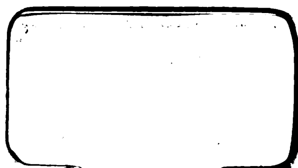
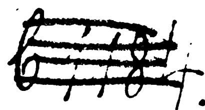

HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

C. 7. 9.

Pásztor Dánielnek
barátilag
K. L.

KATEKHETIKA.

SZERZÉ.

KOLOS DÁNIEL,

a sárospataki főiskola papja, s az erkölcs- és paptan rendes tanára.

SÁROSPATAK.

NYOMTATTA FORSTER R. A REF. FŐISKOLA BETŰIVEL.

1862.

Fiacskáim! kiket újonnan szülök, míglen a Krisztus ti bennetek megábrázoltassék, akarnék most ti köztetek lenni, és elváltoztatni az én szómat, mert szorgalmatos vagyok felőletek.

Galat. 4. 19—20,

Tanítsd a gyermeket az ő útának módja szerint; még mikor megvénheszik is, el nem távozik attól.

Példabeszéd. 22. 6.

Előszó.

Azt hiszem, minden író ugy van vele, hogy a mit ír szereti, de a megírotton mindig talál változtatni valót; de ha valamely mű mindig éretlennek tartatnék a kinyomatásra, míg benne javítani valót találunk: addig maradna kéziratban, mikorra a tudomány előhaladtsága egész új átdolgozását tenné szükségessé!

De vannak más okok is, melyek a bizalmatlanságból, tolakodás gyanúja nélkül emelhetnek ki! Kielégítő eredményhez ugyanis, kivált új tudományban, csak a nézetek öszpontosítása vezethet. Egy nem tudhat mindent; többek összevágó figyelmeztetése győzőbb bizonysága a tévedésnek, vagy elnézésnek, mint valamely külföldi mű ottani viszonyokhoz szabott nézete; sőt egy hoszas, s meglehet tévesztett olvasás, keresés, időlopó fáradalmától ment meg.

Sokszor igen köznapi munkák nyitják meg valamely tudomány fejlődési korát, sőt e tekintetben nagyobb hatással szoktak lenni a hitványok,

mint a középszerűek; mert míg ezek a kor szükségeit úgy a hogy pótolják: amazok ferdeségeik által ellenmunkára költik a műértőket, vagy szaktudósok jó szándokú utasításai nyomán kinőnek kiskorúságokból; mindenesetre az utánépítést, hiányaik pòtlását, ferdeségeik mellőzését könnyítvén, eredményezőbbé teszik.

Sokszor a szükség is parancsol! szerzőnek kötelessége e tudományt a sárospataki főiskolai papnöveldében tanítani; érdekében áll tehát nemcsak irodalmilag átismerni tárgyát; hanem az életből, s az életnek akarván tanítani, minél előbb s alaposan tisztába jönni a közkívánat s alapos nézetek mindenféle szinezete felől; s alkalmat adni a vélemények öszpontosítására, tisztázására, hogy a tudomány minden elemeiben s tanaiban honivá, háziszükség fedezővé fejlődjék. S e célra nem talált sikeresb módot, mint saját, bár kissé rögtönzött művét terjeszteni a közvélemény nem szigorú birálata, hanem műértő kijavítása alá, melyet előzzenek meg e pár figyelmeztetések.

Szerző jobbnak vélte, nem a külföld egymástól eltérő tartalmú s modorú műveiből ültetni egyet át honi irodalmunk mezejére, nemcsak azért mert az általa ismerttek közül egy sem felelt meg kívánalminak; hanem inkább, mert azok egyházi szervezetünkkel kisebb nagyobb mérvben összeférhetlenek: hanem, habár gyöngébb önálló művel lépni

fel, hogy az mint testünkből való test, lelkünkből született lélek, saját intézvényeink közti vezérkönyvvé nőhesse ki magát; de azért nem mellőzé azok véleményét célja szerint felhasználni, mit legtöbb helyen a forrás kimutatásával tesz.

Továbbá: jelen mű nem annyira iskolaitankönyv (Compendium), mint szerző akadémiai értekezéseinek úgy szerkesztett folyama, hogy abban az elvek, azok igazolása, (mi, minthogy e tudomány, s itt előadott tanai meglehetősen újak, mellőzhetlennek látszék), továbbá gyakorlati alkalmazásuk, s több helyen ohajtandó javítások, oly könnyen különválasztható vegyületben legyenek, hogy habár általuk a szoros rendszeresség vesztene is, nyerjen a használhatóság, s hintse többek közt a még ismeretlen tudomány magvait, s terjeszsze annak eddig tagadhatlanúl nélkülözött áldásait! — Szóval: leginkább a növelést vezető papoknak és iskolatanítóknak, s a vallásos növelés nép közt levő barátinak van e munka olvasmányúl, illetőleg vezérkönyvűl szánva, s ép azért lehetőn népszerűleg írva; de ha ott kevés sikerű vòlna, — ha tudományilag irányt adni nem bírna is; ha e komoly tárgy felett csak nehány szakértőt gondolkozásra ébreszt: célja nagyobb felét elérte

a szerző.

ELÖISMERETEK.

I. §. A katekhetika jelenkori állapota honunkban.

Hazánkban a tudományok népes családjának egy ága sem hever oly elhanyagoltan, mint a katekhetika.

Régebben készültek vallástanító kézikönyvek, elemi iskolák számára, s konfirmációnál használandó vallástevő katekhizmusok, melyek, mint megalapított normák mellett, húzamos kitartással megmaradván egyházi testületeink: a szükséget annyira fedezve hivék, hogy ez érdemben évtizedeken át nem történt egy komoly mozdúlat! A régi kézikönyvek idő s kor kivánatai szerint nem újíttattak; a fennmaradt hézagok betöltetlen maradták; a közlési modor nem hogy javúlt vólna, hanem a régi útmutatások is csak gyéren használtattak, azokra figyelmet fordítani feleslegesnek tartatott; sőt a régi „nagy kátéban" foglalt katekhetikai „részletes kérdések és feleletek summái, mint a tanúló ifjakra nézve igen csekély hasznúak kihagyatni rendeltettek "*) Az elemi tanügy egyéni, legfeljebb községi rendelkezés alá jutott; egyéni ügyességtől nyerve sikert vagy pangást, hol önkényivé lőn nemcsak a tanmodszer, hanem a tankönyv sőt tantárgy is! Igy: Még nem régen káték forogtak iskoláinkban kézen, összevegyítve a négy egyházkerület egymástól eltérő

*) Lásd Keresztyén Katekhizmus. Sárospatak 1839. Előszó végin.

tanterve (ha ugyan voltak ilyenek is?) szerint készültekből; többen, kéziratokkal pótolták a köztekintély által szentesített könyvek hiányát, ezek is a reáltanok által, melyektől életbölcseséget várt a világ, egyenként szoríttattak le a térről; míg maga reformált egyházunk „hitelvi codexe“ a heidelbergai kátė is, mint a régi dogmatizmus elavúlt ereklyéje, iskolából, templomból számüzve, a régiségek tárában kényszerült menedéket keresni!

És hová vezetett e töredékes vallásos növelés? nemde oda, hogy a legjobb szándokú tehetségek is, összefüggetlen kézikönyvekből, össze nem hangzó mívelődést eszközlöttek; s oda, hogy ha tettek is tudósaink kísérletet: mívelni az elparlagúlt mező darabjait, műveik az egyéniség szinezetét levetkezni nem birták; s a helyett, hogy egy átgondolt, megalapított tervű katekhetikai tanfolyam kiegészítő részeivé alakúljanak; jószándokú tóldozások, magán vélemények maradtak, a mély betegséget csak külszínleg, nem alaposan gyógyítván! Bizony ha van valami igaz azon vádban „hogy e kor vallástalanabb a réginél:“ e tény jelentékeny szerepet játszik abban! Ezért:

Az ujabb időkben nemcsak szó emelkedett, mely a fennállót elavúltnak kiáltá; nemcsak ohajtás nyilvánúlt, egy vagy más katekhetikai kézikönyv korszerűsítéseért, a hiányzók pótolásaért, hanem komoly intézkedések tétettek, átalában a tanítás, de kivált a vallástanítás korszerű emelésére.

Hatalmas tényező erre a négy egyházkerület által közösen elfogadott s már életbe léptetett „népiskolai tanterv“, mely a közös irányt megalapítván, a tehetségeket munkára költi, a fellelt javításokat mindenütt használhatókká teszi; igy az elforgácsolt erők egyesítésének sikerét veendi áldásúl.

A tiszáninneni egyházkerület pedig a katekhetikát „kötelezett papi tudománynyá“ emelé, hogy papjelöltjei a nagymunkára illő készültséggel lépjenek hivatalukba!

2. §. A katekhetika állapota Némethonban.

Hasonlíthatlanúl miveltebb, de nem véglegesen megalapított e tudomány a gazdag irodalmú németországban. Nemcsak annyiban, mennyiben minden tudomány, így a katekhetika is tökélyesbíthető, a tapasztalat és elmélet találmányai bőv járúlékot nyujtván annak gazdagítására; a lángelmék pedig sokszor a megalapítottnak látszó rendszert is átalakítják: hanem leginkább azért, mert úgy látszik, hogy a tudós németek általában nincsenek e tudománynyal tisztában. Mert ki a katekhetikai majdnem átnézhetlen irodalmat figyelemmel vizsgálja: lehetlen meg nem ütköznie azon feltűnő különbségen, melyben annak egyes művei dolgozva vannak. Alig történt az egygyel a theológiai tudományok közűl, mi ezzel, mondja Nitzsch. *) hogy azt feldolgozói a feladat és tartalom tekintetében oly egész különbözőn, sőt ellenkezőn fogták volna fel! mert hasonlítsuk össze a régiek közűl Gräffet Daubbal, kik mind ketten a kánti iskola szerint dolgoztak; vagy Palmert Thierbachchal, Hanschmannt Platóval, s ezeket Hüffellel, vagy Nitzschchel: alig találunk bennök egyebet a névnél közösnek! úgy hogy a tárgy és eljárás különbsége közt eltéved a vizsgáló!

Ez onnan látszik eredni, hogy a katekhetika írói mintegy két seregre szakadtak. Egyikbe tartoznak, kik e tudomány tárgyát vagy már véglegesen megalapítottnak, vagy teljesen önkényinek vévén, arra figyelmöket ki nem terjeszték; hanem pusztán azon bizonytalan tárgy előadási módszerét vették vizsgálódások tárgyaúl. Igy a katekhetikát puszta tanítási alakzattá, közlési módszerré, methodikává tették, minden saját beltartalom körvonalzott reál foglalat nélkűl. Sőt e történetesen, vagy

*) Nitzsch prakt Theol. II. Bd. §. 177.

töredékes elmélet után nyert különböző anyagot is egyik így másik másként kívánja kezeltetni. A honnan többen a katekhetikát a szokratikával, eszmefejlesztő, vagy mäeütikával, eszmeszülesztő módszerrel azonosítják, melyet sokszor bámúlatos ügyességgel, majd nevetséges pedantériával oly eredményezővé akarták tenni, hogy a legelvontabb s ismeretlenebb fogalmakat is felvállalgaták megszabott számú kérdések által kiokoskodtatni a gyermekkel, vagy mint Pestalozzi jellemzőleg fejezi ki: betölcsérezve kiszivattyúzni!

A másik seregben levők a katekhetikai tantárgy megalapítását is a tudomány feladataúl tűzik, s arra kissebb nagyobb mérvben, s alapossággal ki is terjeszkednek; de azon elv, melyből e tantárgy kijelölésére kiindúlnak, nem látszik köztök véglegesen megalapítottnak. Az újabb, kivált praktika theologiákban foglalt katekhetikai rendszerek, mint Hüffell, Moll, Ebrard, Nitzsch, sőt Palmer is ez irányban dolgozvák. Ezek inkább a módszert alkalmazzák a tantárgyhoz, mely lényegében szent, örök, önkényes pótolgatást nem tűr, berendezésében is, csak szigorú lélek s növeléstani elveknek enged.

3. §. A katekhetika célja.

Legfőbb tényező a katekhetika tárgyának s tartalmának meghatározására, kitűzni annak célját. E cél világos fogalma adandja a tanfolyam kezdő s végpontjait, a tér szélességét, igy a tudomány egész terjedelmét; feltünteti azon határokat, melyeken tudományunk a szomszéd tudományokkal érűlközik, s azokból mind a növény a földből harmatból, légből és fénysugarakból életelemeit kölcsönzi, hogy ne legyen egy légben függő elméleti épűlet; hanem a szomszéd tudományok regiói közt üresen maradt tért betöltő önálló alkotmány. E kérdés: „mi a katekhetika célja“? leglényegesebb az egész tu-

dományban, mert míg a többi, csak egyes ágakra hat módosítólag; ennek eldöntésében, mint magvban a leendő növény, rejlik az egész tudomány, foglaltatik minden tétel igazolása, s ha ezt hibásan fognók fel: félszeg leendne az egész ráépített mű.

A katekhetikának közvetlen célja: katethetákat képezni, azaz: közleni a leendő vallástanítókkal azon nem önkényi, hanem szilárd elméleti lehozások által megalapított elveket, alapszabályokat, melyek őket képesekké teendik a jövő nemzedék vallásos növelését sikeresen vezetni. De minthogy azok ezt nem önoktukból, hanem az egyházi testület megbízásából teszik: nem önmaguk, hanem az egyház célja szerint kell itézniök munkájukat; és minthogy e célok sikerére, nemcsak az elvek s szabályok használata, hanem a tantárgy okszerű választása, célos feldolgozása is létkérdésileg befoly: e lényeges tényezőt nem szabad a cél kijelölésénél mellőznünk.

Minthogy azonban a katekheták is ezen elvek s szabályok tudása s követése által érik el azon célt, mely nemcsak övék, hanem az egész egyházé: a katekhetikának közvetlen céljaúl azon tantárgyak s szabályok megalapítását tűzhetjük ki, melyek által a katekhetai működés várt eredményét valósíthatni reményljük, (s ha olykor, hosszas eltérések, gyermekes szórágások mellőzéseért, az egyik értelmet veszük a másik helyett; legyen ezzel egyszer mindenkorra kimentve).

De lássuk ez inkább alaki kimutatást kissé népszerűbben, részletesebben. A katekhetikának nem lehet célja tudós keresztyént növelni, ki vallása minden elemeit, bibliai, józan észi, s más tudományos lehozásokkal erősségekkel megmutatni, s védeni birja, mert ez a theológiaé; hanem igen! olyan keresztyént növelni, ki vallása igazságáról magának annyira számot tudjon adni, hogy annak ismerete benne teljes meggyőző hitté erősüljön. És nem lehet célja, a vélemények százféle változataival, s azok birálatával megismerkedtetni; de igen: a

meglevőt oly biztosságra fejteni, hogy azt a később feltünhető különböző nézetek, ha talán színezetében módosítanák is, irányában, áldó alkalmazásában ne zavarhassák! és nem lehet célja, a keresztyén vallástudomány egyik vagy másik „compendiumát“ oly készletül adni birtokába, hogy abból a fennforgó kérdésekre kész felelettel legyen ellátva; hanem igen: oly irányú lelkületet növelni benne, mely az eshető körülmények közt, az elfogadott hitelvek szerint tudja magát tájékozni, s minden bár különböző vallásos könyvekből, saját hite és élete táperőjét válassza és sajátitja át; és mind ezt nem józan okossági, bölcsészeti, hanem bibliai krisztusi alapok szerint. Szóval célja, hogy a világ, önmaga, és Isten ismerete által oly hitet ébresszen, mely a kegyes törekvést folyvást táplálja arra, hogy a Krisztust megváltójaúl ismerhesse, s idvezítőjeűl birhassa minden felnövő egyháztag; és ezen célra az eszközöket és módokat megalapítani!

4. §. Puszta módszertan-, vagy saját tárgygyal biró tudomány-e ez?

E kérdés a fentebbi tárgyalásokból önként folyván, szinte eldöntendő, mert ennek elhatározása lényegesen változtatandja tudományunk tartalmát rendszerét, sőt a tanra még távolabbról vonatkozó eszmék tárgyalásába is módosítólag foly be.

A katekhetika nem lehet puszta módszertan, methodika, mert bár ezt is lehet tudományos rendszerben tárgyalni, mégis kiválólag olyan tudomány az, melyet bármely tantárgy előadására alkalmazhatni; s ha a katekhetikát csak ily külalakzatban helyeznők: megszűnnék önálló tudomány lenni, annyifélévé változhatván át, a hányféle tantárgyat dugnánk annak szabályi alá. Sőt a katekhetika még alkalmazott methodika sem lehet, mint-

ha példáúl a vallástudomány valamely részét, vagy különböző szempontból fogalmazott szövegét lehetne annak szabályai szerint adnunk; részint, mert minden más szempontból szerkesztett vallástudományszöveg más módszert kíván, mely azt eredményezővé tegye; részint magukat e szempontokat, célokat, melyekből a vallástan szövege dolgozható, fennsőbb tekintetek által lehet és kell megalapítani.

Ha a katekhetika puszta módszertan, hol találunk illő helyet, alkalmat a katekheta beltulajdonainak, s eljárása erkölcsi kellékeinek kifejtésére, melyek pedig a vallástanításban legnagyobb horderejű tényezők? és melyik tudományban nyílik tér a vallásos növelési tanrendszer elveiről, tárgyáról s annak fokozatiról sat. nézeteinket kifejteni, hogy az egyházi testület tisztába jőjjön teendőivel? Bizony vagy egy uj tudományt kell e célra rögtönöznünk, vagy itt van helye megalapítani, nemcsak azt „miként“ hanem azt is „mit tanítsunk“ vallásos növeldéinkben! — Továbbá:

Ha protestans elveinket megtagadni, hitünket az emberiség haladása felől elvetni nem akarjuk, az egyszer megalapítottat még a szimbolizmus terén sem lehet örök érvényűnek tartanunk, annyival kevésbé annak alkalmazása-, s feldolgozásában. Ezért a változtatások könnyen szükségessé lehetnek, s azok körül az egyháznak, mint társadalomnak, nem lehet feladni azon jogát, hogy ő határozza meg a vallásos tudományosság fejlettség azon színezetét és mértékét, melyet a kebelébe felveendő új tagoktól képességi bizonyítványúl megkívánni szükségesnek lát; különben a legjobb szándokú oktatásoknál oly különbféleség állhatna elő, milyen a tanítók egyéni nézeteé. És ennek elhárítására nem elég, hogy az egyház bizonyos hitelvi normatívumot tekintélyesítsen, mert feltéve, mit fentebb tagadánk, hogy az örök érvényben maradhatna: annak oktatása előzményeket, alkalmazásokat, bővítést, vagy népszerűsítést igényel, így új

át-, s pótdolgozatokat tesz szükségesekké, melyeket elhatározni, irányukat kitűzni, kivitelöket megvizsgálni, hitelesíteni csakugyan ismét az egyház joga sőt kötelessége. Mert bár saját tulajdon, egyéni birtok a vallás; de azzal a testületi birtoklás jótéteményeiben osztozni csak akkor nyerhetünk jogot, ha azt az egyházi társaság elve, s célja szerint vagyunk hajlók használni!

De joga sőt kötelessége az egyháznak, mint erkölcs terjesztő társúlatnak, szorosan kiszabni a vallásos oktatásban a mennyiséget és minőséget a siker miatt is. Mert ez által elhárítja azon túláradozást, miszerint a csak módszernek vett tudomány, a vallásos neveléssel alig összefüggő tárgyakra is ki szokott tévedezni; sőt kisebb tömegű tantárgyra szorítván az alkalmazást, a tudományt tömörebbé, a közlési képességet megszerezhetőbbé teszi. Ellenesetben nem a testületi akarat, hanem az egyéni önkény nyerne érvényt, melynek tág independentizmusa a megoszlás magvát hintené belé; veszélyeztetnék azon cél, hogy minden egyháztagok eléggé s egy elv szerint képeztessenek ki: így hűtlenül járna el a testület a rábízott üdvvagyon közösítésében, maga zsibbasztaná az általa felállított intézeteket a szent munka végrehajtásában.

De tekintélyekre is hivatkozhatunk kik e nézetünket osztják, ilyenek a 2. §-ban idézett Pálmer Nitzsch Ebrárd, Hanschmann Moll. sat. kik tényleg oda döntik el e kérdést, hogy a katekhetika nem puszta módszertan, mely csak azzal foglalkoznék: hogyán kelljen valamit, tehát, talán, a vallást is tanítani; hanem oly tudomány, melynek körébe tartozik okszerű elvekből megalapítani, „kinek, mit, mikor, s hogyán kelljen a vallásból tanítani?“ hogy az egyház s tagjai célt érhessenek.

5. §. A katekhetika feladata jelen viszonyok közt.

Ha vólna egyházunkban egy bizonyos vallásos növelési rendszer, melyben a tárgytömeg meghatározva, az irány s fokozatok kimutatva, a teendők kiosztva s feldolgozva vólnának: akkor vagy e rendszert s annak részeit kellene józan birálat szerint javítani; vagy az adott tárgy sikeres közlési modora körül búvárkodni, vagy is: csak a katekhetika utólsó része, a methodika igényelne új átgondolást, tapasztalatok s újúló viszonyok szerinti módosítást; mert ez az óldal fogad el legtöbb részletezést, ennek javításában nyílik az egyéni képességnek legtágasb mező. De a mi egyházi növelési rendszerünk nincs ennyire kifejtve. Nincs ugyan is megalapítva, legalább kötelezőleg kimondva nincs a tantárgyakban egy bizonyos egymásután, melyben annak elemei következzenek; nincs megalapítva, legalább kötelezőleg kimodva nincs, hogy ez vagy amaz kézikönyv legyen a kezdet, folytatás és vég! Sőt ha mind ez vólna, oly tankönyveink nincsennek, melyek e fokozat lépcsőit képezhetnék, mert a meglevők nem egy átgondolt tanterv vezéreszméje után készültek.

Azért véleményünk szerint nem elég a katekhizmusi tanfolyamot, vagy inkább „vallásos kézikönyvek összerakott tömegét,“ mint meglevőt, minden kifogáson felűlit venni, s pusztán annak tanmódszerét adni. Mert bár az egyes katekhizmusok bírálata nem tartozik a rendszeres tudomány körébe, de oda tartozik azon elvek megalapításá, melyekhez a régieket mérni, a netalán készülendő újakat szabni kell! sem nem elég valamely innen onnan szedett (sporadicus) gyakorlati kisérlettel lépni fel, hogy példáúl: nehány katekhizáció példányt adjunk, ha ezrek vólnának is azok; vagy azok egyes példányainak készítésére alkossunk szabályokat, mint a ho-

miletikában a predikáció dolgozására, (bár ez is a tudomány körébe tartozik,) mert így ismét a régiben maradnánk, s a tudománynak csak egyik felét dolgoznók; és mert míg minden egyes predikáció egy önálló egész, mely a fennálló vallásos testületnek egyegy szakadt sebét gyógyítja: addig minden egyes katekhizáció a vallásos növelésnek csak kiegészítő része, a nagy népvalláskönyvnek egy kiszakított levele, mely mind maga érthetlen, mind a többit összefüggetlenné teszi, pedig azok összes sorozatának feladata: a vallást a kezdőkben jó alapokon építni fel, mi nem az egyes katekhizációk szabályszerűsége, s ez vagy ama mód szerinti műtökélye, hanem az összes katekhetikai működés okszerű megalapítása, konbinatív beosztása, s ügyes kivitele által érethetik el.

Hogy tehát e nehéz cél biztosan megközelíttethessék, a tudománynak régi ingatagságából ki kell emelkednie s konstatíroznia magát! E végre: megkell határoznia az elvet, mely a változó módszerek mellett is őt maga magával egyezővé, s minden más tudománytól különválóvá tegye; ki kell mutatnia a tantárgyat, melylyel egyedül foglalkozhatik, s melyet a módszerek ne változtathassanak lényegben és minthogy a tudományos tárgyak épen bizonyos módszerek szerint dolgozva öltik fel azon sajátságot, melylyel a rokon tudományoktól külön válnak: meg kell határoznia annak módszerét is. Ebben véljük mi a katekhetika egyéni jellegét, sőt általános jellemét feltalálhatni!

Példaúl: Ha a vallástudományt tudós rendszerben vizsgálódó (speculativ) módszerrel adjuk, előáll a theologia, melyből semminek, mi a vallásra tartozik, mi a vizsgálódásra érdemileg behat, kimaradnia nem szabad; s mely a szerint, a mint a vizsgálódás bibliai, vagy hitelvi irányt követ, szűli a bibliai-, és hitelvi, (symbolica) theológiát; s a mint tárgyaúl az erkölcsi-, vagy hit-elveket vevé, áll elő a moral, s dogmatika.

Ha a vallást védmodorban (apologetice) tárgyaljuk, azt

kell előadnunk, a mit s a mivel igazolnunk lehet és kell; mitől a vitázó (polemicus) módszer, mely az ellenvéleményt lerontva alapítja meg a magaét, anyagban és terjedelemben eltér, minden erejét a megtámadó ellen fordítván. Ha végre a vallást, mint minden emberek közkincsét, mindeneknek hozzájárúlhatólag tanítólag (didactice) szándokunk fejtegetni: meg kell alapítanunk, hogy azt teljes terjedelemben, vagy csak elemeiben, kezdők vagy képzettek közt, ismertető vagy gyakorlati irányban, állítólag vagy vizsgálódva akarjuk e tenni? s ezen kellékek (categoriák) megalapítása adandja a tudomány körét, sőt módszerét is. De mielőtt ehez fognánk, szükséges tudományunk több viszonyaival tüzetesebben megismerkednünk.

6. §. A katekhetika viszonya a pedagógi tudományokhoz.

A katekhetika a pedagógiával épen olyan testvér, mint a homiletika a retorikával. Mert ha a retorikát a szónoklat-, a homiletikát pedig a vallásos szónoklat tudományának lehet nevezni: nevezhetnők a pedagógikát általában a növelés-, a katekhetikát pedig a vallásos növelés tudományának. Beismerjük ugyan, hogy így egygyé tennők azt a keresztyén pedagógikával, mely a gyermekeknek mind testi, mind szellemi, mind értelmi, mind lelkületi fejlesztésére kiterjeszkedik, azt keresztyén elvek szerint intézvén; holott a katekhetikának csak az értelem és lelkület esik gondjai alá, azok is csak a krisztusi üdvintézményre való vitetésökben, a mennyiben t. i. azt ösmerni, abban hinni, s azt elfogadni a katekhetikai növeltetés fő célja.

Minek folytán a katekhetika köre nem terjedhet odább, mint a pedagógika azon szabályainak használataig, melyek a keresztyén vallásbani növeltetésnél hasznos alkalmazást igérnek. E tájékozásból megitélhetjük azt is, hogy a növelés másik ágánál az oktatásnál meny-

nyire terjeszkedhetik ki a didaktikai szabályok használására. Miuthogy t. i. nem az a vallásos művelés célja, hogy valamely tankönyv szövegét mekhanikai pontossággal betanúltassa; s annak, mint valamely történelem lefolyásának, vagy művészileg összeillesztett gondolatláncolatnak, költői leirásnak hibátlan felmondásával fényelgjen: a katekhetika is mellőzheti mind azon szabályokat, melyek a puszta könyvnélkülözésre vonatkoznak; de igénybe kell vennie mindazokat, melyek a helyes értelem kiaknázását, hű megtartását segítik elő. Igy a pedagógika a föld, melynek tenyészerejével, a didaktikai szabályok segélye által, a vallástudomány magvát vallásosság életfájává neveli a katekhetika.

7. §. A katekhetika viszonya a vallástudományokhoz.

A széles értelemben vett vallástanítás több apróbb körökre oszlik, melyeket ismernünk kell, hogy köztük a magunk mezejét biztosabban feltalálhassuk. Nevezetesen:

A dogmatika theologia az a tudomány, mely a keresztyén hitrendszert alapítja meg, azt a tudományok testvércsaládjának méltó tagjává emelendő; igy a vallást, mint tárgyát, a hit oldalán akarván a többi tudományokkal, kivált a bölcsészettel egy színvonalra emelni. A morál a keresztyén vallás másik elemével az erkölcsi rendszerrel tűzé ezt feladataúl!

A homiletika az ezen tudományok által megalapított egyes igazságokat alkalmilag előszedve, szabályosan feldolgozva, mintegy asketikailag adja az élet azok szerinti intézésére.

A vallástudomány végre, azon igazságok és törvények összege, melyeket valamely egyén, vagy testület hitének s életének elveiűl alapjaúl fogad, sajátjának vall. Innen míg a dogmatika lehet eklektika, választó, a val-

lástudománynak mindig szimbolikának, határozott hitelvi irányúnak kell lennie.

A katekhetika mindezektől különbözik, bár ezek rokon elemeiből szívja össze lényegét, u. m. a vallástudomány adja tárgyát, melyet a katekheta alapos theológi tudományossággal tartozik sajátúl bírni, s pedagógi avatottsággal kezelni.

8. §. Részletesb összehasonlítása a katekhetikának és homiletikának.

Az eddig mondottakon felül a két tudomány közt még következő különböztetést tehetünk: a katekhetika azon elveket s szabályokat adja, melyek szerint a felnövő keresztyén nemzedék vallásos növelését intézni s folytonosan vezetni kell; a homiletika egyes keresztyén igazságok észre s szívreható tárgyalására tanít. A katekheta a vallásos fejlesztést azon ponton kezdi, melyen a kezdő tanítvány áll, és sorban halad a hit és erkölcsigazságok fokain; a homileta a gyülekezet vallásossága fokára lép, a kor és viszonyok fonákságaira figyel, és bár a vallást rendszeres sorozatban is fejtegetheti, de célosabban az uralgó tévelygésektől óv, méltán feleslegesnek tartván azt tanítani, mit a gyakorlat nem látszik kétségbe hozni, midőn az élet eleget ad sürgősen javítandót. A katekheta inkább ismertet, hogy tudomást, vágyat, kegyeletes hajlamot költsön; a homileta a vallás okainak, s az erkölcsiség következeteinek ismertetése által megőrzeni akarja a kegyes akaratot, az erkölcsi jellemet. Szóval a katekheta a homiletának készít mezőt; magvat hint, plántál, alapot vet, hogy amaz gyümölcsöztethessen, s tovább építhesse a hittemplomot; egészséges keresztyént növel, az élet elemeit óltván abba, melyekhez a homileta védő, orvosló, ösztönző gyógyszerekkel járúl!

A homiletikai egyes művek is, mint érettebbekhez

szólók, rendszeresebbek, irály s tartalomra mélyebbek, tartalmasbak, modoruk kizárólag akroamatikai. A katekhetikai oktatásoknál, nem a theológi vagy észtani rendszer, hanem a felfoghatóság s egymásbóli folyás szabja meg a tárgyalandók sorozatát, könnyebb s egyszerűbb után jöhetvén csak a nehezebb s összetettebb; nyelvezet-, s tartalmasságban is, bár változhatik az oktatandók kora s képzettsége szerint, mindég népszerűbb tartozik lenni amannál; módszerében sem követ egy bizonyos modort, sőt a fokozatok szerint változik az erotematika, kérdező mód, minden fajain át, fel a teljes akroamatikaig.

9. §. A katekhetika köre.

Minthogy minden tudomány, még az is végetlen, mely csak világi ügyesség megszerzésére irányúl: e tudománynak sem lehet oly véghatárt kitűzni, hol azt teljesen bevégzettnek, megszüntethetőnek vélnők. E szerint a katekhetika végig kiséri az embert az egész életen, legalsóbb stádiumán majdnem a pedagógiával esvén össze, a legfelsőbbön a homiletikába olvad bele. Tévesztettnek mondhatjuk hát azon elvet, mely a katekhetikát a konfirmációval bevégzettnek véli: mert bár e ponton túl a homiletikával többet érülközik; de megszűnik-e azért a fizika, fizika lenni, hogy mélyebb vizsgálódásai-, s megmutatásaiban a mathematikai bizonyításokat használja tételei igazolására? és ki Magyarhon történelmét akarja adni, teheti-e a világtörténelem bevonása nélkül? vagy elvesz-e az ebben?

De szűknek állítjuk azon véleményt is, mintha ez egyik vagy másik vallástanító könyvnek, vallástevő vagy hitelvi kátének, kérdésekben vagy folytonos beszédben szerkesztett magyarázata vólna csak. Mert nincs oly könyv, mely a vallásos növelési anyagot minden életkór számára magába foglalhatná; s nincs, sőt nem

lehet egy oly könyv, melynek bár mily gazdag s alapos tartalma, előkészületeket, utánpótlásokat ne kívánna, melyek nélkül tehát a legavatottabb katekhetikai működés is mindig csonka maradna. Ezt csak a megalapított fokozatok, s kiszabott irány szerint készült könyveknek egy rendszerével lehet elérni, melyek elveit a katekhetika tűzi ki.

10. §. A katekhetika etimologiai fogalma.

Hogy a katekhetikának alapos s okadatolt fogalmára juthassunk, meg kell annak szószármazati s történelmi fogalmát is vizsgálnunk. — κατηχειν, ηχος-hang, viszhang szótól, a régi profán, és szent iróknál (Josephus, Plutarch, Porphyr, Dio Cassius és a latin Vitruviusnál) jelenti: hangzani, viszhangzani; s a κατα előszó erejét jobban figyelembe véve: ellenébe hangzani, hangot, viszhangot előidézni; innen átvitt értelemben:

1. Beszélni, értesíteni; és passive: értesülni, hallani t. i. beszédből, hírből, péld: Csel: 21: 21, 24. és Luk. 1: 4,

2. Tanítani Róm. 2: 18. Gal. 6: 6, a.) kezdőt tanítani Csel. 18: 25. b.) gyülekezetet, felnőtteket tanítani 1. Kor. 14: 19. még pedig a profán iróknál: valamely művészet, tudomány elemeiben, vallásos misteriumokban-, a szent irásban pedig a vallásbani tanítás értetvén alatta. (Plató Katekhetik. 6—7. l.)

11. §. A katekhetika történelmi fogalma.

Az egyházi atyák kifejezék e szóval azok szóvali tanítását, kik keresztyénekké akartak lenni, kiket ők κατηχουμενος-nak neveztek, míg a nekik tanítandó tudománynak κατηχησις nevet adtak: nisszai Gergely „Doctrina pueris tradita est catechesis“ és Augusztin „de ca-

techisándis rudibus" című munkájában, melyben a keresztyén vallásra áttérők, vagy konfirmációra készítendők oktatása körül ad tanácsokat. Ezek tanítói κατηχητης, s az ily tanítók képzésével foglalkozó alexandri iskola „schola catechetica" nevet viselt. *)

Így használták e szót az egyházi atyáktól fogva át az egész középkoron, át a reformáción; és Spener s Mosheim koráig katekhizmusnak az erotematikus, kérdező módszer, bár Augusztin által ajánltatott (Nitzsch. prakt. theol. II. 149. l.) soha lényeges kellékeül nem tekintetett; s csak is annyiban használtatott, hogy a némely alkalmaknál szükséges hitvizsga, s vallástétel könnyítésére szolgáljon. Azért bár szóeredet szerint a κατηχησις szóban (legalább átvitt jelentésben) bennrejlik azon értelem, hogy ez kérdések s feleletekben előadott tudomány; még is minthogy azon századokon át „kezdők számára készitetett vallástudományt" értettek, s a tudományt a tanmódszer lényegileg nem változtathatja: a katekhezisnek csak járulékos sajátságaúl kell tekintenünk annak előadási módszerét; csak is azért fogadhatván el a katekhétika fogalmában egyik kriteriumúl a „kérdések s feleletek általi tanítást" mert ez pszikhológi s pedagógi szabályok, s tapasztalat szerint annak eredményét, mint hozzá legillőbb módszer, bizonyos körülmények közt, legbiztosabban mozdítja elő.

Jegyz. A régi egyházi atyák korából származnak le azon nevezetek, melyekkel e tudományban legtöbbször találkozunk, mint katekhumén, a keresztyén vallásra, illetőleg konfirmációra készülő kezdőket; katekheta, a készülők tanítóit jelentvén; a tudomány pedig, melyre tanítatniok kelle, katekhesisnek címezteték. Később ugyan, bár nem elég etimológiai okadatoltsággal a katekhesis és katekhizmus szavak közt különbséget látszanak némelyek keresni, s a keresztyén vallásnak kezdők számára készített rendes tankönyvét katekhizmusnak;

*) lásd Plátó § 7.

magyarúl k á t é n a k nevezik; k a t e k h e s i s vagy k a t e k h i z á c i ó n a k pedig azon tankönyv egyes részleteinek kérdések s magyarázatok által bővített előadását, vagy egyes vallásigazságok egy órára kitűzött feldolgozását nevezgeték. Érthetőség kedveért e különböztetést mi is megtartandjuk.

12. §. A katekhetika meghatározása.

Miután eddigi tájékozásunkban e tudománynak több részletes kellékeivel tisztába jöttünk, s több viszonyaira nézve megalapított nézetekre jutottunk: következik, hogy annak rendszeres meghatározását is adjuk. „A k a t e k h é t i k a tehát oly rendszeres önálló tudomány, mely azon elveket és szabályokat alapítja meg, melyek szerint a kezdő egyháztagokat a keresztyén vallás fokozatos ismertetése, s lelkökbe óltása által, az egyház hitelvei szerint hívő s élő tagjaivá képezhetjük; hogy Krisztus egyházának önálló tagjai, üdvintézményének öntudatos részesivé éredjenek!"

J e g y z. A katekhéta szoros értelemben véve azok vallásos ápolásával foglalkozik, kik a keresztyénségnek a keresztség által ugyan már tagjai, de az egyházban önálló tevékenységi jogot nem nyertek; de körébe tartozik a prozeliták s konvertiták s oly felnőttek oktatása is, kiknél a korábbi vallásos növeltetés elmulasztatott, vagy más elvek szerint más irányban történt, a nélkül, hogy a térítés mezejére kiterjeszkedjék.

Innen a keresztyén vallásnak megnyerő, vagy ahoz hódító tudomány (halieütika), mely a térítési működésnek, (apostolika, keryktika) egy része, természeti szerint megelőzi a katekhetikát, s Európa már keresztyénné lett lakosai közt kevés alkalmazást talál; a térítés különben is nem az egyes egyház, annál kevésbé a lelkész kötelessége; hanem az általános keresztyénségé. Lásd Hagenbach theolog. tudományok encyclopédiája. § 99.

J e g y z. A katekhezis tehát nem prédikáció a felnőtt egyházhoz (mint Hüffel, Wesen u. Beruf 2. B. 1. 3. mondja) mert az sporadikus tartalmúbb, rendszeretlenebb vólna, mint mitől a val-

lásos növelés alapos kifejlését várhatnók. Az ily sporodikus föltozásai a rendszer sérveinek csak akkor megengedhetők, legalább csak akkor mutatkoznak észszerűeknek, ha már a vallásos növelés rendszerét megalapítottnak tekinthetjük, különben is nagyon zsurnalistikus miveltséget eszközölhetnek; igy csak hasonlati meghahatározás (metaphorica definitió)-ként, fogadható az el.

Jegyz. A katekhétikát annyiban mondjuk önálló tudománynak, mennyiben az nem puszta módszertan, az az: ez vagy amaz tantárgy előadásmódjának megalapítása, hanem a tantárgy megalapítását is magában foglalja. De más, kivált a papi tudományokhozi viszonyában nem önálló, sőt azok rendszerének egy kiegészitő része, ez is amazok összes céljának: „a keresztyén vallást az emberiség életútává tenni,“ egy szükséges tényezője lévén. Mint ilyen kezdő ponttúl, forrásúl veszi a bibliát, használja a rendszeres theológiának, szentirás magyarázatának, sőt a teljes értelemben vett papi tudománynak több ágait, szigorúan hitelvi irányban; úgyhogy a külön felekezetek katekhetikája hitelveik szerint tartalmilag különböző!

18. §. A katekhetika felosztása.

Ha tudományunk fentebb adott fogalmából kiszedjük az azt alkotó elemeket, azok annak tárgyalandó s kiegészítő részeit képezendik. Fentebb mondók, miként a katekheta „a keresztyén vallás fokozatos ismertetése által“ érhet célt, mely kifejezésben benne rejlik annak első része, t. i. egy katekhetikai tanterv, sőt tanrendszer megalapításának szüksége, melyben a vallásos növelésben használandó tárgyakat, azok megszabott sorozatát, az élet viszonyaihoz alkalmazottan kell kimutatnunk.

Továbbá: hogy ezt „ismertetni és lélekbeóltani“ látjuk szükségesnek: ez oly tanmódszert feltételez, mely más, pusztán ismertető vagy egyedül külügyességet szerző tanításmódtól sokban különbözik. Azért ki

kell keresnünk azon célos módszert, megalapítani azon közlési kellékeket, szabályokat, melyek a katekhetai működést sikeressé tehetik, vagy is e tantárgy methodikáját kell megalapítanunk. E szerint e tudomány két főbb részekre oszlik.

I. Rész. A katekhetikai tanrendszer ... és

II. Rész. A katekhetikai tanmódszer megalapításával foglalkozván. Mindkét rész, tárgyai szerint ismét alsóbb szakaszokra oszlik.

E felosztás azonban csak a katekhetika első „elméleti“ darabjának részletezése; s ezen túl még egy más, ennél sokkal terjedelmesebb darab következik, az „alkalmazott katekhetika.“ De mi jelen viszonyok közt nem bocsátkozhatunk e térre. Mert kimondván azon elvet, hogy a katekhetikai munkáknak egy elólre megalapított tanrendszer elvei szerint kell készülniök, hogy annak fokozatait képezhessék; s kimondván, hogy a most meglevők nem ilyenek: előbb azt kell bevárnunk, hogy az egyházi kórmány vagy az itt megalapított, vagy egy még tüzetesebben s több értelmiségek közreműködésével megalapítandó vallásos tanrendszer elvei szerint készítessen katekhetikai kézikönyveket, melyekhez vezérkönyvekül csak azután vagy együtt lehet egyenként az alkalmazott katekhetikát kidolgozni.

De míg ez megtörténnék, igyekeztem ez elméleti munkát is, részint a szövegbe szőtt alkalmazási szabályok s példák-, részint tóldalék gyanánt hozzáragasztott mutatványok által annyira gyakorlativá tenni; mennyire az általánosságban s a rendszeresség tetemes csonkítása nélkül lehető. Hogy így e honi kezdetleges mű ne pusztán elméleti röpírat, hanem a katekheták által tényleg használható gyakorlati útasítás lehessen.

14. §. Szükséges tudomány-e a katekhetika?

Hogy e tudomány szükséges *), mutatja azon cél, mely az eleibe tűzve van; valamint azon iskolai, s egyházi intézkedések, hívatalok, melyek azzal, bár különböző módszerben, de lényeg-, s végcélban egyirányúlag működnek, s csak akkor felelnek meg rendeltetésöknek, ha teendőik egy összehangzó rendszer elvei szerint vannak kiosztva és végrehajtva. Sőt nem csak szükséges, hanem kötelezett tudománynak is mondhatjuk azt mind az egyházra, mind annak tagjaira nézve, szintúgy erkölcsi: mint társadalmi szempontból. Mert:

Minden társaság csak úgy biztosíthatja tagjai jogait, ha azok irántai kötelességüket hűn teljesítik. E kötelességteljesítést hát az egyesektől megkívánni a társúlatnak, nemcsak joga, hanem önfenntartási kötelessége. De a viszonyosságnál fogva, a társúlat is épen úgy tartozik a tagok jogos kívánatinak eleget tenni!

Az egyes keresztyének már maguk s gyermekeik megkereszteltetése által a keresztyén egyházi társaságnak jelképi zálogot adának azon önként vállalt kötelezettségökről, hogy ők keresztyén vallásos életök által e társúlat közös céljaira közreműködni, s minden erre segítő képességeket megszerezni törekedni fognak. De ugyanazon szent szövetségnél jogot nyerének a keresztyénség minden áldásaiban részt vehetni, mi által a testületre azon kötelezettség hárúl **) hogy ezen áldásokat ne csak hozzájárúlhatókká tegye, hanem intézkedjék azok lehető legkönnyebb megszerezhetéséről. Igy az egyháznak mint társúlatnak fogalma, egyrészről a testületnek múlhatlan teendőjeűl rendeli a katekhetai hívatal felállítását, másrészről annak igénybe vételére minden egyháztagot feloldozhatlanúl kötelez.

---

*) l. Vinet lap. 191. Hanschmann. lap. 11—12.

**) Nitzsch prakt. theol. 2. Bd. §. 377.

Másóldalról: mind a hitnek, mind a szereteten alapúló erkölcsiségnek természete, hogy magát másokkal közölje, s minden embert, mint testvért üdve osztályosává igyekezzék tenni. Igy mind a hit, mely az egyházat alapítja, terjeszti, mind a szeretet, mely az üdvbirtok fentartásában s közössé tételében fáradoz, keresni s használni tartozik oly eszközöket, melyek e nemes célt, a krisztianizmus, magasb kincseinek közlését, mind az adónak, mind a keresőnek megkönnyítsék! A katekhetai működés azért, mint a munkás hitnek és szeretetnek legáldóbb nyilatkozata, a keresztyén vallásosság leglényegesb kötelessége.

Sőt nem csapongunk túlságba, ha állítjuk, miként magának a polgári társaságnak, nem csak érdekében, hanem céljaért kötelességében áll a keresztyén katekhetikai növelést életbe léptetni. Mert a józan s emberi politika szerínt magának a büntető eljárásnak, nem csak fenyítő, megtorló, elijesztő-, hanem valóban javító céljának kell lennie, vagy is: hogy a gyakori kihágásokat fogyassza. És mi által érheti ezt jobban el, mint a serdülő nemzedék vallásos erkölcsi növelése által? hogy az, nemesebb érzületénél fogva részint bennsőleg idegenkedjék a roszsztól; részint még botlásai után is több hajlammal, képességgel bírjon, az intés vagy büntetés célját felfogni, s az erény elhagyott útjára visszatérni!

Ebben az egyház, a vallás, a politikának jobb szelleme; hová poroszlóinak szeme, korbácsa el nem ér, ott hat, vezérel a vallás; és jaj az államnak, ha csak annyi biztossága van, mennyit csendőrei nyújtanak! Azért itt az állam az egyháznak tettleges segélylyel köteles. Azon arányban válnak a büntető székek, tömlöcök feleslegessé, melyben a józan katekhetai fáradozás áldásai elterjednek a polgárok közt.

15. §. Némely használt művek megnevezése.

Azon művek címeit, melyeket szövegünkben többször kell idéznünk, hosszas ismétlések elmellőzéseért jónak véljük itt egyszer mindenkorra feljegyezni, s később csak a szerzők nevét említvén, illyenek:

Ludwig Hüffell. Wesen und Beruf des evang. christl. Geistlichen II. Bände. Giessen. 1843.

Nitzsch. (Carl Immanuel) Praktische Theologie II. Bde. Bonn. 1848.—1851.

A. Vinets Pastoral- Theologie. deutsch bearbeitet v. Herm Gust. Hasse. Grimma 1852.

C. B. Moll. System der praktischen Theologie. Halle 1853.

Ebrard. (Joh. Heinr. Aug.) Vorlesungen über praktische Theologie Kőnigsberg. 1854.

J. G. Hanschmann. Lehrbuch der allgemeinen Katechetik. Leipzig 1848.

Palmer (Christian) evangelische Katechetik Stuttgard 1851.

Plato. (Georg Jusztus. Karl Louis) Lehrbuch der Katechetik. Herausgegeben v. Christian Friedr. Friebel. Leipzig 1853.

Kún Bertal. Egyházi Szónoklattan. Miskolcz 1855.

ELSŐ RÉSZ.

A KATEKHETIKAI TANRENDSZER MEGALAPÍTÁSA.

16. §. E rész teendőinek levonása.

Ha a vallást, mint más tudományos ismereteket, bármikor lehetne kezdeni, megszakítani, s ismét mívelés alá fogni, hibáit új tanításokkal, jobb nézetekkel pótolni: nem igényelne több figyelmet a káté több más tankönyveknél, megelégedhetnénk egygyel, s jó vólna bármily külön irányú mű is, az alapigazságok mindég ugyanazok maradván. De a vallás nem tudat, nem képesség vagy ügyesség; hanem a szív kegyeletéből s az értelem ismereteiből származott amaz iránya, törekvése a belső embernek, melyből, mint az egészségből a tagok munkaképessége, folytonosan táplálkozik a megjobbúlási munkásság; — és mivel tudjuk, hogy ha a vallásos képezés nem kezdetik, kezdődik a vallástalanság mindjárt a legelső gondolkodás s munkássággal; — s ha hibás irányba indúl, az élet vezető erők ferdűlnek el vele: ezért, kezdeni a lélek vallásos képezését egy csak kissé előhaladt korban, mintha az addig üres lap (tabula rasa) maradt volna; s elhagyni egy bizonyos ponton, akár bevégzett, akár nem: nem egyéb, mint az emberi fejlődés mozzanatai közé, egy új elemet tolni, egy oltványt egy erdőbe, s azt sorsára hagyni! — Vagy: kezdeni a vallásos eszmék s igazságok ismertetését, hajtani azok követésére az el nem készített kedélyt, ismét nem egyébb, mint ősszel vetni el a tavaszi-, és tavasszal az őszi magvakat. Ennél-

fogva nem csak a katekhizmusnak, mint középpontnak, tárgyát látjuk e tudományba felveendőnek; hanem ki kell töltenünk azon hézagokat, melyek addig és azután vannak; s a tárgyat e pótlékokkal együtt az életviszonyok szerint osztani be. Úgy azonban, hogy a szimbolikus káté legyen a sarok, mely körül az egész forog, a középpont, melyből minden kiindúl s melyre minden viszonyúl. E rész tehát két főtargygyal foglalkozván, két szakaszra osztható: u. m.

1. Szak. A katekhizmusi tandrendszer tárgyának megalapítása. 2. Szak. A katekhizmus tanrendszer fokozatainak életkorok s külviszonyok szerinti kimutatása, vagyis: 1. A tanfolyam tárgyai. — 2. A tanfolyam fokozatai szakai.

ELSŐ SZAKASZ.

A KATEKHETIKAI TANRENDSZER TÁRGYÁNAK MEGALAPÍTÁSA.

17. §. Szükséges-e e szakasz e tudományban?

Azon kétségből: „nem teszünk-e felesleges munkát, ha tudományunkat a katekhetikai tantárgy megalapítására is kiterjesztjük,“ már az eddigi tájékozásunkban szükségeskép felmerült eszmék is kiemelnek; de e felett e tudománynak ily módoni körvonalzása bővebben is indokolható.

Ha t. i. e tudományt azon ingatagságtól megakarjuk menteni, melyre az eddig mind beltartalmára, mind külmódszerére nézve oly szembeszökő példákat mutat: azt pusztán azon tárgy szigorú meghatározása által érhetjük el, melylyel annak foglalkoznia kelljen. Mert, hogy eddig némelyek, ismeretlenek annak hatáskörével, oly

eszméket s tanokat is vontak abba, melyek a vallással igen távol vagy semmi összefüggésbe nincsennek; például, hogy nem csak az én s nem énről tartották kátekhizációkat, *) hanem versek, mesék és regék katekhetikus tárgyalásáról egész könyveket írtak, mint Keller**); Mások pedig kelletinél szűkebben fogván azt fel, vagy csak egy káté magyarázatává szűkíték; vagy csupa nyelvtani s gondolkozási gyakorlatokká tették: e bizonytalan eljárást — mondjuk, — egyedül ezen foglalat s tárgyhatározatlanságból származtathatjuk.

De e tárgy körüli nézelődés alkalmúl szolgáland arra is, hogy a vallásos igazságok s tanítások fokozatairól nézetet cseréljünk, melyek közűl, ha egyik vagy másik tévesztett vólna is: sikerülend végre a vizsgálódásnak a kellő kúlcsot feltalálni; valamint arra, hogy magát a módszertant, mi még sokkal viszonyíthatóbb mint a tantárgy eszméi, a tanfokozathoz pontosan alkalmazva részletesebben megalapíthassuk. Szóval: bizonyos tárgyat nyervén a tudomány, nem fog a céltalan kicsapongások mezejére oly könnyen tévedni, mint eddig; hanem a maga tárgya körűl öszpontosítván búvárlatait, annak kimerítésére biztosabb kilátást, dúsabb eredményt ígér.

18. §. Milyennek kell lennie a katekhetika tárgyának?

Ezt meghatározni nem az önkénytől, hanem azon elemek kívánalmaitól függ, melyekkel a vallásos növelésnek foglalkoznia kell. Ilyen pedig kettő lehet: 1) maga a tantárgy, melyet kezelünk, 2. az alany, egyén, kinek e tárgyat sajátjává akarjuk adni. De minthogy e kettőnek egymás általi áthatottságából várjuk s akarjuk az élet újjászületését eszközleni: e kettőt logikailag összefoglalhatjuk a „katekhetikai cél“ eszméjében.

---

*) Lásd. Kún. lap. 178. **) Keller Anleitung z. katech. Unterrichte, Aarau 1850.

És ha a katekhetika célját megvizsgáljuk, azon tartalomnak, melylyel ott sikert akarunk teremteni, három fő kellékekkel kell bírnia: u. m.

Az egyénileg fejlődő tehetség legelső kívánata az, hogy az bibliai legyen, mert a vallásosság az emberi élet legáltalánosabb legegyetemesb s nélkülözhetlenebb szüksége levén, azt csak azon köz hitelű s örök érvényű forrásból lehet meríteni, mely isteni tekintélyével az egyéni véleményeken sőt testületi nézeteken is felülállva, minden felekezetektől vallásszabályozó hatalomúl ismertetik.

De a vallás nem valami kimért tárgyilagos vagyon, hanem mindég némileg változó egyéni bírtok, melyből nem más oszt nekünk részt, hanem csak az a mienk, mi bensőnkbe beforradt; és mégis oly lánc, mely bennünket életsorsosinkkal s Istennel fűz együvé, földhöz és éghez köt. Ezért ez egyéni bírtoknak a társadalmiasság légköréhez kell idomúlnia, mintegy akklimatizáltatnia azon társúlati mérsékletben, melynek tagjává ép az által kebeleztetünk, azaz: egyháziasnak kell lennie.

Végre az egyháziasság is csak bizonyos fokozatig áldás! Átokká lesz mihelyt felekezetességgé fajúl. Pedig az életet két hatalom keresztvonalai osztják össze nem vágó kockákra: a belől lakó hit, s a kívül székelő uralom, vagy az egyház és állam hatalmai. — Az állam egy kockába szorítja azokat, kik az egyházra nézve külön kockákra osztakoztak. Ezeket a vallás, ha elkülöníti is, nem feladata elválasztani, még kevésbbé ellenesekké tenni, mert így az élet boldogítását gátolná! De nem is lehet, kivált a keresztyén vallást, józanon ezzel vádolni. — Ha tehát az egyháziasság nemcsak nem kívánja az izoláló felekezetességet, sőt az egyesítő hit, s egy közönséges törvény által épen ellene tanít annak: annak magvától a serdűlő nemzedéket is meg kell óvnunk! vagy is: a katekhetika tárgyának az igaz krisztianizmus humanizáló szellemétől kell áthatva lennie. Igy növelhetjük az egyént,

egyháztagot, s polgárt olyan keresztyénné-, s a keresztyént olyan egyénné, egyháztaggá, s polgárrá, ki egyik sem külön, hanem mind a három együtt.

Hogy e tárgynak minden fokozataiban lehető egyszerűnek, s a fejtendő elmékhez alkalmazottnak kell lennie: magában értetik, s később fog tárgyaltatni.

19. §. Ez elméleti lehozásból következő szabályokat alkothatunk.

1. A bibliaiasságra nézve.

a) A katekhetika tárgya ne töredékes hit- s erkölcstani elemekből álljon, a minővé kellene lennie, ha összefüggetlen bibliai helyekre vólna fektetve, vagy azok önkényi választékú tárgyalásában helyeznők azt; hanem az egész vallásos életelvet ölelje magába, s mindazt a biblia tanításira fektesse.

b) Az észt és szívet az emberi tekintély hatalma alól mentse ki, s egyedül az Isten igéjétőli önkéntes függésre vezesse.

c) A hitnek az erkölcs, s ennek a hit felett, vagy a szentírás egyes szavainak helyeinek s azok egyéni magyarázatának, a hit és erkölcs rovására egyoldalú túlnyomóságot ne tulajdonítson.

2. Hanem a helyett az egyháziasságot tekintve.

a) Az egyházi társúlat ünnepélyesen elfogadott hitelvi vallásával teljesen öszhangzó legyen.

b) Az elméleti mélységet s bölcselgő kétkedést épen úgy távol tartsa, mint a vakhitet, s misztikus kegyeskedést.

c) Protestáns szempontból egyházunk nevének eredetét, értelmét, s az egyházi szokások s szertartások célját s jelentését, sőt hitelveink kifejlését is sommásan ismertesse.

3. Társadalmi szempontból azonban.

a) Az idegen véleményt mellőzze inkább, mint sértené, vagy gúnyolná.

b) A polgári viszonyokat ne fitymálja, hanem szépítni édesíteni törekedjék, mire a hitből buzgó erkölcsiség oly termékenyítőn s áldólag hat. — És végre.

4. Módszertanát is tekintetbe véve: mindezeket lehetőleg röviden egyszerűen, a legkönnyebb s termékenyebb tételekből fejtve a mélyebb s alkalmazottabbakat, vagy egy oly igazságból vonva le, melyben a többiek indokolása, mint előzményben a következetté, feltalálható, kell magában foglalnia.

E kellékek megalapítása s kimutatása után azt kell megvizsgálnunk, hogy a vallástudománynak ily tulajdonokkal bíró szövegét hol találjuk fel, vagy honnan állíthatjuk össze?

20. §. Hol találhatjuk fel a katekhetika tárgyát?

Hogy e tudomány fenntebb körvonalzott tárgyát föllelhessük s meghatározhassuk: sorba kell vizsgálnunk azon forrásokat, melyek a vallásos növeléshez anyagot szolgáltathatnak, hogy mindenik hozományából különválasztván ennek illetékét, azt mint sajátunkat felhasználhassuk. — Ily forrásokúl tekintettek: a szentirás; a rendszeres vallástanok; népszerű vallás tudományok; józanészbeli vallásos vizsgálódások és történelmi előadások.

21. §. A szentirás lehet-e a katekhetika tárgya?

Elismerjük ugyan, hogy a szentírás az egész vallásos élet minden elveinek, igazságainak, szabályainak egyetlen s elégséges kútfeje; bevalljuk, hogy biblia nélkül keresztyén vallás nincs, nem lehet, s ki annak elemeit össze akarja gyűjteni, s valakivel a forrás hitelességében megismertetni: azt máshonnan s máskép nem teheti, mint a

szentírás tüzetes megismertetése, s használatának kielégítő begyakorlása által; de azért a bibliát úgy amint van, mégsem fogadhatjuk el oly könyvvűl, melyet akar szerkezetének sorozatában, akar tartalmából innen onnan önkényileg kiszedegetett részei szerint katekhetice tárgyaltatni jónak látnánk. Mert benne az elemek sem nem rendszeresen, sem nem a kezdők felfogásához mért szabatos rövidségben s fokozatos egymásutánban, sem nem azon elmagyarázhatlan világosságban vannak adva, mely az egész emberiséget egyező hitre s erkölcsiségre vezetné; hanem inkább oly kazuisztikai modorban, melyet a vallás ihletett alapítói tanításaikban legüdvösebben követhettek. Így a főelvek oly tömegbe vannak, mint orvosszer az édes mézbe beelegyítve, hogy abból a kezdők a fél biblia áttanúlása mellett is csak töredékes ismeretet s irányt nyerhetnének; míg a benne széthintett mondatok, tanok egy középszerű választékában mindent belehet foglalni, mit egy kezdőnek készletül bírni szükség. — És mert ezen önkényisége mellett a tantárgynak, ismét fellenne áldozva a tanrendszer egysége, mit pedig mi, mind az egyháziasság mind a siker tekintetében legnyomatékosb tényezőnek tartunk.

De ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a bibliát oly veszélyes kincsnek tartanók, melyből, minthogy talán rosszúl is lehetne használni, csak megszabott adagokban, s valami egyedárús ellenőrködés mellett, mintegy kéztűl kellene az üdv orvosságát kiszolgáltatni; vagy hogy épen tiltott könyv legyen az a növelésnél, tiltott talán a közéletbeni használatra nézve is: mert tudjuk, hogy minél inkább tiltanók azt, annál lehetőbbé tennők sőt magunk szaporítanók annak rosszúl használását.

Ezt tennünk nem is szabad, mert protestáns elvek szerint mindennek csak azért, s annyiban van hitele, s egyházi értéke, a mennyiben a szentíráson alapúl; azért a katekhetikában sem szabad azon kősziklának ösmeretét mellőzni, melyen az egyház felbomolhatlanúl alapúl; sőt hogy a hitelvi igazságok és kötelességek annál észszerűb-

bek, szívhódítóbbak legyenek: kell hogy a katekheta a biblia ismértetésére, s szívbe óltására annál több súlyt fektessen, s nemcsak a hitigazságok s erkölcsi törvények igazoló helyeit ismertesse; hanem az ész és szív áthatására szükseges helyekből a legkielégítőbb készlettel lássa el növeltjeit, mely azokat az életen átvezetni elég legyen.

Ez okból túlzást látunk Moll ezen szavaiban: „a biblia az ő tapasztalati környűlményességében, és mint a részletek egyetemisége az ifjúságra nézve sem nem olvasható, sem nem katekhizálható“ *) mert ettől azon tényig, hogy az a néptől egészen vonattassék el, már csak egy kis lépés hiányzik. De annyit még is mutatnak azok, hogy az egész biblia minden helyeivel nem olyan, mit katekhizáció tárgyává-, sőt kivált kezdőknek, illő előkészület nélkül, olvasmányúl is ajánlhatnánk; valamint azt is, hogy a katekhuménekre nem lehet bízni, az előadandók kiválasztását, vagy az előadottakból az igaz értelem lehozását, az azokban foglaltt hitigazságok kimutatását, vagy talán még azt is megítélni: valjon fennálló hitelvi tanaink a sz. irás helyeivel megegyezők e vagy sem? **) Sőt ennyire még az egyes tanítók szabadságának sem lehet, kivált közoktatás alkalmával terjedni, mert ha a dolgot ennyire bocsátjuk: nincs hitelv, nincs egyház, még a felekezetek is az egyéni véleményekben oszlándnak fel! Ezért a hitelvek és szentírás egyeztetésének nagy munkáját közönség előtt mindég tévesztett kezdetnek mondom. Sőt még egyes tudósokra sem szeretném máskép bízatni, mint irodalmilag, szubjektiv nézetek felidézésére, de melyeket csak az egyházi értelmiség testületi többségének lehet joga kanonizálni!

*) Moll. §. 541.

**) Jól mondja Ebrárd 172 lap. „Azon feltevés, hogy a katekhumén, a nélkül hogy katekhizmust ismerne, annak tételeit saját gondolkozása által magától lelje ki a bibliából, esztelenség volna: hiszem az egyház tornácában állótól nem lehet azt kívánni, mivé az egyház is csak az ő történelmi fejlődésében fejthette magát“

29. §. Hogyán kell hát a bibliát a katekhetikai növelésben használni?

Előbb csak egy oly választékban, melynek tárgyalása által hitalapot vetni, s erkölcsi irányt adni reménylünk; s melynek ismertetéséből maga a biblia iránt oly meggyőződést költhetünk tanítványinkban, mely a későbbi kétségek felmerülésével nemcsak ne ingadozzék, hanem önállólag igazítsa el véleményét; s melyből végre az egész biblia okos és üdvös használatára lehessen a kezdőt vezetni.

Evégre szükségesnek látjuk, hogy abból a tanítványok korához s fejlettségéhez mértt választékban több kivonatok s feldolgozások tétessenek u. m.

1. Hogy legyen egy hajlam s kegyelet ébresztő példák történetek mondatok gyüjteménye.

2. Legyen egy oly kivonat, melyben az égi tekintélylyel bíró vallásos mondatok a tanítás, buzdítás alapja s indoklása végett, mint magvak, alapmondatok foglaltassanak.

3. Azon axiomákat, elveket szedjük össze, melyekhez a hit-, és erkölcsi igazságok bővebb értelmezése, lehozása s gyakorlati alkalmazása ugrás nélkül csatoltathatik, hogy azok örök igazságokként maradjanak életvezérül az emlékezetben. Hogy igy a biblia gyakorlati magyarázata, mint lelkület szülesztő elem, mint kegyelet tápláló eszköz, mint meggyőződést s alaposságot szerző tekintély, sőt mint kenet, mely az egész oktatást áthassa, s a kegyességet szilárdítja: a katekhetikát meg is előzze, folytonosan is kísérje, végre mint a kegyelemintézet egyetlen közege annak szerepét átvegye

De kihagyandónak véljük a biblia tárgyalásából mind azt, a mi magában értéktelen tartalmú, vagy illedelmetlen modorú, legalább olyan eszméket idézhetne fel: mint a nemi bűnök leirását, vagy említését, a katekhuménak fogalmi vagy tapasztalati körét túlhaladó tények

vagy tanok részletezését magyarázatát, szóval mind azt, a mi egy bizonyos korban elérendő célra kevés sikerű; úgy azonban, hogy az első folyamból kihagyottak, még a későbbi céloknál alkalmazást nyerhetnek: míg végre a vallásos alap-, s az értelmezés s használatbeli gyakorlat megerősödésével az egész biblia feltárathatik s önálló használatába adathatik a keresztyénnek.

23. §. Az ó- vagy újtestamentom használandó inkább?

Azon kérdésre: a bibliának ó-vagy újszövetségi része használtassék? elég leendne feleletűl a bibliának ama helye: „A teljes írás istentől ihletett, és hasznos a tanításra, a feddésre, a megjobbításra, a fenyítékre, mely igazságban vagyon: hogy tökéletes legyen az isten embere, minden jócselekedetekre tökéletesen felkészített“ 2. Tim. 3: 15—17.

De hozzá tehetjük mi is, hogy mind kettő foglal magában minden tanfolyamra hatalmas anyagokat. Sőt az ó testamentom történeti könyveiben még több hajlamkültő-, patriarkális életrajzaiban még több kegyeletébresztő van, mi azt a leggyöngébb gyermekek kedélyéhez alkalmazhatóbbá teszi; úgy azonban, hogy az újszövetség hasonirányú s szellemű részeit sem akarnók abból kihagyatni. A törvényismeretre is, mi szinte kezdeti szükség, több az elem az ótestamentomban; az erkölcsiségre, s hitre nézve pedig tartalmasb az újszövetség, a nélkűl hogy az ó testamentom bölcsészeti részeit, kivált Jób theodicéai vagy isteni világigazgatást igazoló könyvét e tanfolyamban mellőzhetőnek vélnők.

24. §. Valamely theológiai tudós rendszer képezheti e a katekhetika tárgyát?

Nem mert a tudós rendszerben bölcsészeti elméletek s megmutatások által, nem annyira kedély s lelkület sa-

játjává akarjuk tenni a vallás elemeit, mint a többi tudományokkal, kivált a filozófiával összhangzatba hozni, egy észszerűségi fokra emelni; hogy ne hajlam, hanem tudományos meggyőződés útján terjesszünk mélyebb s alaposabb vallásos öntudatot, mely magát indokolni, védeni s tovább terjeszteni is képes legyen. Ehez pedig magasb s több oldalú képzettség, s az okoskodás mélyeibe belátóbb ész kívántatik, mint a kezdőké.

A polemika (vitázó vallástudomány) az egyház ellenes nézeteket cáfolja. Kezdőben pedig, ha van is rossz: az vagy tévedés, vagy szokás, de nem meggondolás után elfogadott, felöltött vélemény, melyet azért igazítani igen-, de nem leküzdeni levitázni kell. A tudós viták úgy is inkább kétkedésre vagy felekezetességre vezetik a gyöngét, a szerint, amint a szemközt állított véleményekből vagy nem bír választani, vagy annyira egy óldalra hajlik, hogy meggyűlöli az ő hite tagadóját. A régi vallásos fanatizmus e psikhologi lehozásban találja magyarázatát. Igy e tudományok épen nem lehetnek a katekhetika tárgyai.

De minthogy valamely tudomány megkedveltetése, s helyes értelmezésére kell, hogy azt magunk egész terjedelmében s mélységében bírjuk, tisztán ismertt fogalmai fejtegetésében alapos tudat s teljes meggyőződés által vezettessünk: így a tanítónak többet kell tudnia, mint mennyit közleni akar, hogy bőv készletéből a szükségest mindég elővehesse. A katekheta a rendszeres theológia bírása nélkűl sikeresen nem hathat.

25. §. A népszerű vallástanító katekhizmusok tárgyai közé tartoznak e a katekhetikának?

A népszerűbb vallástanító katekhizmusok is csak azon esetben lehetnek a katekhetikai tanrendszernek kiegészítő részei, ha annak megalapított tanterve szerint vannak készítve; ellenesetben csak mint vallásos olvasó

könyvek bírnak értékkel. Használhatókká vagy új átdolgozás, vagy a tanrendszer megelőző, s utánnok következő folyamainak hozzájok alkalmazott dolgozása által lehetne azokat tenni, a midőn a rendszer kiegészítő darabját képezendnék.

Az egyház szimbolikus kátéjáról azonban más véleményben vagyunk, mert az úgy is a mint van, vagy hitelesített népszerűbb átdolgozatban, a katekhetikai tanfolyamnak egy kitűnő, több mint fele részét képezi, már az által, hogy az az egyháztestület tekintélyesített szimbolikus könyve. Mert kell egy oly normativ tekintélynek lenni, melyhez mint a vallásos társúlat hitelveit magában foglalóhoz, mind a szentírás közönség előtti magyarázatában, mind a hit s erkölcsi igazságok tanításában, értelmezésében sat. minden tagok tartozzanak nézeteiket alkalmazni, de leginkább a tanítók, kik egy új nemzedék vallásának irányt adni hívatvák. És ez nem lehet más mint minden felekezetnek saját „hitelvi Codexe“ szimbolikus kátéja, melyben minden megvan határozva, mi által magát az egyház bibliailag, vallástételileg (confessionaliter) sőt szertartásilag keresztyén felekezetté kanonizálja; de mely által ismét mind hitben, mind életben az összes keresztyénség tagjának bizonyítja magát. lásd Ebrard. 148—9 lap. —

E könyv valóban a vallásos növelés középpontja; a biblia hiteles s tekintélyesített magyarázata, és annak magyarázására elfogadott szabály; előzmény és eredmény, kúlcs és zár, melylyel a szentírás értelmének tárházát kinyitjuk és bezárjuk. Ebből bizonyítjuk, hogy hitünk igazságai bibliaiak, s ebből tanúljuk: mi igazságokat tartalmaz a biblia, s melyeket vallunk mi azokból; út, melyen megyünk; s cél, melyet az egyház tagjai elibe tűz! — Ezért minden megelőző vallásos fejlesztéseknek, magyarázatoknak, oktatásoknak arra kell irányúlniok; s onnan tartoznak kiindúlni minden további építések alkalmazások, hogy a közép munka ne a rossz kezdeményt

fóltozza, hanem a kezdet és végzés folytatása legyen azon vonal irányának elölről és továbbra, melyet a szimbolikus káté képez.

Tudván már e közép vonalat, meghatározhatjuk az egész katekhetikai tanterv irányát, mely ez:

1. Oda vezetni, hol az egyháztestület áll!

2. Megismertetni, elfogadtatni annak jelen álláspontját, hogy innen a kezdő egyháztag

3. egész oda vezettethessék, s juthasson, hova az egyház törekszik.

Jegyz. Ezen erősnek látszó szimbolizmus talán sokakban ellenszenvet is kőlt. De ha meggondoljuk, hogy mindén társadalomnak, így az egyháznak is kell bizonyos alap elveinek lenni, melyek által tagjait egy célra egyesíti s magát minden más társúlatoktól megkülönbözteti; s ha átlátjuk, hogy ezen alap elveken nem egyeseknek, hanem a testület törvényesen képviselt többségének lehet csak joga változtatni: meg kell vallanunk, hogy a szimbolizmus mind addig kötelező erővel bír, bár mi véleménynyel legyenek irányában nehány egyesek, míg az ellene felkőlt vélemény nyomán, testületileg meg nem változtatik vagy szűntettetik. Ezért kivált a kezdő keresztyének növelését annak vezér szelleme szerínt indítani meg, már csak azért is szoros kötelessége az egyháznak, szoros-, a társaság e megbízását átvett katekhetáknak, hogy ha majd az élet új színezetet adánd s egyénítendi a testületi hitvallást, a szeparatizmus anyagából kevesebbet tartalmazzon az!—

Hogy pedig az egyéni vélemény nyilvánítására ne láttassunk az alkalmat elzárni akarni: állítjuk, miként minden műavatott szabadsággal bír nézeteinek véleményének még e kényes tárgybani nyilvánítására is, de csak avatottak előtt, vagy irodalmilag! *) s nem ott hol a kezdőkben kell alapot s irányt vetni. A tárgyértőknek így öszpontosított véleménye osztán indítványúl tekinthető a kor és célszerű változtatásokra. Ki hát a nyilvánosság elibe! ne akarjuk megérdemleni azon gyanút, hogy csak a tudatlanok előtt merünk a köz egyházi tekintély elleni feltámadásunk által magunknak fontosságot szerezni. E köz tekintély lerombolása, vagy csak megcsonkítása is többet ránt maga után, mint mennyit egyelőlre akartunk, mert bár mi csak a részleteket, s

---

*) Meglássátok, hogy valami módon a ti szabadságtok botránkozásokra ne legyen az erőtleneknek 1 Kor. 8: 9. mert jaj a botránkoztatónak Mát 18: 7.

színezetet ohajtók javítani: a hit alapját ássuk alá! Osztán idejére kinövi magát a világ, mint a beteg test gyöngesége, minek vennők el hát a kóldús mankóját, míg gyógyúló lábai meg nem erősödnek?

26. A bölcsészeti s természeti tudományok, s azokból lehozott vallásos nézetek lehetnek e a katekhetika tárgyai?

Tagadhatlan, hogy minden tudomány mint ugyanannyi lába támasza a hit eget földdel összekötő hídjának; s az, hogy annak félszeg felfogása már némelyeket vallástalanságra istentagadásra tévesztett, nem elég lerontani a valódi tudósok életében bebizonyúlt azon igazságot: „a féltúdósság tesz vallástalanná, a teljes tudomány Istenhez vezet!“ Azért ki a vallásban teljes tudományos meggyőződést keres, amazokbani jártasság nélkűl nehezen fogja sajátjává tehetni!

A bölcsészet adja azon próbakövet, melyen a hitforrások s igazságok valódiságát megkísérlhetjük; életbeni alkalmazásokat a hajlam és elv küzdelmei közt is megalapíthatjuk, szóval a hit tárgyait az észszerűség fokáig emelhetjük.

A természetí tudományok tudása megismerteti velünk azon hasonlatot, analógiát, mely az érzéki és szellemi dolgok közt oly feltűnő, hogy a külvilágot a lelki élet látható tükrének lehet nevezni, melyben a hinni való-, látható tények által indokoltatik, s az erkölcsi törvények életrevalósága érzéki példákkal bizonyítatik be. Ennél fogva e tudományok nélkűl hiányzanának a vallástanításból a legészszerűbb erősségek, a magyarázat legismertebb s elevenebb vonásai, hasonlatai, példái.

De e tudományok józan észből vett vizsgálódásai elrabolnák a pozitív keresztyén vallástól annak evangyéliomi alapját, s az egyéni vélemény ingatag terére vonzolván azt, kivetkeztetnék bibliai jelleméből; így

puszta észvallássá tevén megfosztanák a krisztusi üdvintézet legtermékenyebb s vígasztalóbb hitcikkjeitől. E felett tagadnunk kell, hogy a hitet csak ily tanszerű megmutatás igazolhatná; sőt meg vagyunk győződve, hogy a keresztyén vallás hitelének többet ártana, ha némely igazságait józan észből vonnók le, másokat, mint pozitíveket a bibliából próbálnánk; mert ez által annak tételeit mintegy természetiekre és kijelentettekre különítvén, egymásnak állítanók ellenébe, s a kánti racionalizmus vitáit idéznők vissza, melyben bár melyik fél győzedelmére dőlne a harc, a keresztyén vallás egészsége csonkúlna.

Nem helyeselhetjük hát sem Hüffel nézetét, midőn ő a vallásos növelést, mint általános bevezetéssel, a természeti vallással akarja kezdetni, mondván, *) hogy az úgy kifejtett józan észt keresztyénné lehet tenni, ha hozzá később keresztyén elemet adunk; sem Schmidtét (katechetisch- Handbuch) ki az észhit-, s észerkölcs tudományát akarja a keresztyén vallásépület alapjává tenni s ezt a keresztyén vallással az egyházi történelem által kívánja összeköttetésbe hozni.

Sőt határozottan mondjuk, hogy ezen tudományok tételei sem egyenként nem lehetnek katekhizációk tárgyai; sem összesen nem foglalhatnak helyet a katekhetikai tanrendszerben, legkevésbbé pedig épen annak kezdetén; **) hanem egyes adataik sikeresen használtathatnak a keresztyén vallás tételeinek világosítására, bizonyítására; s ez esetben a katekheta avatottságáról is tanúskodván, neki kedvességet tekintélyt eszközlenek; de ismét ajánlanunk kell azon ovatosságot, hogy általuk egyik vallásigazságot inkább bölcsészetivé vagy természetivé ne tegyék mint a másikat!

Azon vesztetég, melyet a katekhetikai rendszer e

*) Hüffell. 2 B. l. 23—24.
**) Vesd össze. Nitzsch. 2. B. § 187. Moll. § 536.

tudományok kihagyásával szenvedni látszik, sokkal épületesebben visszapótolható a természeti tudományok olyszerü feldolgozása által, hogy a tan tételeiből vallásos igazságok is hozattassanak le; ez eljárás épen ellenkezőt eredményezvén, mint a keresztyén vallásigazságok említett természetire s kijelentettre osztása, azt t. i. hogy a természeti és kijelentett vallás hármóniája lesz feltűnőn kimutatva.

Jegyz. A theológiai s homiletikai megmutatásokban megengedhető, de ott is csak ovatossággal, az a szokás, hogy a pozitív keresztyén vallás igazságait a már bölcselő hallgatók előtt a természeti vallás, vagy bölcselet erősségeivel bizonyítsuk; bár ott sem azért, mintha a kijelentés tanai közűl nehánynak az által akarnánk hitelességet szerezni, hogy azokat a józan gondolkozással megegyeztetjük; hanem részint azért, hogy a kijelentés közös s mindég párhúzamos két forrását, észt, és bibliát együtt ismertessük; részint azért, hogy e katanthropon erősség előtt szégyenűljön meg az oly vallástalan bölcselő, ki mélyebb vallásos vissgálódás hiánya miatt nem bír annak igazságai előtt meghajolni. De ott, hol a keresztyén vallásnak alapját kell megvetni, a bölcsészeti megmutatások inkább szórják az értelmet, mint öszpontosítanák, inkáb kétséget támasztnak mint meggyőződést szűlnének.

27. §. A történelem befoglaltathatik-e a katakhetikai tanrendszerbe? és mennyiben?

A történelem még több vallásos elemet tartalmaz, mint a természeti tudományok, az az örök igazság győzedelme, az isteni világigazgatás megigazúlása az ész ítélő széke előtt, mit ennek feljegyzett adatai nélkűl csak elvonttan, s kontárúl tudnánk e rövid élet megéltt tapasztalatiból bizonyítani! sőt a hisztória, ha helyesen fogjuk fel, nem az egyének viszontagságainak sorozata, hanem az emberi boldogságra beható eszmék fejlődésének kimutatása, melyben az egyház hit- és erkölcstanaival együtt nem úgy tűnik fel, mint egy az élettől elkülöníthető vállalat, vagy mint az egyéni önkény alkotmánya, s ez vagy amaz vélemény múló uralma; hanem

úgy mint az idők befolyása alatt kifejlett kívánalma az életnek, melyre átéltt körülményei megérlelék, melytől jelen viszonyai közt legtöbb bóldogságot vár, s melyben jövő dicsőségének hite reménye van eszményítve; szóval oly üdvintézmény, melyet Isten az események tagadhatlan adataira fektetett, hogy az az iránti hitet ép azok áltol tegye lelkünkben szükségessé, megdönthetlenné!

Minthogy azért maga az egyház valóságos történelmi tény, időben létesűlt eredménye az isteni kegyelem által örökké segéltt emberi törekvésnek, melynek csak akkor van igaz értelme, ha múltjából ítéljük meg jelenét, s tűzzük ki jövőjét: a történelmet kivált az egyházit annyival nélkülözhetlenebbnek látjuk a katekhetikai tanrendszerben, mert az nem csak egyes vallásigazságaink egyházi szertartásaink magyarázatát eredetét, s jelen állásra lett kifejlődésök szükségét bizonyítja be; nem csak a világi és vallásos élet párvonalos haladásának előnyeit, egymástóli elválásoknak pedig sokszor a végletekig mentt nyomorait ismerteti meg: hanem az egész egyházat úgy tünteti fel, mint az emberi lélek bennszületett szükségét, mint a világatya kegyintézetét, melynek fennmaradására tökélyesbítésére oly gondja van, hogy hinnünk kell, miként azt a szellemi világrendszer fenntartójáúl rendelé; — továbbá mint oly lelki törvényrendszert, mely az életbölcseség önző szabályain felűlemeljen, sőt azokat lasssanként átszellemítse; és mint oly égi proféciát, mely az élet csalódásai közt, jövőnk s múltunk megösmertetése által megvédjen a csüggedéstől, s örök törekvésben tartson az isteni felé!

Ily elemnek a vallásos oktatásból hiányzani nem szabad annyival inkább, mert tanúlhatósága által a gyermeki elmékhez legalkalmatosabb, s vonzó elbeszélés által az elvont eszmék személyesítésére is kedves eszköz. Azért mindenütt hol a hajlam s kegyeletes érzűlet építendő, használtassanak bibliai történetek életképek: a hit és hitlenség, bűn és erény példái győzőbb erősségek a

bölcsészet legalaposabb okainál; mindenütt hol az eszmék tanok kifejtése feltüntetendő, bibliai személyekhez, vallásos eseményekhez csatoltássanak azok; mindenütt hol a vallás, mint üdvintézmény szükségességét kiakarjuk mutatni, mutassuk ki az emberi gyarlóság azon jelenségeit, melyekben az isteni kegyelem vallásos intézkedései által segíthetett leg atyaibb módon. Sőt minthogy az egyház s annak tanainak időbeni fennálása, s dacolása a változandósággal, annak életrevalóságát legyőzőbben igazolják: az egész folytonos egyháztörténelem kiegészítő része a katekhetikai tanfolyamnak.

29. §. Lehet-e a katekhetika tárgya töredékes vagy önkényi?

Nem! mert az ismeret s akarat fejlése fokozatos előzményekből jön ki a következet, s okokon épül a meggyőződés, s azzal együtt nő s örökül meg bennünk az állandó akarat. Ki valamely célzott következménynek most egyik majd másik előzményét-, valamely előidézendő meggyőződésnek most egyik majd másik elvű okát adná váltogatva, az eredményt maga kockáztatná. Minthogy hát a keresztyén vallásalkotmány oly összefüggő egész, melynek részei egymást szülik, kívánják: azokat csak az elölre megalapított egymásból folyó sorozatban, nem önkénytesen innen onnan kapkodva lehet tárgyalás alá venni. A mennyiben azonban egy bizonyos hitcikknek, vagy erkölcsi törvénynek több egyrangú (Coordinált) előzményei vagy következetei lehetnek: azok közül a katekheta saját belátása szerint választhatja s veheti tárgyalás alá a célosnak mutatkozót.

Jegyz. A fennebbiekből világos, hogy bármint akarja is azokat Plátó §. 17. a katekhetika körébe bevonni, a történelem világiasbb részei, földleírás, természettan és rajz, államtanok, egészségi szabályok, polgári törvények, nyelvészet, szám és más reáltanok kivűlesnek a katekhetika körén. Sőt célszerűtlenek a

katékhetikai rendszeren kívül eső, vagy azzal össze nem egyeztethető vallásos tárgyalások, alkalmi kitéregetések, felötlő szentírási helyek korszerűtlen magyarázatai, szóval minden olyan ide oda kapkodás, mely inkább a készületlenség esetében hézagpótlóúl látszik használtatni, mint a kitűzött irányban előhaladás lépcsőjét képezhetné. Sőt helyesen mondja Hüffell (2. B. 36. l.) „hogy az egyházi kórmányok egyik legfontosabb feladata arra felvígyázni, hogy a katekhizmusok a lelkészek s tanítók által ne választassanak, oly önkényien; és a vallásoktatás ne pusztán azok íratai Heftei szerint intéztessék."

29. §. Melyik tudományban találhatjuk hát fel e tárgyat?

Erre minden egyes tudomány elégtelen; nemcsak azért, mert minden képesség oly valami összetett, mit csak a rávonatkozó tudományok egész rendszere képes illőn kifejteni; hanem kivált azért, mert a vallásos míveltség nem valami mesterség, melyből egy bizonyos fokozat elég valakit mesterré avatni, s egész élete teendőiben vezetni; hanem oly folytonosan fejlő képesség, melyben a mint fejlődnek az erők fokozatai, a szükségek kívánalmai, a gátló befolyások és kísértetek külön korai és nemei: úgy különnemű s szellemű ellenszerek s oktatások lesznek szükségesekké, hogy ama rosszakkal megküzdeni, s az emberi természetben mindég egyensúlyt tartani bírjanak. — Ezért a gyermekeknek tejnek eledelét kell adnunk, s hogy bennök a vallásos erő még talán öntudatlanúl is növeltessék, oly szívhez szóló, s tekintélye által kegyeletet költő elemmel kell megraknunk keblöket, mely hajlamaiknak saját színezetet, gondolkozásuknak bizonyos irányt adjon, mint a táplálék a test növésének; — a fejlettebbeket a világosodó értelem s felköltött kegyelet által kell annak szeretetében megtartanunk, az élet adatait s az ész okait egyiránt használván arra, hogy bennök a hit egyéni meggyőződéssé nőjjön. Majd annak, mi mintegy ösztönszerű kívánalmává nőtt a léleknek, tárgylagos összegét kell ismereti birtokúl

adnunk, fejtve annak okszerűségét mindég a gyakorlátiasságból, s a tekintélyűl ismert vallás forrásávali hármóniájából; hogy végre életelvekké éredjenek azok, melyek a munkásság minden kis terére fényt, meleget tenyészetet árasszanak. Ezt pedig nem egy tudomány, hanem, kivált a vallástádományok gazdag mezejéről öszszeválogatott oly rendszer foglalhatja magában, mely minden túlzót kizárva, minden szükségest egyesítsen, még pedig a növelendők kül- és belviszonyainak megfelelő fokozati sorban. A miről a katekhetika következő szakaszában közöljük nézeteinket.

MÁSODIK SZAKASZ.

A KATEKHETIKAI TANTÁRGYAK BEOSZTÁSA.

30. §. Szükséges-e e beosztás, s mi tényezőkre kell e mellett figyelmünket főkép fordítanunk?

Az első szakaszban körvonalzott tárgytömeg még magában egy khaós, melybe rendet sorozatot kell hoznunk, hogy mívelése sikerrel, s a részek kifejtése egymásra hatással történjék! Annyival inkább mert más tudományokat lehet ágakra szaggatni, ágait egymás nélkűl mívelni (p. o. a villanytant lehet az optika nélkűl, s mindkettőtől külön szaktanúl választani az erőtant; sőt ennek egyes részeit a súlyegyen-, vagy mozgástant, vagy még ezt is külön a szilárd vagy folyós testekre alkalmazva mívelni): de nem a vallástudományt. Annak tudása érzés-, ismerete gyakorlat-, egyik, példaúl hittani része erkölesi része nélkűl lelketlen test! Sőt egyes igazságai és szabályai is majdnem mathematikai következetben állnak egymáshoz. Egyiket a másik nélkűl érteni, posztulálni, meggyőződés tárgyaúl nyerni épen úgy nem lehet, mint szorozni összeadás nélkűl.

Hogy tudjon például a megváltásróli üdvintézmény szükségességéről meggyőződni, ki az általános bűnös létet nem érzi? s e bűnös lét feletti bánat nem a szerint ölt e töredelmes vagy dacoló, megtérő vagy átalkodott irányt: a miként a bűn eredetéről, okáról, lényegéről hisz, s gondolkozik valaki?

E rend és sorozat meghatározásában azonban több tényezők bírnak befolyással, melyek figyelembe vétele nélkül rendszerünket nem tehetnők az életre alkalmazhatóvá, ilyenek:

1) Az életkor, s az azzal együttjáró értelmesség, s fogékonyság fokai.

2) A növelésre beható külviszonyok befolyása.

3) A tantárgyak felfoghatási fokozata. Azért e szakaszban e három cikk tárgyait kell végig vizsgálnunk, hogy a tanfolyam berendezésénél minden tényező értéke szerint szerepeljen.

A) AZ ÉLETKOR.

31. § Az életkort tekintve, mely elemek hathatnak módosítólag a tantárgy berendezésére?

Ha az életkort tekintetbe veszük a beosztásnál, azon tehetségekre kell főleg figyelnünk, melyek belénk a természettől óltatván, az életkorral párvonalban fejlődnek, ilyenek leginkább a hajlam és okosság. Természeti állapotban is együtt nőnek ezek mint a növelésiben, de különböző befolyással van egyik a másikra amott és itt. Bár lássuk:

Az évek száma nem függ tőlünk, azt adja és veszi az idő; de a hajlam, ez ösztönszerű fogékonyság bizonyos ügyesség-, vagy állapot megszerzésére, magv gyanánt megvan bennünk, s nem az ész, hanem a külviszonyok kedvező hatása által fejtetik a természeti állapotban ki, mint némely évek időjárása alkalmasb némely magvak tenyészetére (így némely évben van konkoly, üszög,

ha nem vetettük is, másikban a vetett konkoly is elmarad); hasonlón némely külviszonyok gátolják, mások elősegítik a hajlam kiképződését. E tényen alapúl a növeléstan, melynek ez alap nélkül még csak elméleti észszerűségét sem tudnók kimutatni, — Az ész pedig nem önállólag fejlik, hanem az erősbülő hajlam irányát követi; az égi szikra az ohajtott tárgyak vagy állapotok megszerzésének alázódván eszközévé, vagy csak a hajlam édes vagy keserű következetei által költetvén vizsgálódásra, bírálatra = okoskodásra.

E tapasztalati elvonás által felemelkedik oda az értelem, hogy „nem mindég jó a természetet saját útjára hagyni;“ és hogy megkímélje a kezdő egyént a hosszas, s többnyire csalódáson végződő próbálgatások útjától, elveket alkot (= bölcselet); de melyek, mint egyénben születtek, egyéni színezetűek, változók levén: hajló lett az ész, nem ön teremtményének, hanem teremtőjének kijelentett szabályaihoz támaszkodni (= vallás), hogy így a két, (közvetett és közvetlen) kijelentés hármóniájából levontt s megalapított elvek örökebbek, győzőbbek maradjanak.

Ez a keresztyén pedagógia elve és alapja, melyet tőle a katekhetika általkölcsönöz, hogy általa az emberiség természetszerű fejlődésének nem lényegén, hanem módján változtasson, jobbítson. Mi azon igen egyszerű szabály szerint történik meg, hogy „ne a hajlamot hagyja előbb kifejleni, hanem azon erőt igyekezzék képezni, mely a hajlamot irányítani, vezetni elég erősnek ajánkozik,“ s ilyen csak kettő van: a tekintély és ész. E kettő azonban vég elemzésében ismét együvé esik, mert az ész is csak okai tekintélyével győz a szíven, s a tekintély is végre csak észszerűsége által tarthatja fel uralmát. Igy egyedűl a tekintély marad első pedagógi hatóságúl; az ész, mint különben is összehasonlító tehetség, mint a tekintély próbaköve, csak később nyer szerepet.

Hogy az ekkép irányított észnek micsoda sorozatban adjuk a már meghatározott tantömeg egyes tárgyait, az alább kifejtendő pszikhológi elvek fogják megszabni.

32. §. Mi szabályok folynak ez elméletből?

Ez elméletből a katekhetikai tantárgy sorozására nézve következő elveket lehet megalapítani:

1. A kül viszonyokat kell oly módon alakítani, s hatályosítani, hogy azok a hajlam magvat csak az óhajtott irányban engedjék fejlődni (tekintély értékítés).

2. Az észt oly irányban kell képezni, hogy az a hajlamnak ne szolgájává alázódjék, hanem vezetőjévé erősödjék (= értelem vallásosítás). Ennyire terjeszkedhetik minden józan növelés, ezért a vallásos növelésnek is ki kell idáig terjednie; mert mint mondók a természeti állapotban az erőre kapott hajlam vezetendi az észt; a növelésiben hát, a hajlamot kell a kegyeleten alapúltt tekintély által visszatartani addig, míg a tekintély védpaizsa alatt megéredő ész azt irányítani vezetni képes leend. De a vallásos növelésnek tovább is kell haladnia az egyszerű pedagógiánál, mert annak nem csak annyi a célja, hogy tehetségeket közöljön, melyek hasznosítására majd az élet tanítánd meg; hanem ép ellenkező, t. i. hogy az életnek adjon irányt, azt szépítse a vallásosság s erkölcsiség által; azért ama két első elv teljesülése után

3. Ismertetni kell a vallásosság tényleges állását, hogy az, mint fenálló isteni s emberi tekintély, ismerő lelke előtt egész magasztosságában feltünjék, s benne ismereti birtokúl sajátúljon. Végre.

4. oda vezetni a növendéket, hogy a vallásos elveket ne csak csudálattal ismerje, hanem valódi élet-elvekként használja, melyek mint benne lakó saját erő vezessék élte lépteit.

E lehozásban már elvileg bennfoglaltatnak azon kérdésekre adandó feleletek: mikor kezdődjék-, mikor végződjék-, s mire terjedjen ki a katekhetikai működés az ő különböző stadiumain?

33. §. Kiken s mikor kezdődjék a katekhetai működés?

A keresztyén vallás nem valami tudomány, vagy elméletrendszer, nem ennek vagy amannak vélemény tömege a vallásos kérdések s igazságok felől, melyet mint tudatot átsajátítani kezdeni bár mikor is lehetne; hanem egy irány az élet folytatásában. Ezért az oktatás is e vallásban inkább bevezetés az életfolyamba, hogy a kik a természeti életre megszülettek, erre mintegy újonnan születtessenek. Gal. 4: 19. Ezt hát mind azokkal tenni kell, kik az egyház irányában-, s kik irányában az egyház a keresztségi beavatáskor sakramentomi fogadást tőnek, hogy a keresztyénség öntudatos munkás tagjaivá lenni és tenni törekedni fognak.

És kezdeni, ha a sikert veszélyezni, legalább nehezíteni nem akarjuk onnan kell, honnan a hajlam képezésére már hathatunk irányadólag, mert tudjuk, hogy a hajlam az ész legnagyobb kísértője. Azért ha annak kezelését biztosítani akarjuk, jobb azon forrást fogni csatornába mely azt elvadvizesítené, mint annak poshadt mocsárait szárogatni. Hol a hajlam nemes, az ész szabályai nélkül is becsületes irányt követ; az etferdülttet pedig a legkimíveltebb értelem sem bírja mindég jó útra terelni. E felett, ha az útca porában fördö gyermekeknek-, ha az iskolába feladottaknak csak fele vólna jobb irányú hajlammal ellátva: nem ragadna úgy a szenny, felényire könnyűlne a kezdés, bennt a gyönge seregben levén példányok, kiket vezérekűl állíthatna a növelő, s kiket utólérni kettős buzgalommal sietne a gyermeki utánzó természet.

34. §. Meddig terjed a katekhetikai működés?

Ha a katekhetikai működés kezdetét a vallásos növelés természetéből, a keresztségi fogadás szelleméből vontuk le, itt sem indúlhatunk más elvekből ki. Nem félünk hogy ezen elvek meszszire visznek, mint Pálmer, ki azon okból, hogy ezen fogalom bevonása a katekhetika

definicióját igen szélessé tenné: közelebb keresi a katekketikai működés véghatárát; s követve azon tényt, miszerint a keresztyén egyházban még sohasem merült fel azon vélemény! „hogy a katekhuméni állapot egész életen át tartson.“ nem elég szilárd okoknál fogva azt a konfirmácíóval bevégzettnek akarja tekintetni;*) sőt elnézve azon nyomos, véleményünket támogató engedmények felett, melyek értékét Pálmer is elismeri-, csak azon tényt veszük nézetünk alapjáúl, miként magyar protestans egyházunkban, ha mint tan kimondva nincs is, gyakorlatilag életbe van léptetve az örök katekhumenatus. Legalább egyházi intézményeinkben rátalálunk az elv töredékeire, mert taníttatik a káté iskoláinkban; kézikönyvvűl használtatott az az iskolán túli ifjúság vasárnapi iskolázásánál, kivált míg a reáltanok iránt felkőltt mánia onnan ki nem szorítá; sőt vezérkönyv vólt, azzá emeltetett ismét, az egész felnőtt gyülekezet rendszeres vallásos (katekhisationalis) tanításában.

Itt hát nem egy ingatag „d o c t r i n a,“ hanem egy ős intézkedés mondatja ki, miként: „a katechetikai működés addig tart szerintünk is, mint Palmer, szerint, t. i. míg a két oldalú beavatási fogadásnak, mind két részről elég nem tétetett; míg a megtanúltt, átértett vallás az akarat erejével élet törvénnyé nem fogadtatik.“ De minthogy e cél végetlen, végetlen a pálya is. S minthogy az emberi gyarlóság vissza visszatér: készen kell lenni mindég az óvszernek, legalább az orvosságnak, mely a bajt gyógyítsa; így szerintünk e célpont távolabb fekszik mint ő szerinte.

És minthogy e tény nem csak létező, hanem a cél magasztosságával, s az elmélet kívánalmival teljesen öszhangzó: azt nem megingatni, hanem kivitelét gyakorlatiasítani, s az egészbe rendszert s öszhangzatot hozni tűzzük e tudomány céljaúl.**)

*) Palmer 50 köv. lapok. **) G. H. Hasse sem helyesli a katekhetikának oly szűk határok közé való szorítását, hogy az csak az ifjúság oktatására terjesztessék: lásd. Vinet. lap 191.

35. §. Lehet e a konfirmációt a katekhetikai oktatás vég céljaúl-, vagy bezáró pontjaúl tekinteni?

A magyar protestáns egyházban nem! Mert a konfirmáció: „a keresztyén azon jogainak s kötelességeinek ünnepélyes átvétele, önmagára vállalása, sőt gyakorlati megkezdése, melyeket a keresztelés alkalmával helyette a keresztszülék tőnek és vőnek; egy kis mutatvánnyal azon képességből, mellyel az igény támogattatik, s melyet mint a jogképesség minimumát, a fogadásilag felajánlott jövő buzgalom reményében, az egyház, új tagjaitól, kezdő pont gyanánt elégűl fogad." Nem pedig azon végpont, hol a vallásos növelés befejezettnek tekintethetnék; vagy csak olyan sem, melyen túl a vallásos növelés közlő modorát egészen az önképzővel hinnők felválthatónak.

Külföldi protestans rokoninknál e nézetnek egész más, s több alapja van, mint nálunk: mert ott többnyire a 16—18 év van annak határ idejeűl szokásba véve, sőt még ezt is sokan egész indígnációval keveslik, s ha a konfirmációt a vallásos oktatás vég határáúl állítjuk, valóban méltán is. Ebrárd azt mondja (lap 174) a 14—15-ik évben történő konfirmációról, hogy akkorra teljes katekhuméni készültséget várni a növendéktől „valódi mizere;" mit lehet a mi 11—12-ik évünkről, ezen általánosan elfogadott konfirmációi életkorról mondani, kivált ha azt a katekhetai működés „netovábbjaúl" felállítani jutna valakinek eszébe? Szerintünk azért nem vége, hanem kezdete a tulajdonképeni katekhetai működésnek a konfirmáció. Vége az anyaggyüjtő rendező-, kezdete az alapító-; vége a közlő fejlesztő-, kezdete a fejlődő-; vége a tekintélyi-, kezdete az öntudatos gyakorlati vallásos mívelődésnek. Az az: eddig inkább a hajlam és ész fejlesztés, az anyag gyüjtés és rendezés szerepelhettek, melyek az egy egésznek „a szimbolicus kátének" előzményeiül szükségeltetnek; ez után térhet át a vallásos növelés az elmélődés (speculativitas) mezejére, vizsgálódásait az észre

nézve: „az okokra épült meggyőződés-," a lelkületre nézve: a gyakorlatbeli használhatóság," s mind kettőre nézve: „az isten, és önismeretből származott lelki kívánalom alapjára fektetve."

Igy sorakozik a növelés három korszaka egymásután, minden körnek kimutatván teendőit; a családi növelésnek: a fegyelmi, (disciplinare)-, az iskolainak: a tanítói (didacticum), az iskolántúli, vagy életiskolainak a gyakorlati, önképzői munkakört advá̈n sajátjokúl. De ez önképzéstelső stadiumán, épen úgy nem lehet önmagára hagyni, mint a természeti fejlődés helyett jobbnak láttuk a növelési felügyeletet tenni túlnyomóvá!

26. §. Véleményünk a konfirmációra s az azt követő ifjúkorra nézve.

Ezer ok kívánná hogy hazánkban is hátrább a 13—14-dik életévre tétessék át a konfirmáció, mit, ki ezt nem puszta szertartási ünnepélynek tekinti, feltalál a tárgyban, s önként bevall; de épen itt ezer ok és akadály hátráltatja ez üdvös lépést. Gátolja ezt az, hogy hazánk túlnyomólag földmíves ország, — hol a nép fél évig mezőben él, mezőn lakik; gátolja a dolgozó kezek hiánya, mely miatt sokszor a leggyöngébb családtagnak is szerep jut a sok ágú háztartás vitelénél. De gátolja azt maga egyházi belszervezetünk, nemcsak az egyházi fegyelem ama prekárius állapota által, mely a legjobb ügyet is sokszor „pium desideriummá" szálllítja le, a kivitelben többnyire hajótörésre juttatván azt az illetők érdeklettsége vagy közönye; hanem az egyházak azon szétszórtsága által is, miszerint annak népe 3—5, sőt 9—10 helységekben van szétszórva. Gátlólag hat erre még a községi ügyek polgári rendezetlensége is, a cselédrendszer, pásztorügy sat.

Ezért kéntelenek vagyunk azt teljesen úgy hagyni amint van, legfeljebb annyi módosítással, hogy az is-

kolázás utólsó évében az első áldozatra ne húsvétkor bocsáttassanak a katekhuménusok, mely után majd általánosan bevégezetlenül hagyják el az iskolát; hanem aratáskor; s a konfirmáció is a nyári exameni ünnepélyességek nevelésére az exament előző vagy követő vasárnapra tétessenek által.

Ezután pedig a szorosb értelmű katekhizációi oktatás szigorúbb törvények szerint rendezve, legalább a vasárnapi iskolákban folytattatnék 3—4 éven át; s ebbe egy új s a tantervvel egyezőleg készített vezérkönyv által hozatnék egyformaság, rendszer! — E tanfolyam bevégeztével olvadna be a katekhuménsereg az általános egyháztestbe, s ott azzal együtt nyerné a végső katekhetai oktatást egy utólsó folyamban, mely tartalmilag katekhetikai, alakilag homiletikai — akroamatikus leendene. —

B.) KÜL VISZONYOK.

37. §. Mi kül viszonyoknak lehet, s van befolyásuk a katekhetikai tanrendszer megalapitására.

Azoknak melyekbe a leendő egyháztag, vagy a természet útján, vagy a társadalmi intézkedések nyomán, életének jelentékeny szakait tölti el, melyek ennélfogva hajlamai s értelme fejlődésére mellőzhetlen befolyást gyakorolnak. Ezeket minthogy kikerülni nem lehet, okos intézkedések által úgy kell szabályozni, hogy a vallásos növelést kellő irányba vezetni segítsék. Ilyenek: a családi kör, iskola, községi élet, melyeket azért egyenként át kell vizsgálnunk, s hol káros behatásúaknak látnók, hasznos útasításokkal javítanunk.

38. § A családi körnek mi feladata?

Isten legjobban gondoskodott a gyermekről, mikor a szülei szeretetet ápoló szárnyai alá adá; e forrását a

szerettetnek sem állami sem egyházi intézvény nem pótolhatja, de nem is hívatása pótolni. Mert a gyermeki kedély sehol oly könnyen nem szokik a függéshez, mint a családi viszony édes kötelékei között, hol míg öneszére nem támaszkodhatik, szellemileg is önként adja át magát azon tekintély vezérlete alá, mely testileg kezdé lépteit vezetni. (Itt azonban nem azon szolgai alattvalóságot értjük, mely gépileg mozgattatja magát; hanem azon benső csüggést, melylyel mint a vas a mágneshez, vonzódik, ragaszkodik a szív a lélekhez).

De hogy e megszokott ragaszkodás egyhez, mások irányában izoláló erővé ne nőjjön, s a leendő társúlati tagot különködési irányra ne tévessze: ezen természetszerű családi függés ösztönének alap-, s kiindúló pont gyanánt kell szolgálnia az általános társúlati-, sőt egyetemes emberi függés kifejtésére. Azért a szentírásban is tisztelet tárgyaúl állított szülei tekintélyt-, a testűleti, elöljárói tekintélynek-; e konkrét tekintélyeket ismét, az abstrakt törvényi s erkölcsi tekintély csatornájaúl kell felhasználnunk. Igy ha az egyháznak nem feladata is átvenni, vagy rendezni a házi növelést; de feladata annak oly célos irányát kitűzni, hogy a család a társúlatnak, kivált az egyházinak alkalmas tagokat növeljen. *)

E szerint a természeti ragaszkodás, oda engedés sőt mondjuk ki: engedelmességnek kegyeletté, hajlammá fejlesztése, a családi növelés legfőbb teendője. Ha van mező, hol az engedelmesség jobb az áldozatnál, itt van az! hol az értelem fejletlen állapota miatt még más óvó vezető erő nincs! mire pedig annyival múlhatlanabb szükség van, mert a gyermeki közlekedő s utánzó természetben sokszor nem lehet elég elóovatossággal járnunk

*) Innen látni való, hogy a család a polgári testűletnek csak a vagyoni örökösödés által bőlcsője s tovább folytatója; az egyháznak pedig a szív, ész, lélek, így az egész ember kezdeményezése által nélkűlözhetlen feltétele.

el, a későn felfedezett meggyökeresett gyom kiirtása pedig ritkán sikerül egészen!

Szóval a mi a vallásos elv, s erkölcsi jellem a felnőttben, az az engedelmesség a gyermekben! Védangyal, mely lépteit vezeti; bíro melyet mindég magában hord: a gyermek lelkiismérete.

39. § A kül közélet van e befolyással a gyermekre?

Van! mert mit a házi élet adott a gyermeknek, többnyire a kül községi élet próbaköre teszi, s a csak töredékes félig végzett művet legtöbbször lerontja. Több csábítás, több átok van az útca porában, melyben a gyermek felügyeletlen hever, mint magában az elhanyagoltt növelésben. Mert ebben csak magára hagyatva fejlik, igaz, sokszor ferdén fejlik a hajlam magv; amott tíz szívben költetik fel vettetik az bele! Itt csak maga ellen küzd a jó szív, vagy gyönge ész; amott a példa, rendesen a megkóstolás édességével ajánltatva egyszerre követésre csábít. Hátha még, mint történni szokott, a házaló gyermekek, játszó társaik feltűnő szokásait, a felnőttek életében is megerősítve látják, mint a civódást, káromkodást, hazugságot, vallás- s istenbántást, emberszólást, törvény ellen szegűlést, lopást sat. (miket sok felnőttek oly bátran s szabadon gyakorolnak a figyelni sem látszó gyermeksereg előtt), melyik angyal tartja őket tisztán?

Valóban itt sincs egyéb védszer, mint a kegyeletes csüggés azon óvó szelleme, melyet a családi növelés legfőbb feladataúl tűzénk; mert sok a baj, sok az alkalom, melytől óvnunk kellene, s kevesek az eszközök, rövid az erő, melyekkel rendelkezhetünk; amaz pedig egy maga, ezer intézkedést tesz feleslegessé, ezer visszafojtás- vagy visszatorlástól kímél meg!

40. § Ki hagyjuk-e, vagy befoglaljuk a katekhetikai működés körébe a gyermeki élet ezen részét?

E rövid iránymutatás után ne a gyakorlatot nézzük, s vegyük sinór mértékül; hanem vizsgáljuk meg: mit tehetnénk épen azon gyakorlat ellen? mert bizony sok okunk lehet azt megváltoztatni akarni. Katekhetikai szempontból erre két lehetőség van: vagy magára hagyni egészen a házi növelést;- s a katekhetai oktatást, első stadiumán, mintegy térítő intézetté alakítani át, hogy a növeletlenség ferdeségeit helyre hozván, különbözéseit egy mértékre vonván: egy zéró állapotot teremtsünk elő, honnan az új munkát kiindíthassuk; vagy a házi növelést is a katekhetika körébe foglaljuk, s egy a jövő tervvel összevágó irányban indítsuk útba. —

Az első az eddigi gyakorlat szerint bevettebb, s mondják, okadatoltabb is; de a második véleményünk szerint könnyebb, és áldásosabb. Bár lássuk:

Okadatoltabbnak tartják azért, mert bár mily elveket s módszereket alapítsunk meg a családi növelésre: eltérő fog az a vezetők egyénisége szerint lenni; sőt lesznek kik ez elvekről tudomást sem szerzendnek. De lesznek, hiszük mi-, ellenkezők is, kik örömet találandnak a jó irány hű követésében; s ezeknek növeltjei nemcsak a megkezdett iskolai növelésnél fognak példányúl szolgálni; hanem magában az utcai játszó életben mint meg annyi ellenőrei lesznek a rossz magv terjedésének, felfedezői a bűvóskák titkainak, kimutatói azon kórállapotnak, melyet gyógyítani korán kell, hogy később metszeni égetni ne kelljen. És ebben áll a másik elv áldása. És mi, mint a hajlam s kegyelet fejlesztő elv baráti, ehez ragaszkodunk! De azért, hogy valamely elvet, törvényt nem követnek mind, feleslegessé válik-e az; s nem elég nyereség e, ha csak nehány lelket megnyerünk, nehány romlást elhárítunk, arra hogy a kisérletet megtegyük? Hol ültetni, plántálni már nemeset lehet, minek tenyész-

tenénk vadat, hogy irtanunk vagy óltanunk kelljen később? —

Pálmer némileg eltérő nézete mellet is, (lásd a 60. lap) mintegy önkéntelen jön ugyanezen eredményre; midőn némely, ő maga által sem igen méltánylott ellenvetések után, hogy például: „az egyháznak nincs joga magát a szülék és gyermekek közé tolni, vagy azok keresztségi fogadásának teljesítésében bizalmatlankodni“ (?) melegen tör ki (l. 55. lap) mondván: „A szülék kezének kell a keresztyén hit és szeretet első magvait a gyermek szívébe plántálni, mert csak nekik van már maga a természet által azon tekintély adva, melyben a gyermek feltétlenűl bízik; de még inkább, mert csak egyedűl ők képesek az első vallásos ápolást oly közvetlenűl összekötni a gyermek életével, mint ez kivánatos arra, hogy a gyermek már elölre azon véleményre ne jöjjön, mintha élet és vallás két egészen különböző dolgok vólnának.“ De ő a szülei ház ezen teendőit nem szabja ki, sőt csak mellékes értéket tulajdonítván annak, az iskolai növeléssel akar abban is valamit kezdetni, mi annak együtthatása által sikeresbítetnék!

41. §. Egyházilag lehet-e, és miképen lehet a családi növelésre hatni?

Sokan, talán hanyagságuk, kényelmök ürügyeül azon hitben vannak, hogy a szülének joga van gyermekei növelésében minden kül beavatkozástól mentten szabad önkénye szerint járni el. De ha megengednők is, hogy ez a polgári állam negatív elvét nem sérti, (mely csak az anyagi bíztonság védelménél használhat tényleges eszközöket): az egyház céljával s fogalmával ellenkezik eltűrni azon gyakori visszaéléseket, borzasztó erkölcsi pusztításokat, melyek az ily szabadosságból erednek. Ez a keresztség kölcsönös kötelességéből is világos.

De adjuk fel ezt is! azon javasló — persvazív — kö-

télyből, melyet a „szabad szellemek“ az egyháznál meghagyni magukra előnyösnek láttak, nem következik-e, hogy „kell egy javasló, tanító, házi növelési rendszert ismertetni meg a néppel, melyből alkalmat, ösztönt nyerjen tanúlni, hogy taníthasson, s mely az egyetemes irányt lehetővé tegye.“

Egy ily könyv többet tenne minden papi rábeszélésnél, melytől, mint valami „universalis quinta essentiától“ annyira mindent várunk, hogy mindenre ez egyetlen orvosságot ajánljuk és használjuk; pedig a mely, ha legjobb vólna is, már megszokottságánál fogva hatását veszté; e felett épen azért mert mindég egyéni, gyanús sőt legtöbbször keserű! A néma könyv szónoklata, mely nem egyeseknek, hanem mindeneknek indúlat nélkül tanácsol, nem sért szemérmet hiúságot, nem költ ellenindúlatot, mert nem szemben történik: míg a pirúlást látó szem szikrája boszút gyújt, az élő nyelv szava tőr ként szúr! — Egy ily könyvet, ha tíz romlott szívű, botor elvű, ki feslett példájával s gőgös bíztatásival rontására tör a rábízott isteni képmásnak, elvetne is: felveszik azt a gyermekök bóldogságaért buzgó szülék, hogy benne az ohajtott cél eszközeinek keresett gyűjteményét bírják.

42. §. Kisdedóvodák.

Hasonló szükség lenne a gyermeket az elhanyagoltság vagy felügyeletlenség azon fertőjéből kimenteni, melyben most csak Isten óvja a testi és lelki nyomorékságtól; s melynek már annyi megégett, forrázott, bénává zúzott, s erkölcsileg megmételyezett gyermek, annyi megkeserített szülei szív, felgyújtott telkek és falvak lettek áldozatai, hogy ha e mulasztás anyagi kárait csak húsz évtőlfogva összeszedhetnők: lehetne belőlök minden községbe egy kisdedóvodát berendezni, s megnyernők legalább kamatúl az aránytalanúl több szellemi átok beszűntetését!

Igen! **kisdedóvó** nélkül nincs biztos növelés, sőt e hiány árt az élet és vagyon biztonságnak! s itt legalább összevág az állam és egyház érdeke, útaik sem ellenkeznek, sem célra sem eszközökre nézve, (a mennyiben még itt csak a kegyelet és hajlam vallásos fejlesztése a főcél). — Oda kellene azért az államnak s egyházaknak községileg minden erejöket irányzaniok, sőt hatóságilag végrehajtatniok hogy ne legyen község ily intézet nélkül, s ne szabadjon községi gyermeknek ily intézeten kívül nőni fel!

És itt egyszersmind le lehetne tenni a katekhetikai működés szegletkövét, melyre az egész jövő vallásos növelési rendszert fektethetnők. E végre egy Vezérkönyvet, a családi kör teendőin kezdve, úgy kellene szerkeszteni, hogy az ez intézet ápolójának is vezérkönyvvül szolgálhatna: és több lenne így a jövő nemzedékre nézve téve, több nyerve, mint egyelőlre vélnők.

43. §. Az iskolára kiterjesztendő-e a katekhetikai tanterv? s mi okoknál fogva?

Ha a gyermekkort bele foglaltuk a katekhetika terébe, az iskolait már következetesen ki nem hagyhatjuk; sőt be kellene azt amaz előzmény nélkül is vennünk, nem csak azért, mert protestáns szempontból az iskola az egyház létkelléke, veteményes kertje; s minthogy a protestáns egyházban semmi, oktroyáltnak lenni nem szabad, hanem mindennek benső erők által elsajátított tulajdonként kell lelkünkből kinőni: az ebben szükséges önálló hitnek, s öntudatos keresztyén életnek, s az ezekhez kellő erőknek előkészítője; hanem kiváltképen azért, mert ez az egyetlenegy 4—6 évi korszak az, melyet felhasználni hatalmunkban áll, melyen meglehetős pontossággal adják rendelkezésünk alá a növendékeket; és azért, hogy e jelentékeny életszakból, a mikor az elsajátításra a természet legalkalmasabb, a vallás ki nem maradhat! —

És ha a vallásnak a többi tudományokkal, melyek erre útasítnak s bőv anyagot szolgáltatnak, párvonalban kell tanítatnia: céltalan volna azt nem azon általános katekhetikai rendszer kívánalmai szerint rendezni be, s folytatni fokozatosan; hanem talán vagy egy önkéntes kísérlet kétséges sikereért, vagy egy más irányú tanterv kivitele miatt külön szakasztani egymástól. — Sőt ha pszikhologiai elvek szerint helyes azon levezetés, melynek kívánalmi szerint a vallásos tárgyak sorozatát megalapítandjuk, s ez elvek lényeges módosítására a reáltanoknál sem találunk elég okot: magokat a reáltanokat is ugyan azon elvek szerint kellene rendezni az elemi iskolákban, hogy a kettő párvonalban haladván, egymást kölcsönösen támogassa, világosítsa.

44. §. Mi a katekhetika ajánlata az iskolai pályára?

Minthogy a panasz nem az, hogy a vallás nem taníttatik az iskolában *), bár újabb időkben megritkúltak biz azok a kátéк; hanem egy óldalról az, hogy vegyítve használtattak a legelágazóbb rendszer után készült „Sebők, túl a dunai, pataki, kis és nagy káték;" más részről az, hogy a meglevőkben nincs egy oly irány, mely azokat úgy együvéfűzné, hogy az alsóbb folyamatból a felsőbbe minden szakítás ugrás nélkűl lehetne a tanúlót áltvezetni; nincs az a következet, mely az alsóbb és felsőbb folyamatok közti hézagot mint híd betöltené; sőt minden káté egy egész akar lenni, minden előlre s hátra figyelés nélkűl, (mert eddig a bírálat is—perse saját elvei szerint—ezt kívánta tőle). És minthogy minden évnek csak egy oly egész juthat feladványúl, mely a múltból folyva, a jövőt mint következményt kívánja, vonja maga után, s csak azokkal kerekítse ki azon katekheti enciklopédiát, mely minden szükségest magában foglaljon, s minden túl-

*) Kún lap. 174.

zottat osztályába útasítsom. Szabjuk ki a köröket, s azok szellemi s külviszonyaik tekintetbe vételével szabjuk ki a tantömegből a mindenik körhöz illő anyagot, mennyiséget, irányt, és modort, melyet az előbbi követel, s melyre a további szükségeskép következzék. — Igy életbe lépend az óhajtott *) célszerűbb s különösen népiskoláinkhoz illőbb módja a vallástanításnak; s maga a tanító is, ki tanítványaival együtt haladánd, lelket ihletett kap a tantól és sikeréből egyformán, mely biztosabb leend, mivel nem fognak minden éven új rendszert, s új ismeretlen tankönyveket parancsolni reá, melyeket hogy taníthasson előbb magának kell betanúlnia.

Míg egy ily tanterv megalapítva, elfogadva nincs, minden viszonyok közé való, minden igényeket kielégítő absolut jó kátét írni akarni is agyrém, mert az csak relatív lehet jó; de a kátét bírálni is mérték nélküli mérés. Mihelyt azonban ki lesznek osztva a szerepek, lesznek vállalkozók, lesznek az eredeti honi tantervhez alkalmazott eredeti honi műveink, melyekből válogathatunk; s nem leszünk kénytelenek az egyházunk geniusától eltérő idegen egyházak álkegyes vallásoskodásának majmolására szorúlni.

45. §. A katekhetikai tantárgyból mennyi tartozik az iskolába?

Az iskola, mint kitűnően didaktikus, oktató intézet, addig terjeszkedhetik, míg a tényleges állapot elemei megismertetnek, megértetnek; így a létezőnek közlésére szorítkozik leginkább, azaz „a fennálló egyházba vezeti be, pólgárosítja a növendéket“ hol önfejtés s munkásság által vívja s érdemelje ki magának azon helyet, melynek mértéke szerént annak áldásiban részesüljön. — E meglehetős darab tért azon ke-

*) Kún lap. 175.

vés évek közt kell pedagógi avatottsággal szétosztanunk, melyek felhasználása rendelkezésünk alá adatott; s itt részint a fejlő erőkre, részint a párvonalba állítandó tudományokra kell figyelnünk. Mert ne higyjük, hogy a reál tudományokat ne lehetne a vallásosság tüzével lélekre hatóvá melegíteni. Minden igazság Istentől van, s Istenre mutat vissza! minden tény, minden eset az isteni világigazgatás része, s annak elvét irányát teszi láthatóvá! Csak a mutató kéz, vezér szellem ne hiányozzék, mely a gyönge vagy szórott elméket figyelmeztesse.

Kérdésűl csak az marad hát fenn, hogy (a reáltanok tudományunk mezején kívűl esvén) a vallástudományi tárgyakból, melyek leghozzámértebbek az alsóbb és felsőbb fokozatokhoz, és melyek bírnak egymásra rokon ébresztő, okadatoló fejtő hatással? A berendezésnél csak is e nézetek megalapításánál lehet némi szétágazás, de melyen avatottak megállapodása túlemelend. Mi e berendezést saját nézeteink szerint, mind elméletileg okadatolni, mind gyakorlatilag kimutatni alább kísértendjük meg, miután minden ide bejátszó viszonyokat végig vizsgáltunk.

46. §. Testűleti teendők az iskolákra nézve.

Az iskolaügy újabb időben annyira közfigyelem tárgyává lőn, s annyira foglalkoztatja a legnemesebb, képesebb s befolyásosabb szellemeket, irodalmilag és gyakorlatban, hogy a legmerészebb remény sem látszik túlzottnak. Örűl a jövő nemzedék bóldogságát óhajtó lélek. Azért nézetek- s egyéni tanácsokkal tapintatlanság vólna követ dobálni az egyetemes működés biztosan haladó folyamába. Áldás az ügyre, áldás vivőire!

De annyit szabadjon mégis kimondani, hogy minden elméletet tüstént életbe léptetni, több mint rögtönzés; s a tantervek gyakori újítása, szaggatása a sikernek. Nem egy munkára van mondva a „nonum prematur in annum,“ mert azt el lehet vetni, kijavítani; de alig egy nemzedék

fejlődésének megszaggatott irányát. Azért a tanterv változtatásokra egyetlen „mementóm:“ „ne temere fiant.“ A tanítói testület kifárasztása, elkedvetlenítése, mirę a Sid. 13: 17. szerint a legjobb tanács: „hogy örömmel míveljék azt, és nem bánattal, mert az . . . nem használ“ s a tanúló sereg értelmi fejlődésének megzavarása, egyiránt hîggadt megfontolást javasolnak abban.

17. §. Iskola utánni kor.

Iskola után ismét a községi életbe esik vissza a növendék, mint a munkás, ünnep után a dolgozó nap szórakozásába szennyébe! — Iskola előtt, rontván a képzendő erőt, ez nehezíté a kezdetet; iskola után ugyanez a sikert teszi kétessé! nem az alap megingatásával, — mi figyelemre méltó, hanem az irány elferdítésével, a kísértések csábítások bódító maszlaga által. Ezt legtöbbször elősegítik, az iskolai sokszor túlszigorú fegyelmet követő új szabadság, a kelő indúlatok (gőg, hiúság, dac); az ébredő ösztönök, a ferdén felfogott, s méltatlan tárgyakban helyezett legényedési vágy, izgatva pajzán társak, s együtt dolgozó nagyobbak szemérmetlen példái, s erkölcstelen bíztatásai által.

És bámúlatos, fájdalmas azon eltorzúlás, melyen testileg és lelkileg átmegy az iskolából kiszabadúltt! A legtöbb megváltozik. Az iskolai készség, illem, elpárolog, mint égető hőségben a harmat; sok, ki jó iskolás vólt, kínnal sántít végig a biblia vagy zsoltár egyegy versén; — sok a vólt szendék közűl dacoló arccal szórja az istenkáromlás legcifrább frázisait, mihelyt pár évig ökrész, lovász vólt! Sok helyeken nincs a falusi csendnek nagyobb ostora, ezen iskola vesszeje alól kiszabadúlt suhancoknál; a határnak nagyobb csapásai egy jégnél!!

De hogy is lehetne máskép? hisz az apai ház, ha legjobb vólna is, elveszté pátriárkhális tekintélyét, különben is csak ünnepi betérőűl használtatik: éjjel és nappal

azon kivűl talál foglalkozást, mulatságot a serdűlő ifjú. Ezen felűl ivodák táncok, fonók, fosztók rendeztetnek, hol a két serdűlő nem, csábító dalok, három négy napon s éjen át tartó mámor közt tanúlja levetkezni a szemérmet, megszokni a dac feleselését, meg a vérengezést, melylyel többnyire az ily mulatságok végződni szoktak. — És erre van pénz, ha kenyérre nincs is (ha nem volna, megfizeti a ki alszik; közmondás!). S a szülék?? — elősegítik azt! A templomból kimarad az atya, az anya sokszor félévig, sőt sokszor a leány is darab ideig, ruhátlanságuk miatt; de a táncról — s o h a! És mit tesz az egyházi, vagy községi elöljáróság? ez a szülékből áll; — és ha nem állna is, a hol törvény nincs, hogy legyen rend, fegyelem?

Boldog a hely, hol ez nem igy van! s egy édes tapasztalat, hogy e forradási kor 3—4 évig tart; ki addig el nem romlott, éredésével téreget vissza az illemhez; de elég fájdalom, hogy sok helyen van, sőt mindenütt lehet így!

48. §. A községi élet rendezésére mi teendők volnának?

Minthogy a községi élet nem annyira az alap megingatása, az elvek megcáfolása vagy lerontása, mint elhanyagolása, elferdítése által rontja a növelés sikerét: minden intézkedéseknek inkább e rosszak elhárítására, mint megtorlására kell irányúlniok. Azért:

1. A cselédrendszert véljük törvényhozóilag úgy rendezendőnek, hogy a szökevény bitangok, a próbálatlan ifjúság e mételyei, ne találhassanak menedéket, s ne vegyülhessenek az ártatlan nemzedék közé; továbbá úgy, hogy az illő bánás, törvényes óltalom (mely ha egy oldalról a gazdák önkénye alól kivenné a „servitus obnoxiát“, másrészről a megromlott cselédséggel személyesen vesződni nem akaró műveltebbeknek biztosb fegyelmezési módot adna), s önképzési alkalom nyújtás által a jobb

szegény családok gyermekeit is édesgetné a szolgálatra; mi maguknak a cselédtartó tehetősebbeknek adna legtöbb hasznot, biztonságot szorgalom és jellem felől!

2. A pásztorügyet hacsak községi statútumok által is úgy szervezni, hogy lehetetlenné váljék minden gazdának vagy cselédnek külön őrzeni marháját. Mert az őrzők, e henye unalma, iskolája a leggyakoribb elvetemülésnek; alkalma kiinduló tanyája a legtöbb lopásoknak, tilalomtöréseknek, vetés, rét, kertpusztításoknak, melyek innen tömegben s rendszeresen űzetnek; e felett legiszonyúbb pazarlása a munkaerőnek, mert a hány külön pásztor van, tíz annyi ellenpásztort kell ép azok ellen tartani; s mit egy végezhetne, így húsz foglaltatik el általa.

Ne gúnyolja ki a sikert ohajtó szívet senki, ha az eredmény reményében minden követ meg akar mozdítani! Ha egy nagy filozóf a bölcsészetet a zenére is kiterjeszté: miért ne kérhetnénk mi a políciától segélyt a katekhetai célok biztosítására? Vagy mondjon valaki ezeknél jobbakat, sikeresbeket, és nem mi-, az emberiség fogja őt megáldani! Azonban ha ezek távol feküsznek is terünktől, csakugyan idevaló lesz:

3. A vasárnapi iskola törvényszerű felállítása, kötelezőleg kiterjesztve mindazokra, kiknél az iskolában nyertt képesség megóvására, tovább fejtésére, sőt a netalán elhanyagoltt tehetségek érlelésére alkalmazható; még pedig szigorú felügyelet, sőt községelőljárói felelősség alatt! Sok szüle bocsátaná, hajtaná gyermekét; de a mai kor függetlenségi miazmája berágta magát az ifjúság szívébe. Az „o s z t o z z u n k b ó l“ eredő önállási vágy, mely az ősz apát, anyát sem hagyja meg a saját kezökkel rakott házban, szétszaggatá a pátriarkhaiság kötelékeit; az eltangított szülei hatalomnak azért kell hogy segélyére légyen a törvény; s az egyház tartsa fenn, tartsa össze a családot, adjon erőt a vallás ötödik parancsának. Végre:

4. Az így felállított vasárnapi iskola szerveztessék egyházilag. Legyenek katekhetikai elvek szerint meg-

szabva tárgyai, iránya, modora s minden viszonyai részletesen kidolgozva, megalapítva, mi egy szervezendő vezérkönyvben minden lelkésznek kötelező minimum gyanánt adatnék hivatalkönyvül.

49. §. E célt könnyítő községi intézkedések.

Nem elég azonban a rossznak csak forrását dugni be, s az árt levezető árkot ásni meg; hanem oly intézkedések szükségesek, melyek a rosszak kiújulását is lehetőleg fogyaszszák, melyek a játszi kedélyeket játszi modorban vonják azon meggyőződésre, hogy vannak nemesebb élvezetek, s hogy lehet az édessel a hasznost, a mulatsággossal a nemesítőt egyesíteni. És ezt annyival inkább, mert ki tudja meddig leend még a szegény katekheta nemes törekvésében minden felsőbb gyámol nélkül saját erejére belátására hagyatva? Ezért tegyünk addig is, míg a törvény védszárnyai alá fogadna, legalább annyit, mennyit az erőtelen jóakarat tehet. — E nembeli teendőinknek elveül állíthatjuk, miként: „igyekezzünk, hogy sok fiatalok csoportosan ne henyéljenek együtt", és „a zavaros kedvtöltések helyett igyekezzünk velök tisztábbakat szerettetni meg."

Ez elveket életbe léptethetni reményljük következő intézkedések által

1. Rendezzünk ifjúsági versenyeket, kiállításokat fonás szövés varrás, szalma vagy vesszőkötés, házi vagy gazdasági szerszámok saját kezűleg készített darabjaiból; saját ültetvények, óltványok-, s azokon neveltt gyümölcsökből, melyek közül templom, iskola, olvasó- egylet, vagy a készítő javára is kisorsolások eszközöltethetnek.

2. Versenyt arra, ki mennyit bírt megtakarítani, vagy jó s szükséges és becsületes helyre beruházni évi szorgalma s keresményéből; és a legkitűnőbb szorgalmú, legszelídebb magaviseletű ifjak legalább szellemileg jutalmazt assanak mindég; az erkölcstelenek pedig egy időre

vagy örökre hatóságilag is tiltassanak ki az ifjak mulatságaiból, sőt a velök való társalgásból is.

3. Rendeztessenek becsületes mulatságok, majális, vasárnap délutáni táncok, csakhogy mindég rövidek, ital nélkül, komoly felügyelet alatt, — nem gyanús, hanem köz illedelmes helyeken, mint a templom előtt, vagy parókhia udvarán. Az ünnepélyék mindég komoly tárgyon kezdődjenek, mulatsággal fűszereztessenek, s kitüntetésekkel végződjenek. Továbbá

4. Állítsunk Dalkart olykor templomban, és köztiszteletben állt egyének, s erényes ifjak temetése ünnepélyesítésére is begyakorolván őket; valamint olvasó egyletet, hol a biblia, jól választott vallásos és gazdasági tartalmú könyvek, törvények, s pár lap is hatósan szerepelhetnek avatott vezér alatt. Egy ily olvasó táracskát kisorsolások, kis összetételek, az ifjuság által felajánlandó egy egy napi munka, (mit haszonbérlőnek, vagy birtokos uraknak jó pénzért ellehet adni), s a jobbak ajándékai, s más források mindég eléggé elfognák új darabokkal látni!

Szóval: csak a község elöljárói ne akadékoskodjanak, a szülék s cselédtartó tehetősek s urak ne fitymálják e gyermekeskedésnek látszó apróságokat; s csak a katekheta ne fáradjon, ne veszítse bizodalmát, mindenesetre ne keressen, s ne dugjon ez intézkedések alá más célokat, mint mire ajánltatnak: át fogja látni, hogy a kicsinyben is lehet nagy célt érni el! Ezeken kivűl minden vidéknek, sőt községnek vagynak sajátságai, melyek a gondolkozó, s népéhez jó akarattal vonzódó lelkésznek mintegy kimutatják a mezőt, a hol, s az eszközt, mely által a nép érzelme, gondolkozása s élet módja nemesítésére hathatand! De fájdalom! néhol a papi tevékenység annyira ellenőrzetik, „hogy just ne formáljon“ hogy legtöbb indítványai paralizáltatnak. Így a községi tagnak is alig tekintett hívatalnok, mint hontalan levita, visszavonúl, elzárkozik. Egyetemes papság! jöjjön el a te országod!

50. §. A katekhetikai tantárgy beosztása az életviszonyok s korok szerint.

Ha az eddig mondottakat rövid eredményekbe összevonjuk, azon időszakok szerint, melyeket az emberi fejlődés haladásában megkülönböztettünk, három tanszakot állíthatunk fel; ezekből:

1. Az első a hajlam képezés, s érzéki tárgyismeret gyűjtés, mely a családi, s ezt kiegészítő kisdedóvói eljárástól váratik.

2. Az előbbieket tágasb mérvben tovább fejteni, s érzéken túliakra = hisztorikumokra kiterjeszteni, s hogy tudománnyá szerveződjenek a gyűjtött anyag konbinatív feldolgozásával megpótolni: az iskola feladata.

3. Végre, hogy mind ezek a forrongó ifjú lelkületben, sőt a munka mezején elfoglalt' elszórott emberi életben elvekre fektettessenek, jellemmé erősődjenek s a gyakorlatban használhatóvá tétessenek: ezt eszközleni a vallásos növelés magasb, vagy tulajdon értelemben vett katekheta hivatása. Igy a katehetikai tanítás három mezőre oszlik:

1. a családi életre: alapítólag, hajlamot költvén,
2. az oskoláira: tanítólag, ismereteket közölvén,
3. a szorosb értelembeni katekhetai mezőre, gyakorlatilag alkalmazván az addig megszerzetteket.

C). A TANTÁRGYAK FELFOGHATÁSI FOKOZATA.

51. §. Elméleti lehozása e sorozatnak.

Hogy e fokozatot megalapíthassuk, az értelem fejlődésének útát kell szem előtt tartanunk; tudjuk pedig tapasztalatból, hogy az az empirizmus útját követi a természeti állapotban, azért a növelésiben sem követhetünk mást. E szerint a fokozatok így következnek:

Az érzékek-, a lélek ezen kül behatásokat felfogó, s

vele közlő szervei, előbb csak anyaghalmazt szolgáltatnak az észnek, csak akkor használhatót, rendezendőt; ha összehasonlításra elkülönítésre elég tömegben vannak készen. Első stádium azért: az érzéki ismeretek fogalmak gyűjtése (empiricum).

A tapasztalati érzékiről már a tapasztalaton túlira sokkal könnyebben vezethető az ész; mint a tapasztalat-, érzék felettire, elvontra, mely még az érzékies gyermekre nem hat érdeklőleg. Igy sorakoznak ismereteihez azon fogalmak, melyeket bár nem érzelt, de a hasonérzelésnél fogva felfogásukhoz képességgel bír, s felnyílik lelke az egész elbeszélő s leíró történelem átsajátítására.— Nekünk is ez útat kell követnünk, hogy az ész a tapasztalat szűk körén túlra is kiterjessze ismereteit, s abból rendszeresíthető bővséget nyerjen. Tehát a második stádium: az érzéki fogalmak rendezése (historicum).

Az érzéki tárgyak összehasonlításából ítélet születik, elvontt fogalom, igazság! s az első ítélet meghozatala azon perc a lélekre nézve, hol annak hatodik érzéke felpattan, s megnyílik az „ész látása," mely folytonos nézlődése által egy új feldolgozandó tárgyhalmazt gyűjt: az egyes igazságok készletét. Ezért harmadik stádiumúl az érzéki ismeretekből lehozott igazságok gyűjtését tűzzük, (logicum, conbinativum).

Azon gyűjteményből végre, mely az ész további működésére elég anyagot bír már szolgáltatni, kiindúl az okoskodás, mint folyam az élő forrásból; és mint a 24 betű kifogyhatatlan konbinációja, megy megszűnés nélkül, alkotva, teremtve mindég újakat, innen: negyedik stadium az igazság összefűzése, következtetés, gyakorlatiasítás. (practicum).

Ide vezetni az embert a növelés feladata. Itt lesz az ember: e m b e r, önálló lény, ki az igazságok felett ítél, ki a láthatlan erők viszonyait bírálja! Ennél tovább az ember nem mehet! Nem egyes lényé-, hanem a világ élete is kevés e konbinációk végire jutni! Itt nyílik fel

előtte az igazság örök és végetlenül gazdag templóma, hova be kell lépnie, nem hogy kimélyezze azt; hanem hogy minden feltalálja benne eszé, szíve vezérét, esze szíve jutalmát; hogy a miliárdszerű különféleségben, a milliószerű erők vegyítékéből alakúltt egyéniségek mindenike tudjon mindig újat, vonzót, magasztosat találni.

A tantárgyak tehát felfoghatási fokozatukra nézve négy csoportozatra különíthetők. Az elsőbe tartoznak azok, melyek az érzéki anyaggyűjtést mozdítják elő. A másodikba: melyek az érzéki anyag rendezésére taníthatnak. *) A harmadikba: melyek az itéleti vagy igazság anyagot szaporítják bennünk, végre a negyedikbe azok, melyek ezen igazság életre alkalmazásában útasíthatnak.

52. §. A katekhetikai tantárgyak élet- s iskola szakok szerinti beosztása.

Ha az első szakaszban megalapított tudománytömeg mezejére, azon különböző tényezők behatását, melyek vallásos növelésrei befolyása körül legközelebb vizsgálódánk, mint osztályozó kereteket ráillesztjük: felfognak tűnni azon egyes szakok, melyekben mi a katekhetikai tantárgyakat előadni célosnak véljük. Mit azért itt részletezve kimutatni szükségesnek látunk.

I. Érzéki anyag gyűjtés. Családi növelés mezeje.

1. Osztály. Elve: megvetni a vallásosság alapját, az egyénben, a vallásos kegyeletnek, a szív engedelmessége s a lélek fogékonysága ezen forrásának fejlesztése által.

---

*) Széles értelemben még az elvontt (abstract) tudományok kifejlődését jelenállapotát is hisztóriai ténynek lehet venni; s történelmi modorban adni sokszor előnyösb; például: a filozófia hisztóriájában gyönge elméikre nézve sokkal több vonzó elsajátítható van, mint a filozofémák birálati összeállításában.

Mire leg célhoz vezetőbbeknek látszanak: szülék-, rokonok-, elöljárók- Isten iránti kegyelet tényleges és nemleges példái, lehetőleg bibliai hisztóriákból, bibliai nyelven, élő szóval mondva, vagy olvasva; s a kegyelet versbe foglaltt szabályai fokozatosan fel Istenig; s itt rövid gyermeki szívhez szóló imák, szó után tanítva, s megmagyarázva leginkább hogy érzésre hassanak, s gyakoroltatva a nélkül hogy szakmánnyá váljanak. (Ez az iskolában ismételtetik).

II. Érzéki anyag rendezés. Iskolai mező.

2. Osztály. Elve: felmutatni a vallás előállását a világban, Isten-, s az ő világigazgatásának ösmertetéséből. E célra a vallás történelmének főbb adatai az ó testamentomból, átmenetele az újba, s ezen főbb események behatása az emberi életre, kedélyre hatólag előadva, s gyakorlatilag kimutatva példákban, = szent história legalkalmasb; továbbá itt ott az egyének megemlítésével ismertetni vallásos műveiket, mint a tízparancsolatot, nehány zsóltárt, kivált azok vallasos irányát, kegyes érzelmeit tűntetvén fel, s az úri imát.

3. Osztály. Elve: A vallás objektív ismertetése, a biblia ismertetése által; még pedig, a) származását, célját, kezeléset, t. i. a helyek felkeresését kezdve, mit később is folytatni kell. b) tartalmilag: a benne foglaltt főbb történeteket, s egyes helyeket, melyek a vallásos hit s erkölcs igazságok előlre megalapítandó sorozatát, foglalják magokban, egy könyvnélkűl megtanúlandó mondatkönyvbe gyűjtve össze; rövid tanúságaikat észbe és szívbe csepegtetvén s a történetekhez, mondatokhoz hozzákötvén a keresztyén innepeket sakramentomokat, s azok célját értelmét megkedveltetvén,- innepi énekek,- hiszekegy értelmezése.

4. Osztály. Elve. A vallás objektív ismertetése, történelmi fejlődésének felmutatása által, azaz. Egyháztörténelem. Az igaz vallásos elem győzedelme az elnyomott igazság feltámadásában, protestáns név előállása, értelme,

célja; sark hitelveinek leszármaztatása. — Eddig- „mindenből a vallást". —

III. Igazsági anyag gyűjtés. Iskolai mező vége, s a tulajdoképeni katekhetai mező kezdete.

5. Osztály. Elve. Az egyház jelen állapotának ismertetése. A szimbolikus káté egész terjedelmében, a hitet erkölcsi következeteivel, s az erkölcsöt hitből vonva le, s bibliából próbálva. Katekhizmusi énekek olvasása magyarázattal; év végén konfirmációnális káté, az egyházi szertartások alaposb ismertetése.

IV. Igazsági anyag feldolgozás, életre alkalmazás.

6. Osztály. Vasárnapi iskolák mezeje. Elve: A vallásosság építése, hogy „minden abból származzék!" E végre ismételjük az egész kátét, a próbáló helyek tüzetes magyarázatából vonva le s óltva lélekbe annak tanait, analitice; hasonlón járván el az erkölcsi elvekkel is. Igy a hit és erkölcs levonása a bibliából, a próbáló helyek egész összefüggésbeni olvasása s magyarázatja, s az így megmutatott igazságok életelvek gyanánti alkalmazása 2—3 évi folyamon át.

7. Osztály. Elv a vallás gyakorlása s őrzése. Ismételve az egész káté, megbizonyító, s életre alkalmazó irányban, homiliaszerű akroamatikus beszédekben az egész gyülekezet előtt, hogy a hitbirtok ismerete megfrissítetvén a lélekben, könnyebben találja fel magát az ember saját gyarlóságai s az élet zavaró eseményei közt; egyszersmind hogy átlássa, miként a mi hitelvi kátén̈k oly valami tömör műv, mely a szentírásnak velejét tartalmazva, mind annak igaz értelmére segít, mind az élet teendőiben vezér fényül szolgálhat!

58. §. E berendezés igazolása.

E beosztás igazolására sokat lehetne mondani. Felhozhatnók, hogy a szimbolikus káté a bibliából veszi alapját, azért ennek ismerete amazét tartozik megelőzni,

mint Ebrárd § 107-ben bővebben kifejti; mondhatnók, hogy a megtérés nem egy lépés; hanem egy folytonos küzdelmi állapot, egy lelki növés, mely mint a testé folytonos táplálekot kíván, hogy előhaladjon: de legyen elég e fokozatos beosztás igazolására a vallásos eszme fejlődésének útját mutatnunk fel a világban, mert annak az egyénbeni fejlődése amazéval analog.

Az eszme az egyénben születik, s hol annak létkellékei megvannak, az egyénbe gyökerezik előbb bele, és míg ott teljesen meg nem honosúlt, benntmarad; de mihelyt az egyént egészen meghódítá térítő járatra indúl a világba, mindenütt bekopogtatva, mindenütt nyílvánítva közölve magát, inkább számot gyűjt mint lelket hódítana; s a világ is inkább hivésből hódolván annak, mint meggyőződésből. Ez az eszme extenzív győzedelme.

Majd maga magával küzd, idomítja, tisztázza, konstatírozza magát, míg tisztázott beltartalmat nyer, mintegy öntudatra emelkedik; ekkor harcra kel az ál- és csábeszmékkel, leszárítja magáról a ránövő fagyöngyöt, mely nem lényéből való lény, s mint életre való mag kikél a porból, ha bele tiportatik. Ez az intenzív győzedelem.

E stádiumon mint szellemi hatalom lép fel, országot hódit s gyűjt magának, hol híveit az avatatlanoktól elkülönítve megóvja az idegen elem mételyétől, tanaiban erősíti boldogítja. S ekkor alakúl az egyház.

De mint ország nem állhat fenn törvényteljesítés nélkűl, úgy nem egyház egyéni vallásossag nélkűl. A közeszmének ismét egyéni, de nyilván vallott valósúltt hitté kell sajátúlnia, mint midőn a törvény engedelmességben nyílvánúl: hogy ne egy elzártt palládion, ne egy ismeretlen müszterion legyen a társúlat összeszorító kapcsa; hanem minden lélek egy láncszem legyen, melyből a köz meggyőződés összetartó lánca szövődjék. Igy a testűleti vagyonnak, a hit birodalmának, egyéni tulajdonúl kell az izrael tagjai közt szétoszlania, hogy az egyház

ne tanában, hanem erős tagjaiban legyen győzhetlen. Igy áll fel a belső egyház.

És mikor ilyen lett, megszűnik a harc kivül és belől, bezáratik Jánus temploma, s hatalma érzetében lerontja a felekezetesség különkerítő falait; ovakodás helyett nyiltt keblet tár a világ eleibe; önfentartás helyett térítő, hóditó, vonzó, asszimiláló erővé lész, világ uralomra emelkedik. Ez az egyház polgárosodása a világban, az eszme uralma e földön.

54. §. Lehet e, kell e a katekhetikai tanrendszer megalapitásánál a jövő hivatásra életmódra figyelemmel lenni?

Nem kell mert a vallás nem külön életmódokra növel, hanem épen a külön hívatású foglalkozású s állapotú polgárok életét akarja egy összehangzó munkásságra vezetni, egy elvre fektetni, hogy az emberiség polgárilag megszaggatott nagy testének legyen egy összetartó, egy célra irányító szelleme. Sőt nem is lehet, mert a vallásosságnak nem lehet egyben, sem más alapja sem más kezdete, mint másban. Ki ennek más alapot vet, mássá teszi a hit egész épületét; és arra hogy valaki vallásosabb legyen, nem annyira vallásos tudományosság, mint kifejlett vallásos hajlam s lelkület kívántatik. Sőt épen az a vallásban csudálatos, hogy mindent épen azon mértékével tud kielégíteni, melyben annak lelkébe bele nőtt; „a bárány is átgázolja, az elefánt is megúszik benne."

Az életben különbözővé nőheti ki magát a tudós vallása az egyszerű tudatlan hívőétől, bár kezdetben egynek kellett lenniök, de akkor is csak világosságban, az indokok, mellet-, és ellen küzdő érvek világos tudatában és sokaságában, melyekkel ők vallásukat bebizonyítani, védeni, s más véleménytől elválasztani képesebbek; de nem mélységben hatósságban. De ezt nem a katekhetikai oktatás, hanem a tudományokkali húzamosb foglalkozás adja, melynek épen ez feladata,

míg amannak csak a kezdés, alapvetés, s gyakorlati alkalmazás. Ennél fogva: azt kívánhatjuk, hogy a pap a vallásos dolgokból többet tudjon, s nem szégyenelhetjük ha többet tud; de azt követelni hogy jobb legyen, magunknak pedig több szabadosságot adni az illetlenre, rosszra: szennyes önzés, mely véltt hasznaért a mocskot is eltűri magán; vagy vak pietizmus, mely a pap szentsége vagy imája által akar megigazúlni; sokszor a legnemtelenebb bosszú, mely saját fertőjének sarával dobálja a mellette álló jámbort!

55. §. Ki vigye a katekhetai hivatalt, vagy ki tanítson?

Hátra van még e jelenkorban igen sokszor és sokfélekép forgatott kérdés; és fontosabbnak látszik, minthogy eldöntetlenűl hagyni, vagy ép a véletlenre bízni hajlók lehetnének.

Hogy a szülei házban az oktatást az apá-, a kegyelet-, hajlamfejlesztést vezetni az anya van hívatva: természet szava, s hol ellenkezőleg történik vagy kell történnie: természet ellenes álapot! Egyébiránt egyik fél behat a másik munkájába, mint besegít a jobb kéz- lábszem, a baléba. Ott van áldás, hol ez így van, és nem egymás ellen küzdenek az esélytelen szeretetben versenygő szülék! A kisdedóvó, a testi s szellemi elromlás ellen óván, játszva vezeti tovább a családi növelést, annak itt kimutatott irányán semmit sem változtatva: az engedelmesség s érzéki ismeretek fejlesztésével s szaporításával foglalkozván. s rendhez és illemhez szoktatván a gyermeket.

De hát az iskolában ki tanítsa a vallást?

Nagyon elterjedtt kívánság, hogy azt mindenütt a pap tegye, azért méltó, hogy e kérdéses lepel alá benézzünk, valljon üdv lakik-e alatta, vagy a szegény zaklatott papság ellen öklözött kezet takarják be némelyek vele; vagy csak egy együgyű, de nem átgondoltt jó szándék őszinte ruhája az? Lássuk hát hasznos-e, lehető-e az?

Az iskolai kötelezett reáltudományokat céltalan, sőt legnagyobb bűn vólna azok vallásos tudományra való viszonyának figyelembe vétele nélkül tanítani; ebben, sőt általában minden tanításban legtöbb összeütközések történnek, ha egymás mellett két tanító működik, mi akar egyik akar másik tanító tekintélyének rovására üssön ki: a tanítás sikerének okvetlenül áldozatúl kell esnie. E felett a két vezér egyéni nézetei által, nem tudván melyik után indúljon a tanítvány, a különbféleségek majdnem összevonhatlan tévegében veszne el a vallásos egység, mi az egyház összetartó láncait tangítaná még lazábbra. — Jobb hát, hogy két tanító egymás után vezesse az osztályokat, melyek közűl az alsóbb tervszerűleg irányítassék a felsőbbhöz; mint egyszerre kétfelé rángattassék a figyelem. És úgy hiszem ezen-, s hasonló elvek vezették egyházkerűletünk kórmányát, midőn a szakrendszer helyett az osztályrendszert hozá vissza alsóbb tanintézeteibe. És így vagy ez a rendelet téveszett, indokolatlan; vagy ama követelés következetlen, hogy az elemi, s népiskolákban a papok tanítsák a vallástudományt.

De gondoljuk meg csak jól, mi is lenne abból, ha elemi iskoláinkból, vagy csak iskola tanítóinktól elvennők a vallástanítást? Nem azonnal levetkezné-e az iskóla protestáns jellemét? s lenne pusztán nemzeti, vagy még az sem! hol a tanító, tankönyv, és minden, egyiránt lehetne rómaikatholikus, óhitű, vagy bármi felekezetű?! a vallást különben is más katekhetától kellvén tanúlniok. Különben is a két tanszakban, ha összehangzólag intéztetik, nem annyira tantárgy, mint módszer különbség létezik, amott életből a vallást, itt vallásból kellvén ismertetni az életet.

De a kivitel is alig lehető! mert míg a tanító csak templomba jár és temet: a pap keresztel, esket, betegeket látogat, áldoztat, békéltet, s a papigond ezerféle bajaival foglalkozik; a hivatalos levelezést, egyházi bizonyítványokat (mi kivált a hadállítás, himlő, árva s cselédügy új rendezése által most aránytalanúl megnehezedett) ke-

zeli; az egyház anyagi ügyeire, gondnoki, pénztári, s más jegyzőkönyvekre felügyel, sok helyen maga vezeti, és mind ezt sokszor több helységekben külön, és soha időhalasztást nem tűrve! sat. sat... — Bizony azon tanításnak, melyet egy ily elfoglaltt hívatalnok adhat, oly szakadozott, s negyedében végzettnek kellene lennie, mely sikert csak a szerencsétől várhatná!

Azért vagy azt kell mondanunk, hogy minden egyházba külön tanító, külön katekheta, külön pap, a mikor hititől szökik meg a teher alatt most is sohajtozó köznép; vagy azt, hogy minden kis-községbe jó iskolaalap, mely képes legyen egy katekhetikai készültséggel bíró egyént is illőn ellátni; s csak minden 1000 lélekre egy pap, ha tíz faluban lakik is annyi, s ekkor lesznek készültt katekhetáink, s készülttebb iskola tanítóink!

Ne bocsássunk iskolánkba szakadást! bukott lesz az a megosztással, mint az állam ha pártokra szakad! hanem tegyünk mindnyájan mindent, de tervszerint és öszhangzólag. Az iskola pótolja a házi növelés hiányait, s vigye tovább, a fegyelmit tanítóival, a hajlamképzőt értelem képzővel pótolván; hogy a tanoncok egy oly tárgy bőv-séget nyerjenek, milyet a szülei háztól ritkán hoznak, s a vallásos éredtségnek oly fokára emelkedjenek, hol a tulajdon értelembeni katekheta áldásosan kezdhesse működését!

E szerint a házi növelést vezeti a szüle, s kisdedovó; az iskolait a rendes iskola tanító, a pap felügyelete alatt; az oskolántúlit, kezdve a konfirmáción, a lelkész; mindenik azonban a megalapítandó tanterv, tanrendszer, s az erre útasító vezérkönyvek elve tanításai szerint, hogy kezdettől végig fokozatos egység, s egy lélek legyen a munkában, mely annak életet adjon!

Jegyz. Némelyek, mint Plátó (lap. 223—4) a mellett küzdenek, hogy a konfirmandusokat se a papok, hanem a tanítványaikkal már bizalmas lábon álló, s őket ismerő régi iskola tanítóik tanítsák, mint az Lipcsében 1849-ig életbe is volt léptetve.

MÁSODIK RÉSZ.

A KATEKHETIKAI TANMÓDSZER MEGALAPÍTÁSA.

56. §. E rész foglalata s felosztása.

Miután a katekhetikai tantárgyat összeállítottuk s berendeztük, szóval a tanrendszert megalapítók: által megyünk azon kellékek kimutatására, melyek annak közlésében hasznos szolgálatot tehetnek, vagy is a katekhetikai tanmódszer megalapítására. De minthogy minden tudomány, még inkább tehát minden módszer, mint puszta szabályok összege egy lelketlen tömeg, melynek betűi inkább ölnek mint elevenítenének: ama lelket kell mindkettőbe belehellenünk, mely azokat tenyészerő gyanánt élőkké s munkásokká bírja tenni. — Itt is előbb azon bennső szellemi tulajdonokat, s azok használásának szabályait kell kijelelnünk, melyek által a kiosztott tudományszakokat, leginkább ólthatjuk a lélekbe; és csak ennek bevégzése után mehetünk át a tárgyközlés valódi külformáira; s azok alkalmazásának megalapísására. E szerint e rész szinte két szakaszra oszlik, melyek közűl adándja az

I. A katekhetában szükséges belső tulajdonokat. A

II. A tanításban használható külső módszereket, azok kellékeit, és használásuk törvényeit.

ELSŐ SZAKASZ.

A KATEKHETÁBAN SZÜKSÉGELTT EGYÉNI TULAJDONOK.

57. §. Honnan származtathatjuk le ezen tulajdonokat?

Mi tulajdonokkal kelljen bírnia a katekhetának? azt működése kellékeiből lehet meghatározni. Tudjuk pedig, hogy a vallástanítás nem hasonlít más tanításhoz, mert annak tudatát nem lehet, mint némely igazságok ismeretét, vagy némely életmódok ügyességeit átadni; vagy mint a mesterségek titkait mesterfogásait, mit az egyedárús cehesség csak a kegyeltekkel közöl, felfedezni; sem nézleltetni, mint a természeti tárgyakat, vagy oly szinte kézzelfoghatón megmagyarázni, mint valamely szám feladványt, például : +· : = : : 2 + 2 = 4. Hanem a vallásos növelésnek, melyet a tekintély gyámolít, a bölcseség ihlet és sikerrel áld, mind a közéletben, mind az átsajátításban lényeges tényezője a hivő szeretet, mely nem egy magán kivüli anyagot, hanem önmagát közölve növel mást; innen egyesíteni tartozik magában az oktatás, példány, gyakorlat, és fegyelmezés eszközeit mind *), mert egyik a másik nélkül fél művet alkotna, mely törvény vagy önkény, tudomány vagy vak babona, vagy bár mi más lenne, de nem vallás; s mely ferde irányra vezetvén, nem adná azt az egészet, mivé a társadalomban az embernek a vallás által kell lennie!

Ezen négy fokozat adhatja hát azon kellékek öszszegét, s osztja egyes ágakra a sikert ígérő szabályok meglehetős nagy tömegét, melyeket mint szükséges tu-

*) Nitsch. I. 139.

lajdonokat meglehet kívánnunk azoktól, kik e szent munkára alkalmasokúl akarnak tekintetni, ha reményünkben csalódni nem akarunk.

Jegyz. E négy eljárási mód, két elsője inkább egyéni beltulajdon, két utóbbika inkább gyakorlati ügyesség; de együtt oly összeolvadó egész, hogy elméletben csak azért választjuk őket külön, hogy egyenként lényegökkel tűzetesebben megismerkedhessünk, s alkalmazási szabályaikra annál részletesebben kiterjeszkedhessünk; a használatban azonban összeolvadnak azok, mint az emlékező s ítélő erő a gondolkozásnál. Lássuk őket egyenként.

A) A KATEKHETA MINT TANÍTÓ.

59. §. Szükséges-e a vallást tanítani?

Mellőzve azon kötekedő ellenvetéseket, melyekkel némelyek még azt is kérdésbe teszik: „kell-e a vállást s annak tartalmát, mint létezőt ismertetni; vagy jobb a növendéket a természetre hagyni, hogy fejlődjék benne a' vallásos ismeret és meggyőződés úgy, a hogy az élet hozza magával?“ mi egyenesen feleljük: „a keresztyén vallást egyáltalában tanítani kell.“ Mert a mi a józan észből, magában fejlik, az nem keretztyén vallás, sőt ha van rajta valami keresztyénies jelleg, azt csak mástól kölcsönözhette, tanúlhatta. Így tanítás nélköl is tanúlt.

De maga a természeti vallás igazságai is sikeresbben átsajátíthatók tanítás által, mert így megkíméltetik az a hosszú s nehéz út, melyen az önmagoktól tanúlttak (aütodidacticusok) a tudománynak csak egy megalapítható igazságára is eljuthattak. A tanítás különben sem egyéb, mint a hosszas tapasztalás s okoskodás által megalapított eredmények s igazságok közlése; mit tenni a vallásügyben is már csak azért is szükséges, hogy a tudvágy az ismertetés által felköltessék a lélekben, mi az ismeretlen iránt nem létezik (ignoti nulla cupidó). Innen a tanítás az értelem szemének felnyitása, mi nélkül nincs alapos hit, lehetetlen a szívnek azon

meghódolása, mely a hit fő lényegét teszi. A hit a hallásból vagyon. Rom. 10: 17.

De hogy a vallást tanítani kell, kitetszik onnan is, hogy az embert kettős lényében egy két karú delejtűhöz lehet hasonlítani, melynek egyik karja a test, és annak úta a törvény; másika a lélek s nemtője a vallás! A törvény csak kezdet alábbról, mint hol a lelki élet null pontja van; a vallás ama ponton felűl kezdődik hol a törvény betölt (magunk, vagy elégtevő által), mert bár a törvény teljesítése is ad egy bizonyos negatív békét, tétlen s tétlenítő szélcsendet az élet oceánján, de melynél még az ellentétek zsúrlódása is ingerlőbben hat a tevékenység fokozására: de soha sem leend azon emeltyű, mely a világi vagy egyházi testületet a világ tökélyesbítés tényezőjevé tegye.

A törvény egymagában, mint a test vagy bűn korláta, bár előbb szükséges mint a vallás, mert mielőtt a tényleges jóra átmehetnénk, le kell a tényleges roszszat vetkeznünk; de teljes betöltése is csak azon nyugállapota a stagnans maradaiságnak, mely míg egy óldalról vértet von maga körűl a kül bántalmak ellen: összeszűkíti magának a szabad tért s elzárja a haladás útját. Ezért az élet másik felének sem lehet pusztán, miveletlenűl maradnia, különben az elötörekvés lehetetlenítve van; hanem ha van, ha kell törvény, kell lenni vallásnak is! Mert könnyebb az élet kétkarú delejtűjének az erény hajnala és alkonya közt megállni a zeníten, ha mindkét sarkon van egy erő, mely által vonattatik; sőt lehet, hogy az egyik sarok erőszakos tolása (a büntetések által) feleslegessé válik, ha a másik erő úgy felfokoztatik, hogy egymaga az egészet megbirja fordítani: vagy is szükségtelen leend a büntetés ha a vallásosság nem fog törvénytelenségekre bocsátani. És valóban ez a vallás célja polgárilag. Ezért ha kell törvénytanítás, ut lex promulgata obliget, kell vallástanítás, hogy az erkölcsi elvek észbe, életbe, vérbe

menvén át, élet vezérekké erősbbűljenek, s a törvényesség semleges csendje helyett a munkás szeretet édenét varázsolják a földlakói közé.

Ezért tanítani nemcsak azt kell, mi csak a földi polgárt érdekli, mint földi viszonyaink jogi, bölcsészeti, vagy természeti ismeretét, vagy valamely kenyértudományt: mert elvégre is minden tudomány csak annyit ér, mennyit az emberiség erkölcsi céljaiban nyom s mennyire az életet szépíti, a csoportot társadalommá nemesíti; hanem leginkább azt, mi a két világ polgárát egyiránt érdekli, mi az élet ellenmondásait kiegyenlíti, mi betölti az ész és szív kívánalmait egyformán.

Igy fejlesztetik az iránytű két karja egyformán, hogy se vallástalan bölcselő, se vak hivővé ne legyen az ember! És ki gyermek növeléshez, kivált vallásos növeléshez fog, e magasztos hivatás tudatával mérje meg magát! hogy hiánosnak ne találtassék.

Hogy tehát e fél-, még pedig nemesebb fél életügy, a vallásoktatás gyorsan s üdvösen haladhasson: több kellékeknek kell azt, részint mint egyéni tulajdonoknak a tanító részéről megelőzniök; részint a folytatás alatt, mint alkalmazási szabályoknak segítve kisérniök. Lássuk a kitűnőbbeket!

59. §. A katekhetában mint tanítóban szükséges tulajdonok.

1. Tudományos képesség: ki tanítani akar, tudnia kell magának mélyen, szélesen, hogy szakmájában megmérkőzzék a bölcsekkel, s le tudjon ereszkedni az együgyűekhez.

A katekheta tudományossága egészen sajátságos. Ő ne legyen tanár, ki az észből okoskodik, ki tanúl és tanít, hogy a tudásban találja gyöngyörét, hogy szépen megtudjon felelni a felmerűltt kérdésre, vagy életügyességgel lássa el a világfit. Ő tanít hogy az igazat ösmer-

tesse, és a jót szerettesse. Ő tanít hogy győzzön s Istenhez s a jóhoz vonzon; hogy lelkünket és szívünket, e külön irányú két erőt olvassza össze, s mindkettőt átszellemítse. Ő az élet boldogságának útát egyengeti, s kezdetűl saját boldogsága magvát hintegeti a fejlő lélekbe. Ő nem mások eszét majmolja, nem betanúltt misztikus értelmű szavakat viszhangoztat, melyek alá kiki saját értelmét dughassa (a mely gyanút a műszavas theologia magára vont); hanem hitének azon okaival győz, melyek azt kebelében meghonosíták, azon gyümölcseivel biztat és táplál, melyeket maga nevelt, s azon az úton vezeti a fejlő észt, és vágyó szívét, melyen maga jutott célhoz. Ő nem egy kézikönyvből leckézik és leckéztet, melynek igenére önállástalanúl ráesküdnék; hanem a hit aranyát, melyet a gyakorlat észlelése által sajátított a vallás kincseiből, saját lelke hevében olvasztja fel, saját eszménye szerint alakítja csudálttá, hódítóvá! — Azért:

A katekheta tudományosságának nem valami elméleti, vitázó skolaszticizmusnak kell lennie, hogy állítása igazságát rabulisztikus ügyességgel úgy bírja védeni, hogy a végső szó övé legyen*); de az a felűletes zsurnalizmus se legyen, mely iskolai alapos készültség nélkül, csak a választéktalan olvasás, vagy társalgási gyakorlottság által szerzetik, s mindenbe bele szólván, az ismeretleneket megcsalja; de semmit mélyéből kifejteni nem bírván, a tárgyértőknek nevetségűl szolgál; hanem legyen az ő tudománya józan, örök igazságokon épülő b e l m e g g y ő z ő d é s, melyen kedvhajhászásért ne változ-

---

*) Vannak egyének, kik magok fitogtatásából ugyan azon órában s társaságban, isten létele mellett és ellen vitáznak! Az ily eljárás bámúlatot gerjesz'het, de a kérdéses tárgy hitelét végkép aláássa, mint melynek megmutatása nem objektiv igazságon épül, hanem egyéni jártasságon alapszik; sőt inkább az egyéni jellemről ad mértéket, melytől visszaborzad a jobb érzetű! mert ha a legszentebbből játékot mer űzni, mit tehet egyéb igazsággal?! Azért vigyázva a vitázással!

tasson; legyen a gyakorlatban hitelesűltt életelv, mely az élet minden kétségeire fényt vessen; legyen alapos, hogy magát mindenben igazólja, ne kívánjon küligazolást; és épületes, hogy egyformán mindennek bóldogítására szolgáljon, s ne szorúljon mesterkéltt ajánlásokra.

Ha a katekheta, mint vallástanító nem ilyen, s ha tudománya nem ez: betanúltathatja, megértetheti azt, mint valami „doctrina" mondatait; de soha egy vallásos elvet sem plántáland be, egy kegyes érzelmet sem költ fel, egy bűnt se gátol meg növendékeiben. A villanyt csak villany költheti fel, az erőt csak erő tarthatja munkásságban, jót csak jó szülhet!

60. §. A közlékenység, mint második kellék.

2) A közlékenység ugyan általában e munkában előadott módszertani szabályok hű és okos követésének eredménye; de kell még is azokhoz valami, mi a szabályok alkalmazásának nehézkes menetelét, mint az olaj a gép zsúrlódásait megszüntesse. És ez ismét azon vallásos benső lélek, mely kenetet ad a szavaknak, világosságot a gondolatoknak, erőt az érzelmeknek, hogy azok, mint a villanyszikra rezegjenek át a sziv idegzetén, a lélek érzékein, behatván a velők oszlásaig. Ez származik:

1) Azon meggyőződésből, mely magunkat minden kétkedésen felülemelvén, nem ad alkalmat, nem enged időt másnak sem, hogy az kebelében feltámadjon.

2) Azon önbizalomból, hogy urai vagyunk a tárgynak; s a legtisztább bóldogítás céljából fáradozván, nem lehet munkánknak eredménytelenül vesznie!

3) Azon jézusi szellemből, mely nem muszajból, bérért, vagy szakmányilag dolgozik; hanem örűl ha lelke kincseit közölheti gyermek testvérivel; s maga mondja: „hagyjatok békét a gyermekeknek, és ne tiltsátok meg őket, hogy hozzám jöjjönek, mert ilyeneké a mennyeknek országa" Márk. 10. 14. E benső adományokhoz csak

keves gyakorlati ügyesség, biztos emberismereti tapintat, kitartó türelem kell, mi a lelkiismeretes munka alatt mind megjön, mint az étvágy az evés közben : s bírni fog a katekheta, tanitói képességgel, könnyü közlékenységgel, azon felfokozott mérvben, a mily magas mértéke él benne a keresztyén ügy iránti buzgalomnak.

6I. §. Némely szabályok a vallástanításnál.

A tanítás s tanúlás műveletét könnyítő szabályok inkább a didaktika körébe tartoznak. Nekünk feladatunk levén nem a könyvnélkülözést előmozdítani; hanem a tanítás irányát s tárgyát úgy körülírni, hogy azoknak a növendékek lelkületére lehető legnyomatékosb hatásuk legyen : inkább oly szabályokat adunk, melyek a vallást nem emlékezet, hanem értelem s lelkület tulajdonává tegyék. Ezek két félék lehetnek.

I. Szabályok, melyekre a tanítási eljárásnál kell figyelnünk, ilyenek

1) Ne kénszerítsünk a tanúlásra könyvnélkülözésre, külsőleg; hanem a tudás szükségének érzetét felkőltvén kedvet szerezzünk ahoz.

2) Ne könyvnélkülöztessünk sokat, kivált már az előhaladt korú katekhúmenekkel, hanem pusztán arra szorítkozzunk, mi örök becsű, mit nem a feledésnek, hanem a jövő számára akarunk megtartatni.

3) A tanítás mindég alkalmi, személyhez, körülményhez szabott legyen; de a többség, sőt a jövő szükségeire is legyen irányozva, mindenek kivánatit kielégítse, örök érvényű s igaz maradjon.

4) A tanításban adjunk és vegyünk; úgy óltsunk, hogy megfoganjon, azon erőt költsük fel, mely azt tovább nevelje, azon ártalmakat hárítsuk, melyek annak tenyészetét gátolnák. Az ember nem agyag, mondja Nitzsch, hogy formát vegyen kezünk által magára; hanem maga

nővi ki magát, s az lesz maradandó rajta, benne, mivé maga lőn, mivé maga fejleszti magában az életre való magvat. Ezért

5) A tanítás legyen inkább szívhódító, mint ész győző!

62. §. II. Szabályok melyek a tantárgy kezelésére vonatkoznak.

1) A katekhetikai oktatás fokozatain azon lényegeseket közöljük, melyek azoknak megfelelnek, hogy zavar- vagy hézag ne támadjon. Tapasztalás túliakra, melyek csak jövendnek, mint a nemi bűnök, késői bűnbánati érzelmek s viszonyok fejtegetésébe ne ereszkedjünk. Sőt a tárgyalandó anyag mélyebb vagy gyérebb előadását is alkalmazzuk mind a nemi mind az értelmi fejlettséghez, s azok választásában, rendezésében nem valami tudós rendszer, hanem egy megalapított terv szerint haladjunk, melyre tanítványink fogékonyságát érettnek tudjuk.

2) A tanítás se ne pusztán történelmi, se ne csupán elméleti-, vagy tudományi legyen; hanem a történelmi tény szűlje a tudományi igazságot; a tudományi igazság indokolását találja a történelem szükségszerü fejleményében; és mind két esetben se ne pusztán hit, se ne egyedűl erkölcsi természetű, hanem egyik a másikat meghatva. Továbbá legyen az mindég krisztusi, bibliai. Mindég Krisztust kell tanítani egészen, megosztatlanúl, az ő megjelenése előzményeinek s következeteinek összesített felmutatásában, a mint azok személyekben, állapotokban, intézvényekben feltűnnek, hogy Krisztus megjelenésének hatása az ónak megújúlásában, a világ egyháziasításában, az egyház humanizálásában, s az emberiség istenisűlésében annál feltűnőbb legyen*) és minden fogalom bib-

*) Vesd össze Möll. §. 537.

liai szinében jelenjék meg: a bűn mint áz eset következménye; a megváltás, mint az isteni kegyelemnek Krisztus által nyújtott, s hit által elfogadható atyai ajándoka, sat. szóval, legyen a tanítás

3) Egyházi, hitelvi; állítólag nem vitázó modorban! A vélemények különbözéseire cáfolgatva, vagy kárhoztatólag ne ereszkedjék, még kevésbbé hirdesse saját egyéni, talán egyházaétól eltérő hitét.

B) A KATEKHETA MINT PÉLDÁNY.

63. §. A tanítóban mint példaadóban mi tulajdonok kivántatnak meg?

Hogy az ellentétek egymás mellett annál élesebben tűnjenek fel, helyén láttuk az 59.·§-ban a tudományossággal együtt a katekheta azok szerinti magaviseletének némely kitűnő vonásait is adni, miket azért itt ismételni felesleges. Elég általában mondani, hogy a katekheta sohasem hat, ha tudománya nem lelkéből s életéből nő ki, s igazolását abban nem találja. Innen azon legfőbb tulajdonok, melyekre mint példánynak legmellőzhetlenebb szüksége van: a kegyes élet, erkölcsi magaviselet, vallásos jellem.

A kegyes életet némelyek inkább az isteni tiszteletbeni buzgólkodásban-, az erkölcsi magaviseletet pedig jobban az illem és becsűletbe vágó kötelességek hű gyakorlásában helyezik; bár ezeket egymástól elméletileg elválasztani is hiba, gyakorlatilag pedig köztök különbséget tenni, valódi farizeizmus. Csak az imában, s vallásos szertartásokban lenni buzgónak, a nélkül hogy az erkölcsi törvény teljesítésében is azok lennénk: nem egyéb ön-, vagy világ ámításnál! Leghelyesebben járunk el, ha e kettőt a vallásos jellemben összefoglaltnak tekintjük; mi e szerint lenne: „az az állandó életmód, midőn Isten s embertársaink iránti minden kötelességeinket, nem kül színből, hanem valódi benső in-

dokokból, sőt természetté vált elvből gyakorolni lelki szüséggé lett bennünk."

Ellenkeznék ezzel az a töredékes életmód, midőn szeszély-, vagy külindokoknak nagy befolyást engednénk cselekedeteink intézésére; aminél az emberre-, mint polgárra is, de a katekhetára kivált mint tanítóra károsabbat képzelni sem lehet: mert a tettel meghazudtolt tanítás nem csak a sikert semmisíti meg, s példájával az ellenkezőre még erősebben vonz; de sőt a becsület iránti jó véleményt is aláássa!

64. §. Ezen vallásos jellemet mi által szilárdíthatjuk?

Minthogy a vallásos jellem a jó példa adásnak egyetlen forrása, melyet semmi utánzás, kendőzés, mesterkézés nem pótol ki: ennek magukbani szilárdítását nem lehet eléggé ajánlani mindazoknak, kik a gyermeknövelésnél bár mi csekély behatást akarnak maguknak biztosítani. Elősegíti pedig azt e következő szabályok pontos megtartása.

1) Tartsunk egy élet rendet ételben, italban, hogy annak természetté vált útáról lesikamlani is nehezebb legyen, s ne mi rajtunk uralkodjék a bèl kivánsága, hanem mi azon. — Az a jólélés, az a pohár bor, soknak oly gyöngéje, hogy orron hagyja magát általa hurcoltatni.

2) Tanúljuk fékezni fellobanásainkat; a harag, hiúság, öröm vagy bánat óráiban, oly meztelenségeink tűnhetnek ki, miket hosszas leplezés sem takar el többé. — Gyermekeink, tanítványaink, sőt mindenek gyöngéinken kötnek belénk, s uralkodnak rajtunk. A haragtól fél az ember, de a haragoskodót kineveti sőt bosszantja; a szeretet megnyer, de a szenvelgés, édesgető utánjárás, még a gyermek előtt is únottá lesz. Az ingatag s könnyen zaklatható vér egy széles pókháló, melyet boszantásunkra minden légy, minden szúnyog megrázhat, mig a mindent

higgadtan fogadó lélek megvéd a megbánni valóktól. Ezért: testileg s lelkileg egy állapotban hangúlatban legyünk, hogy külhatás ne bénítsa belképességünket!

3) A hit erejével mérsékeljük a sors változásit, a szerencse kevélységét, a vesztés kislelkűségét. Nem az ima, szónoklat, tanítás, hanem a megrázó esetek közti magunkviselete mutatja meg: mily mértékével bírunk az istenbeni bizalomnak; s egy bús, de emeltt homlok a bánat napján, hasonló a vihar közt fénylő holdhoz, melyet hálásan fogad a vándor kalaúzúl; s a szemek könnyeiben égő hit, mint a ború csöpjeiben visszatükröződő szivárvány, meggyőzi a nézőt, hogy ott a vallás napja ha leszállott is, nem aludt ki, s az a lélek nem sülyed el a földi bánat özönében!

4) Egy legyen az igazság magunk mellett és ellen, s mások ellen és mellett. A világ forgatja az igazság orrát érdeke szerint ide s oda; de ha bosszút esküdnék is ellene, meghajlik magában azon lélek fönsége előtt, ki az igazság mellett él és hal! — Szóval.

5) Oly egyöntetű életet kövessünk, melynek minden kültette, minden belmozdúlata nem szenvedélyt rögtönzést árúl el; hanem megállapodott meggyőződésről, szilárd lélekállapotról tanúskodik.

65. §. Mint példány hogy járjon el a katekheta?

Itt is adhatnánk szabályokat százával. Mondhatnók: hogy a vallás ne legyen egy rajtunk kívüli tan, melyet mint valami eladott tárgyat adunk át másnak; vagy kötelességből, bérért, talán saját meggyőződésünk nélkül terjesztünk, hogy mások akaratára oly zablát vessünk, melyet magunk nem szívesen tűrünk; hanem az előbb önmagunkban legyen életté tűzzé, a mivel mást felgyújtani ohajtunk. Mondhatnók, hogy úgy adjunk elő mindent, a mint ön magunkban ment véghez, példáúl: mint nőtt bennünk meggyőződéssé a hit, mint szűli ez az aka-

rat készségét, s mint táplálja az önismeret a megváltás óhaját? mely a kebel bizonytalankodását megszünteti. Mondhatnók, hogy tüntessük ki, mi nagy boldogságnak tartjuk egyházban lenni, Istennek arra bízott kegyelmi eszközeivel élni. De mint Blochmann Pestalozziról mondja: „nem a könyv, nem az elemi gyakorlatok sorozata, hanem az élet, mely ő belőle kiáradozott, képezé tanítványainak életét; a szellem, mely nála arcból és szavakból sugárzék, költé fel azok alvó lelkét; s azon odaadás és hűség nyitá fel azok zártt szívét, melylyel őket ápolá:" mi is azt mondjuk : a katekheta maga legyen az, a mivé tanítványait növelni akarja, t. i. keresztyén! a szó nemes, tiszta egyszerű értelmében. Híjába tanít, okadatol buzdít egyetlen egy igazságra egy évig, ha életével ellenkezőt mutat. A magyarázatok legcsillogóbb színei, az indokolás legfénylőbb bizonyságai el vesznek mint a csillagok, ha az élet napja feljött. — De ne szóljon semmit, hanem tegyen : és tenni fognak vele s utánna. — Tartson például valaki egy szép győző predikációt egy lakoma tagjai közt arról, mily szép-, mi jó imádkozni:? aligha találkozik valaki, ki intését, nógatását rögtön teljesítse ; de álljon fel maga, kezdje el az imát: s fel áll a nép s imádkozandik vele!

E példaadást kezdeni kellene mindjárt a szülei házban, hol arra a kegyes élet, illemes viselet, szemérmet s erkölcsiséget tisztelő beszédmód-, érzékeny s sziv indító történetecskék elbeszélése, s a gyermeki szív azok iránti fogékonyságának félébresztése által ép oly jótékonyan lehetne az egész életre behatni, mint a mily átkosan vezetnek ellen irányba a mindennapi ellenkező példák! — Miért is oly figyelmetlenek a szülék saját szerelmök záloginak jövője iránt? hogy tartózatlan, sokszor indúlatos, sőt feslett és bűnös életök példája által nem Isten-, hanem saját igen gyarló képükre idomítják a leendő embert?! Az ember, ha társaságba, vagy csak útcára lép is, otthon hagyja rosz hangúlatát, s a komolyság álarcát ve-

szi fel; holott otthon kellene azt legállhatatosabban megtartania, hol az apró esetek, mint a gyakori víz cseppek a kőben, fészket vernek a család szívében! Vagy azt hiszik, hogy e játszi természet szórottabb, minthogy maradó benyomást, s képet vehetne magára? Óh nézzék meg az örökűltt családi bűnök szomorú példáit a fiakban és unokákban: s lélek rázóbb leend előttök ez intés szelleme, mint szavai!

De az iskolai szobákban, minden tanítási s növelési eljárásoknál, sőt a községi életben is komoly önuralmat követelhetni e tekintetben mindenkitől!

66. § C) A KATEKHETA MINT VALLÁSGYAKORLÓ.

Az erőnek, legyen bár szellemi, vagy anyagi, természetében áll, hogy hanyagolás alatt fogy, gyakorlás által nő edződik. Azért a vallásos erő növelésénél is nemcsak tanítani kell annak elemeit, s módját, nemcsak jó példát kell mutatnunk annak használásában; hanem magukat a növendéket is gyakorolnunk kell abban. De jegyezzük meg jól, hogy itt nem oly gyakorlatot értünk, mint mikor a növendék valamely iparágban akar magának ügyességet szerezni, hol csak a tagok külső készsége képeztetik, hogy bizonyos fogások elsajásítása által könnyítessék a fáradságos munka. Mert a vallás nem valami külsőségek „opus operatumában" szakmány végrehajtásában áll, mint fájdalom! igen sokan vélik; nem is valamely időnként magunkra rótt önmegtagadásban, kegyes önadóztatásban, vagy a vallásgyakorlat rendesen előfordúló sorozatában, mint a reggeli, esteli, asztali imák, templomba járás szoros teljesítésében helyezendő, bár bizonyos fokig ez is mind jó. A vallásban a ténynek alapja, elve, s az érzület, mellyel az tétetik a fő; a mi hitből nincsen bűn az! Azért nem pusztán valami asketikus szabályok külteljesítésére szoktatandók az ifjak, melyek némi külszínét adják rá a kegyesség-

nek; hanem az alkalmak hatásának nyissuk meg a szívet, hogy az, mint a míveltt föld készültebben fogadja el a beleeső magvat; a körülmények megítélésére felhasználására adjunk a léleknek képességet, hogy az magát mindenben feltalálja, mindent erkölcsisége erősítőjévé tudjon fordítani, s az élet rázkodtató környülményei közt, a világ ferdeségeinek látásán meg ne botránkozzék meg ne törjék.

67. §. Eljárás az erénygyakorlásban.

Arra hogy az erény-, s vallásosságban gyakoroljuk tanítványainkat nem elég hogy a reggeli és estveli imádkozást, templomba járást kötelességökké tegyük; hanem gyújtsuk fel bennök a könyörgés-, a vallásos épület szükségének éhségét kívánását, s ezt legjobban példával. Egy pap, kit a terhes égi vihar épen tanítványi közt talált, a helyett hogy szétfuttatta volna őket, rövid komoly tanítás után mondá: „halljátok? ott hirdeti a dúló vész az úr hatalmát, itt a vígasztalás evangyélioma az ő atyai szeretetét; jertek gyermekeim! folyamodjunk az ő szeretetéhez, hiszen amaz elmúlik nehány perc alatt; ez örökké megmarad!" és imádkoztak buzgóbban mint valaha, s megtanúlták használni az imát mint kegyelem eszközét! És nem elég feladványokat adni, kazuisztikai eseteket formálni, hogy azokban teendőiket magukviseletét meghatározni próbálgassák, mert az események változatai oly végetlenek, hogy ezer előlremeghatározott esetből alig jön egy életben egy elő, de jön ezer más.

Ennél sokkal jobkak a szentkönyv példái, avatottan ihlettel előadva. Jób története ezer szenvedőt vígasztalt, legalább edzett már türelemre; vagy célos egy bizonyos készlettel látni el a növendékeket a szentírás vígasztaló s iránytadó mondataiból is, mert sok helynek, mely előbb érthetlennek látszott, megjön akkor értelme, midőn a szükség elkészíti a lelket annak elfogadására, mint a vi-

rág akkor virít mikor az ő hévfokára hágott a légmérséklet; de legjobb ha a katekheta szeretettel forrasztja magához tanítványait, bizalommal tölti el lelkeiket, hogy most és jövőben minden kétségeiket lelkük roskadozásait közöljék vele: ő legyen lelkök orvosa, szellemi attyok! E végre.

Mutassa ki az úr soha meg nem rövidűlő karjait a világtörténelemben; hitesse el saját-, s tanítványai tapasztalatukból „hogy ifjú vólt, megvénűlt, de soha nem látta hogy Isten az igazat elhagyta vólna.“

Mutassa fel, hogy a szentírás, amaz élő forrás, mely az epedő lelkeket táplálja, mint kis mustármag jött a mázsás „Codexek“ helyébe, egy sorocskába foglalt törvényével: „szeressed az Istent! szeressed felebarátodat mint magadat!“ és e magvból egy élőfa lőn, mely e világot táplálja. A mi kezdetben íge, eszme vólt csak, abból a hívő s gondolkozó lélek az igazság és bóldogság egész világát vonja ki, melyben minden feltalálhatja szíve ohajtásit esze kívánalmait, hogy istennek testté váltt valósúltt igéiből ne csak kenyérrel hanem igazsággal elégitessék meg az éhező lélek!

Gyakorlatilag pedig: maga menjen mindenütt elől, hogy együtt legyen példány és gyakoroltató. Együtt érezze, együtt élje híveivel az élet történeteit, együtt okoskodjék a közbóldogság eszközein, együtt munkálkodjék a köznyomor enyhítésén, együtt küzdjön a tökéletesség felé! Ki könyvei bástyája mögé vonúl, hogy onnan ót és újat hozzon elő: jó! de jobb, ki az élet viharába áll bele, s együtt vív híveivel, s minden újat fel tud használni, hogy az életet újitsa!

Lehetne az ifjak közt Franklin ismertt erkölcsi kalendáriomát is gyakorlatba hozni, mi szerint minden ifjú, mindennap végén számot venne magától, hogy egy bizonyos, magában felismertt bűnbe bele esett-e ma? egy hétig, egy hónapig, sőtt addig folytatva, míg iránta a hajlam megtörve lenne, s akkor ugyan e kísérletet má-

son próbálván meg, jegyezvén pontosan a bűnbe visszaesés adatait. De itt igen ovatosan kell eljárni, részint, hogy lelki spionság inkvizítorkodás gyanújába ne essünk; részint, hogy az ifjakat magunk ne csaljuk a tettetés ön-, s világámításba bele!

Innen látható, hogy a katekheta nem puszta tanító, vagy tanúltató, hanem példány; — de nem néma példány, hanem útmutató; nem is mozdúlatlan vezénylő, ki csak mást nógat előlre, hanem vezető; sőt nem is az, hanem képesség-, munkás erő ébresztője, ki a vallásosságot nem pusztán bölcsészeti s észjogi igazában tünteti fel, hanem erkölcsi gyökerei által tartja életben, s a gyakorlati viszonyokba ágaztatja áldólag bele! szóval komolyan megtériteni akar!

69. §. D) A KATEKHETA MINT FEGYELMEZŐ.

Minden társas cél teljesülése, így a társaság élete is azon fegyelemtől függ, mely annak törvényeit életben tartja; ha ez valahol nehéz, pedig mindenütt az, legnehezebb a serdülők közt, nem azért, mintha azok másoknál rosszabbak volnának; hanem inkább, mert a törvény szellemével ismeretlen élénk gyermeki sereg annál többször kóstolja meg a tiltottat, mennyivel többféle szokású s vérmérsékletű egyénekből áll, így a csábításnak változatosb magvát hordja kebelében. Előtte a törvény, szabadság gátja, nem bóldogságának őre; a büntetés: boszszú korbácsa, nem a jobbítás atyai eszköze, mely egykori tévedéseire intve emlékeztetné!

Azért a katekheta igyekezetének oda kell leginkább irányúlnia, hogy e balhitet legyőzvén a fegyelmezést ne annyira rendfentartó esközül használja, mint inkább a növelésnek egyik ágává tegye. — Innen a katekhetai fegyelmezésnél nem valami szigorú törvénykönyvre, büntető eljárásbeli útasításokra, hanem inkább oly beltulajdonokra van szükség, melyek míg ezt könnyítik,

amazt gyakran feleslegessé tegyék. Azért mi is azok kijelölését tűzzük legelső feladatúl, s csak azután megyünk át a bűnök osztályozására, majd azok beszámításának elveit adandjuk, hogy ezekből a fegyelmezési eljárás szabályait mint következeteket hozhassuk le!

69. §. A fegyelmezést könnyítő beltulajdonok lehozása?

Ha ott is, hol poroszlók állanak készen a törvénynek teljesülést eszközleni, jobb kulcs a szívekhez, még a fegyveres hatalomnál is bíztosb útja az eredménynek a tekintély; mennyivel inkább kell az ott, hol az elfogadandó, tanúlni, teljesíteni való tárgy, egyedűl a közlő iránti nemesb vonzalomban tiszteletben bizalomban találja hitelét ajánlóját. Valóban, ha ez az alap hiányzik, nem pótolja ki semmi, s nemcsak a növendékek előtt, hanem az egész egyházban veszve van a hívatal sikere. Ezt pedig nehezebb megtartani, mint megnyerni. Ezért határozotan elvetünk minden eszközt, mely azt egy időre megszerzi, de mindenkorra bíztosítani nem bírja, mint a részrehajlo kedvezést, kendőző tettetést, kegyhajhászó engedékenységet, túl szigort sat. sőt mint ellenünk fordíthatokat az igazi tekintélyre veszélyeseknek tartván, helyettök valódi tekintély szerző és bíztosító eszközűl ajánljuk.

1. A komoly szeretetet, mely nem a szív ösztönszerű vonzalmából, hanem azon nemesebb hajlamból nő, melylyel a lélek karolja magához a lelket, hogy azt a bűn csábköréből kiemelje, és saját üdvös ismereteivel s azon tanácsokkal védje, melyeket önboldogsága építésénél maga követ. Ezt legjobban megismertethetjük:

a) Ha bánásmódunk egyforma, intéseink nem részre hajlók, s azokban nem szeszély, személy, szépség, gazdagság, okosság, szorgalom vagy bár mi más tulajdon, hanem egy változhatlan elv vezet, melyből mindeg jó akarat súgároz ki!

b) Ha kívánatinkat nem mint önkényünk szüleményét magunkért, hanem egy általunk is követett, örökké igaz szép és hasznos fő elvért a vallás s erkölcsiségért híványjuk teljesítetni. Az ily bánásmód nem csak tekintélyt, hanem bízalmat, ragaszkodást, szeretetet szül, a függést édessé teszi!

2. Az önállóságot. A szellemi önállás ugyan az eddig említett erkölcsi tulajdonok gyümölcse; mert a híveit szerető, vallásos jellemű, s tudós férfiút senki sem fogja megkisérteni céljai bánható eszközeül, játékbábúl használni, oly szerepekben, melyek annak meggyőződésével ellenkeznek; s az olyan férfiú nem fog maga sem oda ferdülni, hogy valami könnyelmű ingatagságot tanúsítson véleményben vagy cselekvésmódban; de sokszor megesik e nem méltányoltt hívatalban, hogy a mit az egyén szellemileg kivívott, anyagi szükségei miatt kéntelen feladni. Oh a szükség nem csak udvariasságra, a mi kötelesség, hanem lealázó esdeklésekre, vagy mi még nemtelenebb aljas hízelgésekre sőt szolgálatokra kénszerít sokakat; a megnyertt kegyajándékok pedig zablát vetnek az ajkakra, hogy ne szóljanak a rendetlenségek ellen, tűrjék az áldásos intézkedések kijátszatását sőt megtapostatását. Óh azok a bánható kedves emberek! kik mindent elnéznek, csak hogy rajtuk segítve legyen!!

Ezért bíztosítsa a katekheta ön-, s családja sorsát, nem pénz s vagyon, hanem hívatalábani jeles képzettség, s egyszerű élethez szokottság által; és minthogy a könnyelműnek gondatlannak soha semmi sem elég: jövedelmecskéje eszélyes s ügyes felhasználása által, úgy, hogy ne ő kérjen, hanem ő adhasson másnak segélyt. Anyagilag ugyan végetlen sok még a kívánni való nem arra, hogy önállóvá lehessen a tanító és pap; hanem csak arra is, hogy az önképzés elkerülhetlen eszközeivel el bírja magát látni, hogy az annyiféle, irányába formáltt kívánalmaknak csak némileg is képes legyen megfelelni.

70. §. A tekintélyt biztosító kül alkalmazkodások.

Ha a fentebbi tulajdonok mind megvannak is bennünk, eszélytelen eljárással csökkenthetjük, sőt le is ronthatjuk azok hatását. E tulajdonok csak anyagok, melyekből az avatott mesterműveket teremt, mig ügyetlen kezek közt merő tuskók maradnak. Adtunk ugyan azok értékítésére nehány útasítást, de minthogy a tekintély oly végetlen fontos a növelés mezején, szabadjon ez igénytelen javaslatokat még ide csatolnunk.

1. Magunkviseletében komolyságot tanúsítsunk, köz játékokba, tréfákba ne vegyüljünk. „Ki lisztes zsákok közt forog beszennyezi magát“ találó példabeszéd. A tréfa játszisághában rosz szándék nélkül is nevettség tárgyává tehetnek a nem mindég választékos pajkosok, s ez több mint elég ok azon állításra, hogy játékot, tréfát rendezni is jó tapintat kell, együttűzni mindig kockáztatott. Különben sem fér meg a kedély e túlzott kiereszkedése a közhívatalnok komoly mindig egyenlő méltóságával.

2. Tartsunk mindenben bizonyos illemet, a hívatalos alakzatot, formalitást ne mulasszuk, s bizonyos gondosság külcsín komolyság ömöljék el még kissebbszerű hívatalos munkáinkon is. Magunkviselete, beszédünk, társalgásunk legyen szolíd, negélyzés nélkül, mindennek tisztességet adó, hogy azt ne csak nekünk adják vissza; de más irányában se vegyenek, kivált jelenlétünkben szabadságot, azt megsérteni. Kalap levétel, pipa letevés, illő tisztelet megadás otthon és úton.

3. Kicsinségekkel ne bibelődjünk. Ki idejét apróságokra veszteget, gyanúba ejti magát, hogy nagyobbszerűekre képességgel nem bír. Kivált kézbeli ügyességgel ne akarjunk kitűnni, mi majd mindég az értelminek rovására íratik. Katekhetához méhészet, kertészkedés, az irodalom mellett legillőbb szórakozások. — De

4. Ne vonakodjunk a közügyekbeni fáradozástól. A fensőbbség bizalmából, s jól végzett megbízásokból min-

dig marad rajtunk bizonyos fény, s hogy úgy nevezzem: jó illat, mely fontosságot ad, tiszteletet kölcsönöz.

5. Ne ítéljünk, ne ígérjünk hirtelen semmit, hogy szavunkat másolni ne kénytessünk, mi ha szemrehányást nem vonna is maga után, a hitelünk felőli jó véleményt tetemesen csorbítja.

6. Élire ne állítsunk, végletekig ne bocsássunk semmit, maradjunk ott a dolog teljes kifejléseig, hol engedni kéntelenség nélkül lehet, s hol az engedés kegyül fogadtatik, nem a dac kierőszakoltt vívmányaként. Vagy ha ide jutottunk: vigyük át a megkezdett ügyet. És a küzdést ne saját ügyünkért kezdjük. Egy elnyomott ártatlan megmentésére, a megbomlott rend helyreállítására, vagy felsőbb rendelet életbeléptetésére erélyesen átvitt fellépésünk megfogja szavunknak azon nyomatékot adni, mit, ha saját bár igaz érdekünk melletti küzdelemmel kezdendettünk meg, alig ha valaha megszerezni bírnánk.

E tulajdonokkal felkészülve hozzáfoghatnánk a fegyelmezés tárgyalásához; de van még ez ügyben egy más elem, melyet meg kell ismernünk, hogy eljárásunk alapos lehessen. Lássuk azért előbb a fegyelem tárgyát, a bűnt.

71. §. A bűnök osztályozása, s beszamításuk.

A bűnöket helyesen oszthatni tudati-, akarati-, s hajlamiakra, mely kategóriákat ismét ténylegesen és nemlegesen gondolhatván: tudott s nem tudott, akartt s nem akartt, hajlami s nem hajlami vétkeket különböztethetünk meg. Ezekben ismét mulasztás vagy végrehajtás által, titkon vagy szem előtt hibázhatván, többféle neme áll elő a kihágásoknak. E különbségeket s fokozatokat élesen fel kell ismernünk, hogy a változó beszámítas illő mértékét megszabhassuk. — Itt azonban nem akarván büntető törvénykönyvet írni: legyen elég a fő elveket érintenünk, az alkalmazást a hívatalnok tapinta-

tára hagyván, az egyes esetekben különben is mindig marad fenn valami elölre kimélyezhetlen.

Elvekül tűzhetjük ki, miként:

1. A mulasztási bűnt kissebb fokúnak tartjuk a végrehajtásinál bár a világos törvénytudat azt is tetlegessé bélyegezheti. Annyiban pedig, hogy a netalán lomha természet jelzője lehet, komoly figyelmet érdemel, hogy hajlammá ne erősödjék.

2. A nyilván elkövetett rendetlenséget nagyobb betudásra érdemesíti a közvélemény, mint a magányban, vagy hasonlók közt elkövetettet; de nézetünk szerint szigorúan megvizsgálandó: volt-e benne dac vagy bosszú? ellenesetben mint az őszinteség s bizalom bizonysága enyhítő, sőt a titkolódzás, mint a kitanúltság s alamúzság bélyege sokkal kárhoztathatóbb.—Ez elvek a három főbb bűnökre ekként alkolmazhatók:

1. A tudatlansági mulasztás, ha ugyan szoros puhatolás után is az: hibának sem nevezhető; sőt a tudatlanúl elkövetett tény sem számítathatik be, bár ritkán s nehezen tehetni fel, oly általános ismeretlenséget a kötelesség s illem szabályaival, mely ily teljes fölmentésre jogosíthatna. — A gyermek szívesen búvik ez ürügy alá, melyet pirúlás nélkül bevallhatni vél, pedig legalább némi szórakozottság, gondatlanság mindig szerepel tetteiben; azért az okos szeretet ne hagyja szemét azzal beköttetni, hogy kegyeltjének engedékenységb l csábítója ne legyen.

2. A szándékos tettek szinte vétkesebbek, bár a gyermeknek ritkán van saját akarata. Őt legtöbbször vágyai, türelmetlenség, álbátorság vagy legénykedés, utánzas és pajzánság vezetik. Legtöbbször igazán menti magát azzal: „ő nem akarta, N. N. vette rá!“ De az ismertt törvény elleni tett akkor is vétés, ha rábeszélés után történt vagy halabbúl ütött is ki, mint egyelölre akarható; például: ha elhibázott hajítással törte be más fejét; mert minden nem akartt tényben lehet kisebb nagyobb rendetlenség, vigyázatlanság, mi, végre maga nőhetvén hajlammá, komoly megrovást érdemel.

3. Hajlami, vagy vérmérsékletiek közé sorozhatjuk azokat, melyek az életben gyakran fordúlnak elő. Ezek a legkomolyabb figyelmet igénylik, mert játszi apróságokon kezdődve, az ügyes elpalástolás, vagy könnyen nyert engedelem veszélyes sikere által tápláltatva, szokássá második természetté nőnek, úgyhogy végre még a titok s szemérmesség tartalékát is feleslegesnek tartják. Igy nő, így rögzik sok ifjú szívbe sok oly bűnös hajlam, melyből egy élet gyalázata sem képes kigyógyítani; így képeződik s lesz uralgóvá némely kor-, s táj romlottsága, melynek fertőjében minthogy közösen együttrevernek, még az intő szó is a közös gyalázat szemtelen feleselésével útasíttatik vissza.

72. §. Előovati (praeservativ) szabályok.

Láttuk feljebb (68. §.) hogy a fegyelmezés inkább növelési eleműl használandó, mint ijesztő megtorló eszközűl. Ez elvből a katekhetának a polgári törvényes eljárással egész ellenkező modort kell követnie. Míg t. i. a polgári törvényekben az egyéni indokok alig vétetnek figyelembe: itt épen azok építetendők; míg amott a tettek külkövetkezetei is fokozókúl számíttatnak be: itt azok csak az elvek erősítőiűl vonatnak az indokolásba be; sőt ha semmi eredmény nem vólna is, elégnek mutathatik fel, ha a tett saját bölcsőjét bóldogítja az öntudat jutalmazó érzetével, úgyis itt a közbóldogság nem egy nemes vállalkozó sikerült tervéből származik, mint talán egy eszélyes polgári intézkedés életbe léptetésénél; hanem a minden egyesek nemesűlt lelkűletéből jön ki, mint szorozmány. Azért itt a törvény erkölcsi tekintélyét nevelvén, a tettek forrását nemesítvén inkább előovatilag kell gátolni, erkölcsileg lehetlenné tenni a vétkeket; mint utólagos büntetések által nyesegetni, taposni azok fenőnő sarjait. — E végre célos leend néhány ily szabályokat bocsátanunk a tulajdonképeni fegyelmezés elibe. példáúl:

1. Költsük fel a gyermekben a becsületérzetet korán. A mennyire erkölcsrontó, sőt az erkölcstelenségrei hajlam cégérének nevezhető a külhiúság; p. o. öltözködésben: oly zabla indúlatinkon, oly sarkantyúja tétlenségünknek egy bizonyos foka a szellemi hiúságnak. — Ne vegye a legtúlzottabb értelemben, s ne botránkozzék meg senki ez állításban, mert való, hogy ez még mint bűn is több jóra vezet, bár nemtelen indokból, mint a kedély ama fásúltsága, mely minden ráhatást lomhán tűr, minden ingerre érzéketlen marad.

2. Öntsünk bizalmat a gyermekekbe, vagy költsük fel, erősítsük meg bennök azon nyiltságot, hogy se jobbnak, se roszabbnak ne akarjanak látszani, mint minők valósággal; azon ragaszkodást, hogy kételyeikben hozzánk folyamodjanak tanácsért; s azon meggyőződést, hogy mit ajánlánk, szeretetből s az ő javukra tevők.

E szándékunkban két úton téveszthetünk célt: u. m. ha túlengedékenyek vagyunk, a mi növendékeinket követelőkké teszi, utóbb természettéváltt makacsságuk nyakunkra nő, és méltán! Isten boszúló keze látszik abban, hogy az elkényeztetett gyermek, uralkodásra nőtt indúlatinak durva kitöréseit elkényeztetőjével érezteti, mert ez az oka, hogy ő azoknak rabjává lőn! — Másik balfogás a túlszigor, mi bizalmatlanná, titkolódzóvá, hazuggá teheti a már félő gyenge szívűt. — De ne tartsuk csak úntatónak, tekintélyen alólinak, vagy vesztett időnek, (hiszen mire fordíthatnók hálásabbra gondunkat) szorgalmaskodásunk közt pár percnyi figyelmet, gyermekeink magukviseletére fordítani; s ne legyen szavunk a harag és düh káromlása, büntetésünk a bosszú kínzása; hanem ama szelíd jó akarat szívből eredő, így célját sosem tévesztő tanácsa, mely sírva büntet, s örűl a jó növekedésén: a vétkes hozzánk jövend, mint az elesett gyermek, hogy megütött teste fájdalmára tőlünk kérjen enyhítő orvosságot.

3. Szerezzünk bennök a törvény-, s kötelességről he-

lyes fogalmat. Tüntessük ki minden tanításunk-, intesünk- s feddésünkben, hogy azok igen-, vagy nem teljesitéséből semmi hasznunk, se kárunk nincs; hogy azt nem valami önkényből, vagy saját igazunk kiviteli szándokából, nem is valami élet únottság, vagy az ifjúság vidorságát gyűlölő fekete-vérűségből, hanem azon édes erkölcsi kötelességből teszük, melylyel az ő boldogságokról lélekből aggódunk, s melynek nincs nagyobb öröme, mint ha halljuk, látjuk, hogy a mi gyermekeink ártatlanúl járnak. 5 Ján. 2. 4. — Győzzük meg őket, hogy a törvény nem valami zsarnoki parancs, melyet más kedveért kellene végrehajtaniok; hanem oly szabály, melyet Isten azért adott, hogy ha saját javunkat nem tudnók, (mint sokszor nem tudjuk, mert a kívánságok indúlatok elvakítnak bennünket), azok által óvassunk, hogy boldogságunkat magunk ne romboljuk le. — E szerint kötelességeink teljesítése által magunknak teszünk legnagyobb jót, bár azoknak is örömet szerzünk, kik a mi bóldogságunkon munkálódnak, sőt másoknak is, mert az élet mindennek édesebb a becsületes s kötelességeiket hűn teljesítő keresztyének közt. —

73. § Eljárás a fegyelmezésben.

A fenntebb írtt módon előkészített növendékek közt keves szükség leend a tényleges fegyelmezésre; s csak is egy komoly öszhangzatos növelési eljárás szükségeltetnék, hogy a vád a közerkölcstelenségről végkép megszűnnék. De míg elől nem kezdhetjük is az ügyvezetést: kell a folyamatot szabályoznunk, ha csak fóltozólag is. Szükség hát egy fegyelmezési eljárást megalapítanunk, mely ez lehet:

Legelső mindég a vétkes tett komoly rosszalása. Az a félmosolygó pírongatás, az az évődő leggyingetése a pajzánon feleselő gyermeknek, mely némely eszélyte-

len szüléknél addig megy, hogy „csókokkal büntetik a kis hamisat:" inkább ingerel mint rendre útasítana. Azért legyen a rosszalás komoly, rövid de határozott utasítással a kötelességre, hol szilárd, de nem mérges hang, s a szánalom érzése adjon annak szívig ható erőt.

Másodszor adjuk hozzá a törvény magyarázatát, értessük meg annak célját, teljesítése és mulasztása következeteit, egymással összehasonlítva, s az épen feltűnt eset végleteit, de ne azon nevetséges túlságig, mely minden tű lopást akasztófáig viszen. Majd:

Kössünk hozzá szelíd intést, azon lágy tanácsló hangon, melylyel a beteghez szoktunk közeledni; tétessünk vele önkéntes igéretet a megrovott tett szorgalmas ke[illegible]ülésére; mit ha ismét áthágna:

Keményebb dorgáláshoz nyúlhatunk, hol szitkos szavak nélkül figyelmeztetjük, s megfenyegetjük az[illegible]n erkőcsi sz[illegible]nny- s bestelenséggel, s a pirulás és belnyugtalanság éreztetésével, melyet magára vonand; megigérvén a ne talán jövő folytatás szigorúbb következeteit is. És

Ismétlés esetében valóban éreztetni kell azt vele, de mindig a bűn természetes következéseit. A hazugnak ne hidjünk; az engedetlennek mi se teljesítsük kéréseit; a korhely hanyag legyen utólsó, mellőzött; a társait háborgató rekesztessék külön azoktól az ülőpadon, a játékokban, sőt a társalgásban is; a figyelmetlent állítsuk fel, később középre. S ezt előbb rövid, majd hosszabb időre, hetekre; szükség esetében a szüléket is együtthatásra hívván fel azok javáért, és a kellemetlen hatás minden megújúló alkalmánál szánalommal figyelmeztetvén őket saját rosszaságuk következésére, mely alól csak a kiállott büntetés s a valódi megtérés óldozandhatja fel.

74. § Keményebb fenyítékek használandók-e?

A [illegible]ebb fenyíték nemek p. o. a s z i d á s, mely [illegible] j[illegible] [illegible] okszor mélyen sért; az á r i s t o m, mivel

hoszas nem lehet, a rövid is lomhaságra szoktat, s a tanítási alkalomtól elzár; az éheztetés mit mások adakozása s az előidézhető lopás miatt kivinni nem lehet; a vessző mire hatalmunk sincs *) de ha vólna is céltalan, mert egynél óra alatt hatását veszti, másnál durvító mérge megöli a becsületérzetet; és minden durva szidalom, érzékeny bántalmazás túlesnek a katekheta hatáskörén. Talán legfelsőbb büntetésül tehetnők a többiektől egy időre elkülönítést, felhíván társait komolyan, hogy a megbélyegzettel megjavúlásaig szakítsák félbe a társalgást a küléletben is, és alig képzelhetni oly megmerevült természetet, mely e szelíd, de szigorún következetes bánásmód alatt, csak egy pár hétre is meg netörnék.

Durvább vétségek egyházi vagy községi bírák elibe adandók.

Egy gyakorta-, de mindég baleredménnyel használt fenyítő eszközről a gúnyról kell meg pár szót szóllani. Majd nem indokolhatlan azon ellenszenv mondhatni iszony, melylyel a gyermek az iránt viseltetik. A testi bántalom csak haragot visszatorlási vágyat költ benne; de ha csúfoltatik: sírva fakad mély sérelme alatt. A gyermek a nála kissebbet, vagy magához hasonlót nem csúfolja, gúnyolja; hanem elbánik vele saját módja szerint, amazt csak nagyobbak vagy védettek ellen használván, kik bánthatlan léttökre packáznak rajta. Lélektani tapintattal mondja Kún, 186. lap „ha az ifjúval a tanító durván bánik, különösen ha gúnyolja: azon órai tanítás ránézve elveszett,“ s csak ennyit teszek hozzá: el vele a tanító becsülete kedvessége is.- és talán örökre. Ki gúnyol, gúnynevet viselend maga is.

---

*) Ez csak a fennsőbb katekhetikai folyamokban értendő, mert az iskolázás alatti folyamban az iskolai törvények alatt állnak a tanoncok. —

75. §. Némely általános szabályok a fegyelmezésnél.

1) Az első kihágást megróvás nélkül hagyni sosem szabad. Könnyebb s jobb a kezdetet oktatásra s javításra felhasználni, mikor még a megtérítés lehetőbb; mint hajlammá hagyni erősödni azon tettet, melynek kivánata a kóstoltt édesség emlékével vissza visszatér; s rakásra gyűjteni a rovást, mi vagy a föllépést tenné szigorúbbá vagy a bűn bevallását nehezítené. De a növendék gondolkozását is zavarja az ily eljárás, nem tudván: miért tilos az most, mi előbb szabad vólt? Ezer ember romlottságának forrása vólt már az első kihágás elnézése, kik ezért méltán mondtak átkot az eszélytelen szeretetre.

2) Látatlanná, hallatlanná tenni valamit épen oly kockáztatott, mint mindent meglátni; de még sem szabad azt tenni, még ha a növendék azt hinné is, hogy arról a tanítónak nincs tudomása, mert ez a sikerűltt titkolódzást szerettetné meg vele; s csak azon esetben engedhető meg, szemérem kimélésből, ha a titokban levő botlás iránt is világos megbánás mútatkoznék.

3) A csak hallott, de nem látott vétségekről értesülését ne példázolólag még kevésbbé gúnyosan, hanem világosan mondja ki, bár egyelőre a tettes megnevezése nélkül, s megmagyarázván annak rútságát, szomorú következéseit komoly óvás, intés, feddés s a. t. fokait alkalmazza azokra. Mert:

4) Nem csak arra kell figyelmünket kiterjeszteni, mi a tanszobában vagy annak körében esik, mivel a fő cél nem a tanórai csend s rend ki mesterkélése, hanem az erkölcsi hajlam szilárdítása. — Tekintélyen alóli ugyan a kémkedés, vagy titkos megbízottak általi hírhordatás; de hogy az ifjúság életmódját, egyesek hajlamait s tetteit, melyek ragályként terjedhetnek szét, becsületes úton lehetőleg ismerje a tanító: még is oly kúlcs, mely nélkűl az út zárva marad előtte a szívekhez. Végre.

5) Teljesítsük kérlelhetlen következetességgel mit egyszer megmondottunk, ha indúlatban vólnánk ne rögtön, hanem ijesztgetések nélkül, rövid idő alatt. Az egykor káromlásokban s baromi elkínzásokban kiöntött méreg, másszor mosojgó elnézése a fegyelmetlenségeknek, vagy hirtelen kiengesztelődés egy félelem kicsikarta vagy megjobbúlást tettető igéretre, példaúl: „nem teszem többé,“ vagy ólcsó elégtételekre, mint a szokássá váltt engedelem kérés s tucet kézcsókokra: többször neki bátorítják a gyermeket, mint célhoz vezetnének. És olyannal fenyegessünk, mit teljesítenünk lehet. Azon gyakori ijesztgetések: „agyon ütlek, kihúzom a nyelved, elvágom a nyakad“ mint teljesíthetlenek, a gyermekek előtt is nevetségesek; mint a másokra való felebbezések is, mint: „megmondom apádnak, a tanítónak,“ kivált még gúnyosan is mondva „a mesternek.“ A megnyertt engedelem esetében jó magával szabatni meg a bűnhődés fokát és módját, melyet mi inkább szelídítsünk, mint sújosbítnánk, de hajtsunk végre pontosan!

76. §. Egyháztagok s szülék iránti fegyelem.

Hátravólna még, hogy a fegyelemnek azon ágáról szóljunk, melyet nem közvetlen a tanoncok, hanem némely külső rendetlenségek tesznek szükségessé. Ilyeneket a tanítási rendet gátoló szülék, vagy hanyag egyháztagok, gyakran lágy elöljárók idézhetnek fel. Mert valljuk meg: az iskoláztatás körüli rendetlenség többször azok-, ha nem nyíltt akadályozásából, de közönbös elnézéséből, a munkára használtt ifjak vallásos fejlődése iránt elejtegetett kicsínylő nyilatkozataiból ered (hogy többet ne mondjunk), melyek mételyét a tanúlástól természet szerint idegenkedő fiatalság oly mohón szívja be, hogy egy ily szó elég a legjobb kezdetet csirájában tenni semmivé. Ez átok ellen, mely pedig terjedtebb mint vél-

nők, egyházi szervezetünknek e ziláltt s csak kegyelmi-(precarius) állapotában nincs orvosságunk.

Mondhatnók, hogy lelkiismeretes, kitartó s az ifjakat megnyerő bánásmód legjobb óvszer ellene. Mert bár eleinte mutatkozik az érdekletlenség zsibbasztása, de rajta előbb az újságvágy, majd a verseny ösztöne „nem maradni hátrább a többinél" annyira győzhet, hogy végre ügyszeretetté magasúl. — Azért hol mint kezdők lépünk fel, kivált első tanításaink rögtöni eredményre számitottak, valóban érdekkel bírók, s az ifjúság élénk hajlamait kevéssé nyűgözők, sőt nemes irányban táplálók legyenek. Például: rendezzünk ártatlan mulatságokat, s oly működés sorozatát alapítsuk meg, mely folytonos kitartást gyakorlatot vonjon maga után lásd fentebb §. 49.

Javasolhatnók továbbá: hogy a szüleknek, s cselédtartó tehetősebbeknek kézzelfoghatón értésükre adandó, hogy ez intézkedésből nekik több hasznuk van, mint azon pár órai foglalkozásból, melyet talán miatta nélkülözniök kellene. Mert az ifjak és cselédek erkölcsi magokviselete több biztosságot ad azok hűségéről szorgalmáról, mint a legfárasztóbb gazdai felügyelet, s javaik sértetlen maradását inkább biztosítja, mint a legkeményebb rendőri törvény!

De ha ez mind sikerűlne is néhány jobb tapintatú hivatalnoknak s némely jobb gondolkozású közönségben: szabad e e véletlenre bízni azon ügyet, mely az egyháznak élet kérdése? szabad e egyéni ügyességtől tenni függővé azon célt, mely egyetlen célja az egyház minden működésének? Sőt nem szükségesb e úgy intézkedni, hogy a legegyszerűbb s kevésbbé tehetséges hivatalnok is gatoltatás nelkűl használhatná talentomait?

Hiszen mind amaz eljárások után is nem ritkán találkozandunk egy nemével az elfogúltságnak, bizonyos megrögzött ellenszenvvel minden vallási egyházi intézkedések iránt, mely többet bízik önügyességében, mint minden erkölcsi erők hatásában. Ezek ellen csak törvény,

szentesített s következetesen érvényben tartott törvény biztosíthatná az eljárás sikerét. És míg ily törvényeink nincsennek, míg csak az engedelmeskedik a ki akar : nem lehet siker, nem felelősség, s méltánytalan a vád, mely a hiányt az annyiféle képen gátoltt hívatalnokra rójja! — Azért:

Törvényt, mely humanus elvekre fektesse az egyháztest alkotmányát, a legkisebb egyháztanácson kezdve fel a legmagasabb törvényhozó-, s fenntartási, törvénykezési s végrehajtó forumokig, összevévve az együvétartozókat, s kijelölve mindenik működési körét.

Törvényt! mely kivegye az igazságszolgáltatást az érdeklettek kezeiből; kötelező rendet hozzon az egyház tanítási, növelési kormányzati s fegyelmezési ügyeibe; korlátok közt tartsa a rendetlenséget, védeimet biztosítson a rend fenntartójának

És ha így rendezve lesz az ügy, kiosztva a szerepek: mindenik képezend magának tízszeres értékű [illegible]. s mindenik megtermi áldásának hatvan- százszoros gyümölcsét!

MÁSODIK SZAKASZ.

A KATEKHETIKAI ELŐADÁSI MÓDOK. METHODIKA.

ELSŐ CIKKELY.

Az eszme közlés módjai, s azok alakzatai.

77. §. Élőbeszéd és írás.

Mielőtt a katekhetika módszerének meghatározásába ereszkednénk, egy általános átnézetet kell azon módszerek felett tartanunk, melyek által a gondolatokat lehet másokkal közölni.

Hógy gondolatinkat, érzelminket, egész láthatlan bensőnket másokkal közölhessük, Isten a beszédet adá. — A beszéd egyes szavakból áll, mely nélkül még a leganyagiabb fogalmak közlése is felette hiányos, nemcsak azért, hogy ha határozott névvel nem jelöljük meg a tárgyakat, vagy azok tulajdonainak fogalmát: eszmeközlésünk soha szabatos, érthető nem lehet; hanem, mert e megjelölendő fogalmak biztos nevei öngondolatink szerkesztésénél is hiányzani fognának, s az mint egy szám kimaradása a számtani műveletből, mindég hamís eredményre vezetne. A beszéd hát még akkor is múlhatlan szükség, mint a mennyiségek megjelölésére a szám, ha csak önmagunkban beszélünk = gondolkozunk. — A szó az ész közlönye, a fül az értelem érzéke, míg minden más csak az érzékiségé: ezért a siketekben mindég ferdébb szűkebb a fogalmi világ, mint a vakokban.

Oktatásban, növelésben pedig többre van szükség, mint puszta fogalmakat, s azok megalapított neveit általadni; ott a gondolkodás titkos belműködését, az eszmék születését, fejlődését, rendeződését kell mások előtt feltárnunk, hogy másokat is hasonló belműködésre vezethessünk, szoktassunk. Igy eszünk minden mozdúlatát-, mint állítja össze a gondolatokat, mint keresi az okokat mellette s ellene, mint von azokból következeteket, és mint szól bele a szív (indúlat, hajlam) s a lelkiisméret (erkölcsiség, törvény), hogy az akaratot tettre határozzák, úgy kell kitárnunk, soroznunk, mint a legérzékiebb tárgyak egymásmelletti, egymásutánni állását. Igy azon ablak, melyen a kezdőt jövőjének e bűvös panorámájába benézetjük, a beszéd.

Az írás a múló hangok megjelölése maradó jegyekkel; távol levők-, s jövőkkeli beszéd; nem annyira fejlesztő mint közlő természetű, nem azt, legalább nem azon oldalról világosítván, mit beszédtársunk ép azon percben gondolhat, ellenvethet; hanem öngondolatait viszi végig azon ösvényen, melyen azok születtek, fejlődtek, megala-

púltak. Azért oktatásban, hol mindég az egyéni hiányt kell pótolni, a szó a beszéd a fő, melynek hanglejtésében a lélek fokozottsága nyilvánúl, nyájassága vonz, részvéte lágyít, ércessége fékez, mélysége, dörgése sújt.

78. §. A beszéd különböző módjai.

E lelki életet közlő beszédnek kétféle módja van, a magán-, és párbeszéd. Mind kettő természetét alkalmazását meg kell vizsgálnunk, hogy a célosbat választhassuk.

1) A magán, folytonos beszédben (akroamatika *ακροασθαι*=hallami szótól) egyik fél hallgat, míg a másik gondolatai bizonyos tárgy felett teljesen lefolynak, kérdést ellenvetést a tárgy-, vagy a tárgyalás ellen nem tevén. — Igy látni való, hogy e modor vagy egy teljesen ismeretlen tárgy ismertetésére; tény lefolyásá-, vagy rendezett okoskodás előterjesztésére alkalmatos.

2) A pár-, vagy váltakozó beszéd, melyet két vagy több személyek folytatnak, egymásnak kérdést, ellenvetést téve, s azokra befelelve. Fajai lehetnek:

a) A kérdő beszédmód (erotematika *ερωταω*= kérdeni szótól) midőn valaki rögtönzött, vagy írott kérdésekre vár s nyer feleletet, mely ismét újabb kérdésekre szolgáltathat alkalmat. Ez lehet nem is, faj is. Mint nem jelenthet minden kérdések s feleletekben folytatott élő vagy írott beszédet; mint faj alatt érthetjük a tudakozó, nyomozkodó, vagy vizsgálati kérdések és feleletek sorozatát, egyszerűbb tárgyakról. — Alkalmazható történt dolgok részleteinek kitudakozására, nem figyelve a beszéd tárgyának vallásos, polgári, történeti vagy elméleti színezetére.

b. Oktató beszédmód (ketekhetika, a *κατηχεω* l. fent. 10 §.) a közlendő leginkább vallásos ismeretek, kérdések s feleletek általi értelmezése, s gyakorlati kifejtése, hogy

azok észre s akaratra hatóbbakká tétessenek. Használható az oktatási tárgyak magyarázata, világos fogalom s önálló meggyőződés s öntudatos munkásság eszközlése végett,

c. Fejlesztő vagy szülesztő beszédmód (sokratika, Sokratestől ki azt feltalálta s leginkább használta, vagy mäeűtika μαευω — szűl- szűlést eszközöl szótól); midőn a nyertt feleletek tartalmához kötött, ügyesen szerkesztett kérdések sorozata által igyekszünk, egy a mienknél fejletlenebb észből, a benne feléleszthető gondolatokat ítéleteket kifejleszteni s öntudatra hozni. Célhoz vezet, ha az észt önmunkásságra ébreszteni s szoktatni szándékozunk.

d. Párbeszéd, katexokhen: dialog. oly váltakozó beszéd, melyben két különböző vélemény méretik-, vagy lehetőségek hasonlítatnak össze, hogy kérdések és megfelelések-, ellenvetések és megfejtések-, kétségek és felvilágosítások által a megállapodás lehetővő tétessék. Ez egy szellemi párbaj, melyben legtöbbször a gyakorlatlanabb bukik; maga a szellemi erő-, találékonyság s gyorsaság nélkül keveset ér kivált a szóvali párbeszédben; egyenlő erők közt azonban a balvélemények megigazítására, meggyőződés eszközlésére hatós mód.

79. §. E beszéd módok közül melyik használandó a katekhetikában.

Mint a 4. §-ban mondók e tudomány eddigi határozatlanságát leginkább a szokratikai tanmód túlzott alkalmazása okozá, mellyel azt többen, mint Dolz, Gräffe, Dinter, Treumann, Plátó sat. puszta methodikává tevék, kikről Nitzsch*) határozottan kimondja „e példányokon épen úgy megtanúlhatni: hogyán ne kelljen katekhizálni, mint azt hogyán kellene;" de miután mi e tant nem puszta

---

*) Nitzsch lap 161.

nyelvtani, vagy eszmefejlesztési gyakorlatnak tekintjük: önként következik, hogy a szokratizálást nem tarthatjuk egyetlen katekhetikai módszernek; s e tekintetben véleményünk egyezik a katekhetikus írók nagy számaéval*) sőt állítjuk, hogy a katekheta minden eszme közlési módszert hasznáhalhat kisebb nagyobb mérvben a tárgy szelleme, a cél minősége, s a tanítványok fejlettsége szerint u. m.

1. Rövid magánbeszédben közöljük a vallás pozitív s történelmi elemeit, melyeket józan észből kibölcselni nem lehet.**)

2. Kérdezve szerzünk tudomást közlésünk sikeréről.

3. Tanítólag óltjuk mélyebben észbe és szívbe az oktatás részleteit, azok igazságát s használhatóságát.

4. Fejlesztve dolgoztathatjuk fel a közlött adatokat, hogy azokból az ész több új ismereteket ítéleteket nyerjen, s példákból tanúljon találékonyságot szerezni.

5. Párbeszédben vehetnők át s oszlathatnók el kétségeiket, hogy meggyőződésre vezessük őket, hogy ne az egyén múló, hanem az okok örök tekintélyén épűljön hitök erkölcsük, De azon elem, mely mindenütt túlnyomólag használható, a tanító vagy katekhetikai modorban található legbővebben fel.

80. §. A mi a kérdés?

A párbeszéd minden módjaiban azon bizonyos viszony uralkodik a felek előadásai közt, miszerint azok egyike a másikat kőlti fel, vonja maga után. Ezen következeti összefüggés többféleképp állhat elő, de bár miképp adunk másnak alkalmat hogy gondolatai felébredjenek: egy elem mindig feltűnő leend a párbeszédben t. i. a kérdés eleme. Azért a kérdésről, mint a gondolatébresztés eszkö-

---

*) Nitzsch lap 176. §. 210. Ebrard §. 101.

**) Vesd össze Zsarnay L. Paptan. Sárospatak §. 194.

zéről e: tudományban kell tüzetesebb tárgyalásra alkalmat venni.

A kérdések tárgyalásából könyvek telnének már, miben legföltűnőbb, hogy bár az ügy a legskolásztikusabb szőrszálhasogatásig van víve: magának a kérdésnek meghatározásában a legtarkább változatosság uralg a német tudósok közt *)

Mi a kérdést genetikailag igyekszünk meghatározni.

A kérdésben a léleknek két állapota nyilvánúl:

a. Egy neme a bizonytalanságnak, valamely tárgy, eset, viszony vagy ítélet felől, mely őszinte vagy tettetett.

b. Azon vágy, kérés (kérvekeresés = kérdés) hogy a megszólított oszlassa el azon tárgy, eset, viszony vagy ítélet felőli bizonytalanságot, nyilványítván a maga tudatát vagy ítéletét **) Innen a kérdés, „máshoz intézett felhívás, hogy az egy meghatározott tárgy vagy pont felőli tudatát, ítéletét, nyilvánítsa.“ E nyilvánítás képezi a feleletet. Így a kérdésből és feleletből együtt áll elő azon mondategész, mely a kérdéses tárgyat világosságba hozza.

91. §. A kérdések különböző felosztása.

A kérdések felosztásában épen úgy eltérnek egymástól a német katekheták, mint azok meghatározásában. Messze vinne minden felosztási alapot s módot hisztóriailag, még messzebb bírálva adni; de minthogy e tárgy még alig van nyelvünkön ismertetve, curiosumként is jónak látjuk egypár felosztás vázlatát ide beszőni, egyet a szoros methodikusok (socratikus módszert követők), másikat a tanszerűbb katekhetika barátié közűl, úgy választva, hogy felosztási alapjok is különbözzék.

Plátó ***) szerint a kérdések kétfélék. I. Ismeretesközlők. II. Ismeret s gondolkozási ügyesség vizsgálók.

---

*) lásd, Plátó 160 lap. s Moll. 322—3 lap.

**) Lásd: Krauszold katckhetik. §. 155. és Zsarnay paptan §. 197.

***) Plátó lap 168—172.

I. Az ismereteszközlőkhöz számíthatók: a

1. Bevezetők, ezeknek azon kezdőpontot kell szolgáltatniok, melyből a katekheta kiindúljon, hogy növendékét a kívántt gondolatra vezethesse. Ezt feltalálni nehéz! Leghibásabb eljárás az, (?) ha egyszerre a tárgy meghatározását kívánjuk: „mi az...?" De határozott szabályokat sem lehet e bevezető kérdésekre adni, mert az eszmék annyifélék, a felfogás oly különböző, hogy itt csak a gyakorlott tapintat tehet találékonnyá. Legjobb

a. Az elvont fogalmakat az egyes konkrét részeken kezdeni po.„a hitre:" hiszed e azt, hogy Bécsván?... hogy Mátyás király élt?

b. Vagy az ellenkezőkből indúlni ki, p. o. „kegyességre" kegyes-e az, a ki templomba nem jár?... a ki káromkodik? vagy

c. A hasonló- de ismertebb fogalmakból indúlni ki, p. o. „a törvényre" a parancs fogalmából emelkedni. Legáltalánosabb szabály

d. Hogy ha lehet mindig ismertt és érzéki fogalom legyen az, melyből az elvontt kifejlesztésére kiindúlunk.

2. Át vagy elvezető készítő kérdések, melyek a bevezető kérdések által megkezdett beszédet, a szükségeltt fogalom, s ítélet megszületéseig folytatják, ide tartoznak az átmeneti kérdések is p. o. „mi kell még e... fogalom teljes értelméhez?" Ez elvezető kérdések ha a fogalom bővebb felvilágosítására szolgálnak, neveztetnek magyarázati kérdéseknek p. o. ha a szegénység fogalmánál kérdeznők: hát az a szegénység, mikor még a szükséges is hiányzik, hogy neveztetik?

3. Segélykérdések által segíti a katekheta a kívántt felelet feltalálását, kivált ha az soká kimarad. E végre vagy

a. A tárgy közelebbi meghatározását szövi a kérdésbe p. o. millyen az Isten, ki minket számtalan jótétivel halmoz" helyett: hogy nevezzük Istent, mikor jót tesz velünk? vagy

b. Példa által világosítja a föllelendő gondolatot, p. o. „hogy neveztetik azon ajándék, mellyel a szegényen segítünk“ után, s helyett: „mit teszünk a szegénnyel, ha ajándékot adunk neki? vagy

c. Egy érthetőbb ismertebb szinonimumot használunk p. o. „miben tűnik ki az emberi méltóság“ helyett: „az állatoktól mi jelességek különböztetik meg az embert?“ Ha ezen segély kérdések által valamely eddig föl nem tűnt ismertető jegyet akarunk tudomásra hozni, mely a fogalomból még hiányzott; azok kiegészítő kérdéseknek neveztetnek. p. o. „miről ismerjük meg a férgeket;“ „hát a rovaroktól mi különbözteti meg azokat?“

4. Elemző kérdések midőn a fogalam többféle alakítása által akarjuk azt világossá tenni, p. o. ki tartja fel e világot? mit tart fel Isten? mit tesz Isten e világgal? ki által tartatik fel a világ?

5. Elhárító kérdések által a fogalomba jöhető hibás nézetek előztetnek, igen fontosak, gondolkozásra ösztönzők, de többnyire magyarázatot igényelnek, p. o. A test nem használ semmit, el kell-e hát hanyagolni a testet?

6. Sarkaló kérdések, melyekben ellenvetési példa hozatik fel, befelelésre. Luk. 14: 5. ha valakinek közületek szamara vagy ökre a verembe esik, avagy nem vonja-e ki szombat napon?

II. A nyertt ismeretek-, s az elsajátított gondolkozási ügyesség kipuhatolására használni szokott kérdésekhez számithatók:

1. Az ismétlési kérdések, melyek által a tárgyaltt eszmesornak átnézeti előadását eszközli a katekheta. Ezek lehetnek:

a) Sorozati kérdések a főbb eszmék egymásutánjára figyelmeztetvén világosságban tartja a gondolategésznek egyes alkató részeit, ennek megkönnyítésére jó a részeket számokkal jelölni meg, p. o. mikor nevezhetünk valakit rendszeretőnek 1. ha 2. ha ... 3 ha...

b) Összefoglalási kérdések azt állítják egész-

szé össze, a mi a több feleletekből együvé tartozó, p. o. mely tettei által tartja fel Isten e világot? a teremtés, egyes dolgok megtartása, egyes teremtmények szaporitása által.

c) Előszámlálási kérdésekben mind azt kivánjuk ismételtetni, mit egy rövidebb vagy hosszabb katekhesis alatt kifejtettünk.

2. Vizsgálati kérdések a szerzett ismereteket akarják világosságra hozni. Ezek közönségesek, részletesek, különösök, a mint egész tudományból, egy szakból, vagy csak egy tárgyról kivánnak nyilatkozatot.

3. Cáfolati kérdésekkel arra hivunk fel, hogy valami úgylátszó ellenvetés oszlassék fel, p. o. Isten igazságával hogy fér meg a világban levő sok rossz? jól kezelve ezek vezetnek legerősb meggyőződésre, de ovatosan használandók, hogy a felelet mind teljesen szétoszlassa a nehézséget, mind megérthető legyen.

III. Ha a kérdések az ő tulajdonaikra nézve osztályozandók, akkor részint azok anyagja, részint alakjuk veendő figyelembe. Anyagjokra nézve vagy azon tudományok szerint osztályoztatnak a kérdések, melyekbe vágnak, históriai, hittani, erkölcsi, (az 55. §-ban még törvényszéki, orvosi kérdések is különböztetnek); vagy azon fogalmi viszony szerint, melyet az egyes kérdések kifejeznek. Igy vannak:

1. Okadatolási kérdések, melyek az indok vagy alap megnevezését kivánják p. o. miért nem állhat a világ ön magától fenn?

2. Következési kérdések a hatás s eredmény után tudakoznak, p. o. mit von a bűn maga után?

3. Vég vagy célzati kérdések azon kinézést szándokot akarják tudni, a mi végre valami létez, szolgál. Miért kell a tanúlónak szorgalmasan tanúlni? Mi célja van a földi életnek?

4. Osztályzati kérdések az egésznek részeit kérdik: hogy osztatnak fel a... hány része van a...?

5. Viszonyi kérdések az eszmék s tárgyak egymáshozi viszonyait keresik. Micsoda az Isten a világra nézve?

6. Állapoti kérdesek a lények vagy dolgok mibenlétéről vágynak tudomást szerezni. Mily állapotba jut a pazarló?

7. Hasonlati kérdések azon jelekre figyelmeztetnek, melyek több tárgyakkal közösök. Következeteire nézve mi hasonlít a tékozlóhoz?

8. Megszorító vagy kizáró, határozó kérdések azon tétel után nyomózkodnak, mely által valamely gondolat szorosabban körülíratik, a hozzá nem tartozó jegyek kizáratván, p. o. mi feltétel alatt adja meg Isten a bűnök bocsánatját? mit szerezhet magának az ügyes, ha szorgalmas és takarékos?

IV. A kérdések logikai alakját tekintve előállanak:

1. Tárgyviszonyi tekintetben (relatio) a

a) Határozott (categoricus) kérdések, melyek minden feltétel nélküli feleletet kivánnak, p. o. Mint bánik Isten gyermekeivel?

b) föltételes kérdések (hypotheticus) midőn azon feltételt várjuk, mely a kérdést lehetővé teszi, vagy azt kérdezzük, hogy ez vagy amaz feltétel alatt mi lehető, p. o. mikor dícsértetik a tanító? mi-lesz a tanúló, ha szorgalmasan tanúl?

2. Észviszonyi- tekintetben- (modalitas) az

a. Állítólagos kérdések. igenlő (assertorius)

.b Vélelmi (problematicus) lehető, vagy valószínű

c. Feltétlen (apodicticus) általán szükséges kellékeit keresik az eszméknek. p. o. mikor húllatja el a fa leveleit? mire használhatja az ember szabadságát? mit kell az embernek tennie, hogy életét fenntarthassa?

Jegyz. A mennyiségi és minőségi kategóriák szerint nem osztályoz. A mi nyelvtani alakját vagy kifejezését illeti a kérdésnek, abban vagy egyenesen kéretik valamely itélet, vagy benne van már azon ítélet, melyet a kérdezettnek meg kelljen erősítenie, vagy elvetnie! Schvarz és Krauszold e különbségre alapítják osztályozásukat. Az előleges ítélet nélküli kérdéseket nevezi Schvarz „tiszta határozati kérdéseknek" Krauszold „szabad-általános kérdéseknek" p. o. mit érez az emberbarát a mások szenvedésénél? Azon ítéletet, mely felett a feleletnek kell határozni, magokban foglaló kérdések pedig „eldöntő vagy választó kérdéseknek mondatnak p. o. tökéletes lények az emberek? Ezek azok a Socratestől legjobbnak tartott, azólta égig magasztaltt s porig gyalázott igen és nem kérdések.

82. §. Folytatás. Új felosztási mód.

Lássunk egy másnemű osztályozást is Nitzsch prakt. theol. II. db. §. 19. szerint.

A kérdések általános logikája megkülönbözteti elsőbben: a kérdés alatt alló ítélet anyagját és alakját. Ha az anyag tekintetik; az alanyat kieszközölhetjük kérdezés által: Vagy a puszta kérdési relatívum helyettesítése által, p. o. „Ki visel ránk gondot?" vagy egy fajfogalmat állítván a helyett: „melyik őr védi a mi vagyonunkat legjobban?" Ha az alany teljesen tudott, meghatározott: a kérdés az állítmányra irányúl, mely csak általánosan levén kifejezve, határozottabban körülírandó; s e körülírást elősegíti a körülmény, idő, helyiség viszonyainak tekíntetbe vétele. Igy kereshetjük:

A lét állítmányát: mi az Isten, ha ő . . .? mikor ő . . . .? mi a bűn, mint tény? . . . mint állapot? — Ezen meghatározási kérdések nem változnak lényegben a különforma alakítások által, mint: mi az Isten? mit értünk az Isten alatt? minek tartod az Istent? — Ezzel rokon a viszony és állapot állítmánya: mihez hasonlít az értelmes teremtmény eredetére nézve? kihez hasonlít a fiú termeszetére nézve? sat. De így az állítmány a bírás, élvezés, nélkülözés, cselekvés és szenvedés állít-

mányaiba megy által, úgy hogy annál valami tárgyat kell meghatároznunk, vagy semmit, p. o. mit élvez a a megváltott? mit nyer a kegyes munkás? mit tesz Isten azzal, ki őt segélyre hívja? sat.

Továbbá kérdéses lehet a cselekvés, szenvedés, bírás, élvezés, nélkülözés, útja módja, körűlménye, helyisége, ideje, a mérték, szám, és tartam; p. o. hányszor engedjek meg a sértőnek ha kér? hol holt meg Krisztus? mikor ... ? hány tanítványt választott magának az Úr? hogy szerette Isten e világot? mi érzéssel nézed az aratási áldást? sat. De:

Minthogy nekünk nem csak azt kell megismernünk a m i i g a z; hanem inkább azt m i n t l e s z a z i g a z z á? a kérdések körűli vizsgálódás leginkább az ítélet vagy mondat alakjával foglalkozhatik:

I. Mennyiségileg tekintvén azt, kérdésbe jöhet, hogy egyetemesen, részletesen, vagy egységben lehet-e az alanyról valamit mondani, mert némely állítmány csak Istennek Krisztusnak, vagy némely egyénnek; más minden embernek, vagy soknak, más csak egynek tulajdonítható.

II. Mínőségi óldaláról tekintve arra kell figyelnünk, valjon az állítmányt állítva, tagadva, vagy megszorítva kössük-e az alanyhoz. péld: halhatatlan-e az ember? jót akar-e Isten az embernek? bánja-e Isten a mit tett?

III. Viszonyilag véve kérdésbe jöhet az állítmány tárgylagos bizonysága, annak az alanynyali belső t. i. f e l t é t l e n (apodicticus) f e l t é t e l e s (hypotheticus) vagy k ü l ö n í t ő (disjunctivus) összefüggése.

1. Lényeges és esetleges tulajdonok: milyen minden öreg? milyen lehet az öreg? olyan-e minden öreg?

2. Az ok és okozat, az alap és következet, az eszköz és cél viszonyai: honnan jön, hogy elpirúl, ki rosszon kapatik? miért sápad el a ki...? hova vezet a...? mi jön a .... ből? mi oka ... ? mire való a ... ?

3. Kölcsönöshatás vagy viszonyzat (correlatio) mit eszközöl az alázatosság ha a kevélység megaláz?

IV. Észviszonyilag (modalitas) felmerülhet az egyéni bizonyosság vagy azon fogalmak viszonya melyeknek

1. lehető- vagy lehetetlenségéről van kérdés, p. o. mit nem tehet a hóltt? ki három bukásból felkél, mi eshetik még rajta?

2. Vagy szükséges- s esetlegessége vizsgálandó mint: minek kell lenni éjjel? mire számolhat a kérő?

3. Vagy végre valósága vagy nem létte kérdéses. péld. Mit tett Péter tagadása utánni bánatában? s mit nem tett Júdás árúlása után? ki hírdette a feltámadottat legelőször?

Jegyz. Minden ítéletet keresztűl lehet e kategóriák tábláján változtatni p. o. A bűn veszedelmökre van az embereknek? Csak a bujaság, vagy minden bűn van veszedelmökre...? Ha okosan cselekszik talán nem szolgál romlásukra az embereknek a bűn? Mi szolgál romlásukra az embereknek? Mit von a a bűn az emberekre? Ha az igazság életre vezet, hova a bűn? Mi történik ott hol a bűn megbánás nélkül uralg? Mi jöhet a bűnből természet szerint, még ha megbánjuk, vagy megbocsátatik is? sat. De egy megszabott bizonyos helyen mindég csak egy megszabott s oda illő kérdés használható, s épen azért véltük hasznosnak e kérdések forgatását felmutatni, hogy abból a tanító maga is könnyebben találhassa ki azon bizonyos alakítási módot s formát, melyre netalán szüksége lehet; annyival inkább mert az ily eljárásoknál sokszor nagy gyakorlatlanság, sőt szegénység tapasztalható.

Jegyz. Megkülönböztetik még a tudományos kérdéseket, melyekre nem egy mondattal, hanem egy egész tudós nézet kifejtésével lehet megfelelni. p. o. a nap forog-e a föld körűl, vagy megfordítva?; vagy melyekről egyéni véleménynyel birni igen, de objektív igazsággá emelni nem lehet, p. o. vannak-e benntszületett eszmék? laknak-e a hóldban emberek? — Ezek a katekhetika köréből kinn esnek, valamint a szépészeti, eszthetikai, s szónoklati kérdések is, melyeket nem azért teszünk, hogy rájok feleletet nyerjünk; hanem fel merjük tenni, [mert tudjuk, hogy rájok azon egyező feleletet vennők, mely állításunkat igazolná Ezek csak mint szónoklati szépségek s erősségek használhatók, vagy ha a növendék sereg közmeggyőződéséről akarunk tudomást szerezni, hogy az egyhangú felelet mint vallástétel bizonyosabbá, komolyabbá- ünnepélyesebbé tegye az ügyet.

Lehetne még az osztályozásnak több módját is felmutatni, vagy az alosztályozás vékonyságaira messzebb kiterjeszkedni; de ezekből ama nagy mesterséget „jól kérdezni“ mint Pálmer mondja (97. lap.), még senki sem tanúlta meg, azért szükségesebb dolgokra térünk át.

83 §. Minőnek kell a jó kérdésnek lennie?

Határozott, egy célra számítottnak. Ilyen lesz, ha mind az egyes szavak-, mind a feleletben vártt gondolat felébresztésére szükséges jegyek úgy vannak benne összeállítva, s oly helyen használva, hogy arra csak egy jó felelet adható. Minthogy minden kérdés oka az előbbi feleletben van, s azt kell tovább fejtenie: lehet valamely kérdés a kérdések és feleletek fennálló sorozatában teljesen határozott, onnan kiszakítva s máshol használva pedig egészen határozatlan tartalmatlan (vagus) p. o. hogy történt az? mi következett abból?

E kellék többször hiányzik, mint vélnők, s e hibát hoszszas és nehéz vólna szabályok által kikerülhetővé tenni; a példa legvilágosabbá teendi: p. o. mi a kályha? „szoba rész!“ nem jó, mert ezek is jó feleletek rá: „melegítő eszköz; cserépből, vagy vasból készültt mű;“ pedig nekünk csak egy kell ezek közűl. Igy a kérdés határozatlan. — Meg kell hát a kérdésben jelölnünk azon viszonyt, tulajdonságot, pontot, melyből azt tekíntetni akarjuk: p. o. mi a kályha a szoba beszerelését tekintve? annak része; mi a kályha használatára nézve? vagy miből készűl az? És hol az ily viszonyi kérdésben még mindíg marad valami határozatlanság: egy két választó kérdést kell elvezetőleg eleibe bocsátani, p. o. állandó, vagy mozdítható tárgy-e a szobában a kályha? hogy hívjuk a mozdítható tárgyakat? bútor; hát az állandókat? szobarészek; mi hát a kályha a szoba beszerelését tekintve? . . . Igy kell bánnunk az elvontt és vallásos fogalmakkal is.

Hogy kérdéseink határozottságáról meggyőződjünk: írjuk le azokat egy papírosra, másikra a rájok reményltt feleleteket, s midőn már elfeledők, vegyük elő ismét, s írjuk le újólag rájok adott feleleteinket új papírosra, s ha azok az első feleletekkel nem egyeznek: jele hogy a kérdések határozatlanok, s úgy igazítsuk ki, hogy a szükségeltt feleleteket vonják maguk után. — Pálmer a kérdést határozottságára nézve egy egyenes vonalhoz hasonlítja, melyet úgy kell megkezdeni, hogy ha azt a gyermek folytatja, feleletével a kitűzött pontot kelljen találnia.

84. §. A kérdés második kelléke.

Az érthetőség; de ez részint nagyon széles, részint relativ fogalom, mert az érthetlenség oka lehet a tárgy kétes vagy túlmagas állása, vagy az egyén ismerethiánya. Ez nen annyira a kérdés mint a kérdező hibája levén, s inkább a hozzámértség mezejébe vágván, ott fogjuk tárgyalni, itt csak a szoros érthetőséget vevén vizsgálat alá. Érthető a kérdés:

1. ha az mind az egyes szavakban, mind a mondatszerkesztésében a nyelv törvényeihez s természetéhez alkalmazott; ezért a szokatlan, új, tudományos műszavakat ne, vagy csak azok teljes megismertetése után s a nyelvtan gyakorlatban lévő szabályi szerint használjuk,

2. ha mondatunk egyszerű, kerek, kevés tételekből áll, kivált üres közbeszúrtt mondatokkal nem hosszított. p. o. ki akarja azon jótéteményt, mely egygyel az ő legcsekélyebb atyafiai közül közöltetett, úgy tekinteni, mintha ő vele magával közöltetett volna? helyett: ki tekinti a másokkal közlött jót úgy, mintha ő vele tettük vólna? vagy: ki mondá: valamit egygyel az én kicsínyeim közül tesztek, én velem teszitek azt?

3. ha népszerű, világos; sem mesterkélt szó- s gon-

dolatfűzés, sem kétértelmű szavak, homályos vagy félremagyarázható kitételek nincsennek benne: p. o. kereshetsz-e mindennap száz forintot? igen! (de nem találok): nem, (mert egy napért nem adhatnak annyit) e helyett: megkereshetsz, megszolgálhatsz-e? kinek kell a tanítónak kötelességeit eszébe juttatni? kétértelmű: ki juttassa a tanítónak eszébe az ő kötelességeit; vagy kinek juttassa a tanító eszébe az ő kötelességeit. Sőt még így is kétértelmű, mert nincs meghatározva: kinek kötelességeit kell eszébe juttatnunk?

85. §. A kérdések harmadik kelléke.

Legyen a kérdés illetékes hozzámértt:

a) a személyhez, se igen könnyű, se igen nehéz; az első játékká, únottá, lealázóvá teszi a munkát, az utóbbi a bizalmat lehangolván, a figyelmet s gondolkozást is gyöngíti, lemondásra kényszeríti, míg a kellően foglyos de felfogható kérdés ellenállhatlanúl ösztönöz. De legyen az hozzámértt.

b) a tárgyhoz. Egy tárgy egy eszme isméretének számtalan fokozata van, ezek közűl ismernünk kell azt, melyen a növendék állhat; sőt azon módszert, mely által oda vezettetett. E szerint a tudomány részéről ismernünk kell azon színvonalat, meddig annak ismereteit elsajátítani a tanoncok feladata *); a tanítvány részéről a felfogási képességet, s e határokon kérdéseinknek magyarázatinknak túlcsapongani nem szabad. Sőt e határokat részletesen ismernünk s szigorúan meg kell állanunk még akkor

---

*) Az erre nem figyelésből erednek, azon sok szép, de meddő magyarázatok, melyek némely jeles tanítók tanításait oly sikeretlenekké teszik. Ők rendesen magasb regiókba ragadtatnak, mint hogy őket az eszmékben ujonc tanítványok követhetnék. az eszmék magyarázata helyett, azokat szélesítik, okok helyett elvekre, következetekre, világosítás helyett elméletekre tévednek, melyek széles látkörén tájékozni nem birja magát a kezdő!

is, mikor az ismeret határán túlfekvő ismeretlen felé akarjuk növendékeinket vezetni, mert csak ismertből ösmerhetjük s ösmertethetjük meg az ismeretlen. — Valóban bosszantó midőn talán magokat mutogató cenzorok olyakat kérdeznek kis gyermekektől, miket mególdani haladtabb korúak- s ismeretűeknek is becsületökre válandott. Az ily eljárás vagy járatlanságot árúl el, vagy a tanító megbuktatására számított gáncs gyanúját költi fel.

De legyen az személyhez mértt annyiban is, hogy az egyéni szemérmet ne bántsa, p. o. ha te lopsz, mi történik veled? mikor apád részeg vólt, mi követte tettét;? túl hiúságra se adjon okot, p. o. úgy-é te szereted szüléidet? teljesíted minden kötelességeidet? sat. és legyen tárgyhoz mértt, annak komolyságát, méltóságát előmozdító. Kivált az erkölcsi kötelességeket ne mérlegeljük a polgári törvények szerint p. o. megbüntet e a bíró ha mással jót nem teszesz? szabad-e világi törvény szerint hit nélkül élni;? s valami nevetségre indítót kivált vallásos tárgyalás közé ne vegyítsünk. Még a más felekezetűek tévedésnek hitt tetteit is ne a gúnyor, hanem inkább a szánalom s benső illetődés azon érzetével ismertessük, mely méltán felkél bennünk, midőn látjuk, hogy a vallás kivánalmainak, ha eszélyes módon nem tud, téveteg, babonás úton is eleget akar tenni a lélek, hogy még ebből is a vallás szükségessége tűnjék ki! Végre legyen bele illő.

c) A gondolat folyamába. Minden utóbbi legyen az előzők közvetlen következménye, s együtt vezessenek a tárgyaltt eszme teljes felfogására. Ezért minden kérdés oly helyen álljon, hogy a sorozatból kihagyni, vagy máshová áttenni a gondolatmenet megzavarása nélkül ne lehessen. (Plató § 65.) A jó kérdések sorozata egy lépcsőzethez hasonló, minden újabb kérdés a nyertt felelet fokára álljon, hogy növendékeinek onnan nyújthassa le kezét, őket a szellemi látkör magasabb pontjára emelendő! azért e lépcsőzetek egymástól se túlmessze ne

legyenek, hogy köztök betöltetlen mélységek ne maradjanak; se igen közel, hogy a könnyű felemelkedés a segélyt nélkülözhetőnek vélve, önbízottá ne tegyen.

Mit a kérdésekről még ezen felül lehetne mondani, hogy p. o. α) legyen az fontos, tartalmas, a tárgyat vagy eszmét lényeges ismertető jeggyel bővítő; és β) rövid minden feleslegest szükségtelent-, γ) igaz minden tréfás- játszi kitételt-, és δ) új a már igen ismert fogalmakat mellőző; s végre ε) jólhangzó lehetőleg egy lélekzettel, megszaggatás, sok pontozás nélkül, s kellemes hangnyomattal kimondható: részint magában értetődik, részint a fentebbiekben benfoglaltatik. **)

Egyébiránt a helyes tanító kezdezés mestersége még több studiumot, figyelmezést és kísérletet kíván, mint a népszerű beszédmód elsajátítása, s csak hosszas gyakorlat után lehet biztos sajátsággá s készséggé!

86. § A kérdések szerkesztése.

A magyarnyelv kerek mondatképzésével, igéinek változatos, még is szabatos hajlíthatósága által könyebbé teszi a kérdések helyes szerkesztését, mint a német. A sok

---

**) Ezen tulajdonokkal nem bírnak.

1. A játszi, talány, s képes kérdések s feleletek, melyekben a szó vagy kettősértelmű, vagy átvitt képes jelentésében metaforice használtatik, vagy elmés feleletekre van számítva, p. o. miért esik az eső? nem jöhet létrán. Mi az a mi maga ég, még se éget? a csillagos ég! mikor megy a hegy a nyúlnah? ha nyársra húzzák; ez annyira sajátja a magyarnak, hogy a tudomány mezejére is átviszi, mint jogilag: mikor repül a sertés? ha tilosba legel.

2. A hamis vagy álkérdések, melyekben a felelet benfoglaltatík: mi egy garasos cipó ára, ha a búza 10 frt? a Zebedeus két fiainak ki vólt az atyuk?

3. A kötekedő kérdések, melyekre játsziság nélkűl nem lehet felelni, mint: mi fából vólt a kristus keresztje? hány foka vólt Jákób lajtorjájának? hogy érzi magát a haldokló? a mit tudni épen nem lehet, mert a ki próbálta el nem mondhatja.

közbeszövendő mondatokat (interjectak) is ellehet részesítők, (participium) melléknevek (epitheton) s elől-, vagy utóltétel- (appositio) által kerülni, mit még a mondatrészek sokkép változható összeállítása is könnyít.

De nézzünk e dologba kissé részletesebben bele!

Minden mondat, itélet, (sententia) legalább két fő részből alanyból- (subject) és állítmányból (praedicat) áll, és ezek valamelyikének vagy lényegét, vagy valamely tulajdonságát viszonyát akarjuk a felelet által világosabbá, határozottabbá tenni. — A magyar nyelv természete szerint már, a mondatnak mindig azon része áll a kérdésben elől, a melyik kérdés alatt áll s melyről még valami határozottabbat akarunk tudni, (lásd fentebb a 82 §), akar maga az alany, vagy annak helyettesítője-, akar az állítmány vagy annak valami sajátsága viszonya által fejeztessék az ki. p. o. Ki teremtette a világot? Isten e a világ teremtője? mi hírt hozol? hol vóltál? mikor vólt s mily nagy vólt az özönvíz sat. ismered e Isten műveit? miért boldog a kegyes sat.

Sőt úgy látszik mintha az egyszerű kérdés csak megfordított összeállítása vólna a vártt s keresett itéletnek, melynek vagy alanya helyett teszünk más kérdő szót; vagy keresett állitmányának némi meghatározását közöljük a felelővel, oly kivánattal, hogy ő azt pótolja ki, határozza meg, jelölje pontosabban ki. p. o Isten a te teremtőd? Ó! (egészen) az én teremtőm Isten! Teremtőd neked Isten? igen! (nem ő, mert nem alany, hanem állítmány kerestetik) igen! nekem Isten teremtőm! neked teremtőd Isten? igen Isten teremtőm nekem (is)!

E szabályt a nyelv némely sajátságai módosítani szokták, péld. a bírtokragozott szók és igék a személyes névmásokat magok elibe vonják: „én teremtőm!“ az ige a vele legközelebbi viszonyban álló nevet magához kivánja, s azzal végűl szeret állani. Mint: kitől hallottad azt? az apámtól! egészen: én azt apámtól hallottam. Hal-

lottad azt valakitől? igen én azt apámtól hallottam. Azt hallottad e apádtól? igen, én apámtól azt hallottam! Ki feszítetett meg bűneinkért? a mi bűneinkért Jézus feszítetett meg! Miért feszítetett meg Jézus? Jézus a mi bűneinkért feszitetett meg. Mi történt Jézussal a mi bűneinkért? Jézus a mi büeneinkért megfeszítetett!

De az is következik e felületes lehozásból, hogy ha a kérdés mondatának határozottság kedveért összetettebbnek kell lennie: annak alkatrészeit úgy kell elraknunk rendeznünk, hogy a faji vég különbség (specifica differentia) mit tudni, vagy meghatároztatni akarunk, mindig elöl-, a nemi legközelebbi jelző (genus proximum) pedig mindig utóljára álljon p. o. hogy nevezhetjük Istent, mint a világ létadóját? Kicsoda az a közbenjáró, ki valóságos Isten és valóságos ember? — Hibásak: Ha Krisztus meghólt mi érettünk, miért kell nekünk meghalnunk? ez megfordítva jobb; melyek azok, melyeket Isten parancsolt hogy tőle kérjünk? kissé zilált, jobb: mely jókat kell Istentől kérnünk az ő parancsolata szerint?

Egyébiránt e nyelvtani szabály, bár régibb könyveinkben, mint a heidelbergi Kátéban, annyira követve van, hogy annak 129 kérdései közt, alig lehet 20-ban némi eltérést találni tőle, nem oly általában szükséges, hogy elmulasztása érthetetlenné határozatlanná tenné a kérdést; tudni még is jó, hogy az együgyü gyermekhez természetszerűn közeledjünk, s bonyolúltabb tételeknél mesterkéltségre ne tévedjünk. Szükségesb ennél, hogy a kérdések fentebb tárgyalt kellékeire, az érthetőség, határozottság és illetékességékre figyeljünk szigorún, s azok használásában szerezzünk magunknak tapintatot, ügyességet.

97. §. A kérdések használata általában.

Azon tény, hogy a szokratika és katekhetika közt különbséget tevénk, jellemző határokat szab a kérdések használatában. Jók a kérdések; de azon pedáns módot, mesterkélt eljárást, mellyé a szokratika silányúlni szokott, hiányosabb s hosszabb útnak véljük az eszme fejlesztés s érzelem közlésben a félig fejlesztő félig tanító katekhetikánál. Mert nincs oly szokrati kérdéssorozat, mely a tárgyat oly világossá tegye, mint egy jól alkalmazott részletezés a tanító szájából; s amaz örökös tördelése a gondolatoknak nem semmíti-e meg azon melegséget ihletet, melyet a katekheta a megrezgetett érzelem s akarat húrjain, olvadó beszéde, édes ajánlata, vagy komoly intése által, mint bűvös sünfóniát önthet az érzékeny gyermeki szívbe, mely onnan egy életen át hangzik vissza; mig ama gondolatlánc szaggatott szemeit összefűzetni, az éber figyelem új emlékezése közben is nem mindig sikerül.

Legyen mester, ki benne dicsőséget lát, a vártt felelet hatodik vagy tizedik kérdésrei előidézésében: én abban ohajtok sok mestert, hogy a gyermek eszét és lelkületét átnézni s a felismertt hiányt nem oda kötött lombbal, hanem befogamsztatott óltógalylyal bírja betölteni. — E szerint a katekhetika csak f é l i g k é r d e z é s, f é l i g t a n í t ó o k t a t ó b e s z é d. Kérdezés, hogy megtudjuk: mit kell még tanítanunk, világosítanunk, elsajátíthatóvá tennünk, közbeszőtt tanítói beszéddel váltogatva, hol a tanító a fölleltt hiány pótlására maga választandja meg az eszköz és modor ép azon nemét, valamint a kérdések alkalmas fajait s kellő sorozatát, melyet a tárgy és tanonc egyenisége követelend. És ez mindenesetre nem kis feladat, mert bár mint Pálmer mondja (lap. 96.) könnyűnek látszik a kérdezés mestersége: megmutatja Ebrárd (lap 176—179.) de még jobban a gyakorlat, hogy jól kérdezni nagyobb mesterség mint jól felelni, s maga Luther megvallá, hogy egy jó katekhizmus a legnagyobb legnehezebb művek közé sorozható.

88. §. Részletesebb szabályok a kérdések használatánál.

1) A tanítás kérdésen kezdődjék. A magyarázandó tárgy értése felől csak úgy keletelhetjük magunkat, ha annak érdemébe egy komoly kérdéssel nyúlunk bele; sőt növendékeinkben is csak úgy ébreszthetünk az iránt kellő figyelmet, ha feleleteikből bebizonyúlt, hogy annak kielégítő ismeretével még nem bírnak; szóval a hiányos fogalmakat, nem eléggé világos óldalakat e kísérlet tünteti föl; ez első kérdések azért azon iránytű felállítása, mely a tájékozást s menetirányt kitűzi. — Célt érhetünk itt érdemleges határozati kérdéssel p. o. tudjátok-e gyermekeim, mit értünk a hit szó alatt? s miben különbözik a hisztoriai, tudományos, vallásos hit? Próbáld megfejteni N. N.! Ezt vizsgáljuk meg hát! Itt az eszméket lehet röviden szokratizálni, de, némi kisérlet után a tanító veheti át a szót, s a nyertt feleletek értelmét (kivált ha a tanoncoknak nehezen menne) összesítvén, megvonja az eszmekép jellemvonásait, s azokat szabatoska határozatba állítván össze, feltünteti a különbségeket, mikben a szomszéd fogalmak egymástól eltérnek, s a kettőt egymás mellé állítva, azokkal saját képességök szerint ismételteti, mindig a tapasztalt homályt világosítván.

2) A közbeszőtt, észt, érzelmet s akaratot képző oktatás eredményéről ismét kérdések által szerzünk tudomást, miben az i s m é t l é s i s v i z s g á l a t i kérdések (l. §. 81. II. 1, 2.) jó szolgálatot tesznek. Sőt a nyertt fogalmak gyakorlati alkalmazására is felszólíthatjuk tanítványainkat, hogy szokjanak az elvek életelvekkénti használására; miben az e l e m z ő, s k ö v e t k e z e t i kérdések használhatók. Ezen kérdéseket többféleképp változtatva forgatva addig folytatjuk a tanoncok közt, míg a tárgyalt eszme az egésznek sajátjává lőn, miben ismét az e l e m z ő kérdések által érhetünk célt. Az ily szó s kérdés for-

gatás több oldalról, s többféle kifejezésekben tüntetvén fel a tárgyat, otthonossá tesz bennünket annak értelmében ismeretileg és gyakorlatilag; sőt változatosságot bőységet szerez azon kitételekben, melyekre gondolatink kifejezésében annyi szükségünk van.

3) Az igen könyű választó vagy igen és nem kérdések, csak nehezebb kifejtések kezdő pontjaiúl használandók (lásd §. 83.) egyébkor okadatolókká változtatandók, vagy ellenvetésekkel kell őket egybekötni p. o. meg kell e engednünk az ellenünk vétőknek? helyett: miért kell megengednünk az ellenünk vétőknek? vagy: meg kell-e engednünk az ellenünk vétőknek, midőn a törvény mondja: szemet szemért?

4) Nehezebb kivált határozati kérdések, mint láttuk, figyelem és gondolkodás ébresztőűl előlre-, végűl pedig az eszmék összesítésére célosak.

5) A kérdések ne legyenek szokottak, hogy betanúlt feleletekkel ne lehessen rájok felelni; hanem újak, hogy a lélek folytonos munkásságát vegyék igénybe!

89. §. Ki kérdezzen, s ki feleljen?

A kérdést a tudvágy szűlte, mint a ruhát a szükség; majd a kisérlés, tettetés, vallatás fogadák kendőző eszközűl, kúlcsúl, hogy mások bensejét felnyissák kivizsgálhassák; végre a tudatközlési ösztön vevé szolgálatába, hogy mások lélekmértékét megtudván, tudja: hol kelljen kezdenie építeni világositani. E szerint az első kérdéseket természetesen azoknak kelle tenniök, kik valamit nem tudtak; *) de minthogy a nem tudott iránt nem támadhat bennünk kívánság, Palmerrel (lap 86.) azt tartjuk, hogy hol tervszerű tanítás céloztatik, nem lehet

*) Ily modorban írott munkákról emlékezik Schuler, Geschichte des katechet. Relig. Unter. lap. 219—20. — Az első zürichi protest. katekhizmus is Leo Judától ugy van szerkesztve.

azt azon töredékes ötletekre fektetni, melyekkel a gyermek a csak némileg ismertt tárgyakról kérdezősködik, vagy bevárni, míg talán az ismertt dolog iránti érdekletlenség is elmúlik; hanem magának a tanítónak kell érdeket költeni a tanítási rendszerben következő vallásigasság iránt. — Azért bár megengedhető hogy a gyermek fölkérje tanítóját kételyei eloszlatására: vigyázni kell, hogy e bizalmasság feleseléssé ne fajúljon.

Ezzel egy értékű kérdés: ki feleljen? — Nem az, ki akar: mert így a gyönge vagy figyelmetlen legtöbbször megelőztetvén, sokszor pirúlva, de többször saját óhajtása szerint kimarad a felelésből, így a figyelmet gondolkozást mellőzhetőnek végre feleslegesnek tartandja, pótolva látván azt a jobbak feleleteiből; és nem sorjába név- vagy ülésrendszerint, mert ez is csak a következőket foglalkoztatná; nem is mind egyszerre, s nem néhány kiválasztott: mert ez azon részrehajlás gyanúját költhetné fel, hogy csak néhány jó felelőt akarunk begyakorolni, vagy az egész sereget csak mekhanice építeni; hanem mindég az, kit innen, vagy amonnan a kérdés felfejtésére felszólítani jónak látunk. Vesd össze Ebrárd §. 109. és Zsarnay L. Paptan §. 198.

90. §. Hogy lehet nyilt s önálló felelethez jutnunk?

A felelet nem csak mértéke a tanítvány ismereteinek, gondolkozási s felfogási fejlettségének, és figyelmének; hanem kúlcs is, melyet a növendék kezünkbe ad, hogy vele bennsejét felnyissuk, s meggazdagítsuk. De ha a felelet csak a betanúlttak gépies viszhangoztatása, vagy bizalmatlan keresgetés a hűtlen emlékezet mezején, tapogatódzó válogatás a hallottak zavartt tömegében (mintha egy avatatlan a zongora kúlcsai közt keresné a szükségeltt hangot); és nem az ész s lélek belsejének önálló nyilvánítása: nem szolgálhat igazi iránytőűl a tanító alkalmazkodásánál. E rossznak oka lehet a félénkség, mely legtöbbször a lassú, suttogó felelettel árúlja el ma-

gát; vagy az ismerethiány, melyet a hallgatásból rossz feleletből következtethetünk; vagy e két ok összehatásából, vagy figyelmetlenségből eredő önbizalmatlanság, mit a késlelkedésből akadozásból, kapkodásból ismerhetünk fel. Mind e roszaknak legsikeresb gyógyszere a bizalomköltés mi magunk, s önmaguk irányában. — Erre nézve:

1) Tanórán kivűl is bocsátkozzék a katekheta a gyermekekkel beszédbe, s kérdezősködjék ismeretök körébe eső dolgok felől, hogy későbbre bátorságot, bizalmat nyerjenek a nyílt beszélgetéshez.

2) Kérdéseit röviden s azok felfogásához mértten kezdje kivált, mert az első sikerültt felelet bizalmat önt még ha, mint kell, nehezebbek lesznek is a következő kérdések.

3) Győzze meg az oktató növeltjeit példákkal, hogy a kérdések felfejtéséhez inkább nyomos figyelmes gondolkozás kívántatik, mint tanúltság, sőt hogy figyelem s gondolkózás nélkül még a megtanúltból sem lehet a kellő elemet helyesen kiválasztani. Ezért:

4) Szoktassa az ifjakat korán, hogy ne a tanúltból, hanem tulajdon gondolataikból saját meggyőződésök szerint feleljenek, gyakorolván őket abban, hogy ha a felelet a betanúltt szövegben foglaltatnék, azt onnan ügyesen s kerekdeden kiszakasztani, a szorosan hozzá nem tartozótól külön választani, sőt a szükséges szavakkal kiegésziteni, a mondatot át alakitani tudják, p. o. Mi felől tesz fogadást a megkeresztelendő a keresztségben; ? a felől, hogy ő az atya, fiú, s szentlélek istent hiszi és vallja urának és Istenének! és hogy annak parancsi szerint kíván és fog élni! Melyik hát itt a fogadás maga? mond el, magadra alkalmazva? Én az atya- fiú sz.-lélek istent hiszem és vallom uramnak sat. — Ki teszi e fogadást személy szerint, vagy önmaga? — A ki már eszével élhet; — ki az ilyen? . . . ki helyett teszi e fogadást más? —

a csecsemő helyett; — kik teszik a csecsemő helyett azt?... miért?... te magad tetted-e ezt a fogadást?... miért nem? ki tette helyetted? sat.

5) Ne szégyenítsük meg a gyermeket ha hibásan felelt vagy kisebbnek felszólítása, vagy lepírongatás által, sőt gyöngéden biztassuk mint Sokrates „közel jársz — mondván ő — s ha még kissé jobban megvizsgáljuk feltalálod a helyeset, figyelj csak, felelj bátran. — Az ily eljárás közt megszokja az ifjú hogy elég bátran világosan mondja ki saját gondolatait, melyekhez a tanitó biztosan s több sikerrel fűzheti a magaéit, s az óhajtott cél megkönnyűl. (Vesdösssze: Zsarnay L. Paptan §. 199.)

91. §. Egész tételekben vagy töredékesen feleltessünk-e?

Sok okokkal vitáznak a pedagogok s katekheták azon kérdés felett is: „a kérdést is ismétlő egész tételekben kelljen-e a feleleteket kívánni, vagy csak a felelő akaratjára s képességére bízzuk annak formulázását?“ péld,. Ki teremtette a világot? a világot Isten teremtette; vagy csak így: „Isten!“ — Mi a te kötelességed embertársaid iránt? Az én kötelességem embertársaim iránt az, hogy őket szeressem! vagy csak: „Az hogy őket szeressem!“ Több régiek és újak is, kivált a Diesterwég iskolája az első mellett harcol. — Igaz is, hogy ha a kérdés is beszövetik a feleletbe, gyakorlottságot nyer a növendék, gondolatait teljes kerekdedséggel fejezni ki, sőt a mások szavait eszméit a maga gondolatinak szövegébe beilleszteni, a dologhoz nem tartozókat pedig külön választani; és a mi legfőbb: el lenne ez által hárítva azon gyakori botrány, midőn az elakadt gyermeknek a feleleletek kezdő szavait eszébe kell juttatni, mi az értelmetlen tanúltatást oly szemszúrólag árúlja el: mert a kérdés és felelet közti összefüggést átlátván, erre nem gépileg, hanem következetesen fog maga rátalálni. — De több tekintélyek, s

Pálmer szerint is (l. 121.) ez az idővesztegető gyermekes szokás, ha kezdőknél nyelvgyakorlatúl megengedhető is, éredtebbeknél nemcsak a feleleteket fosztja meg természetességöktől, hanem egyöntetűsége, s s örökös ismétlése miatt unalmas, gépies, s a gondolatok önállóbb kifejtését gátoló lehet. Azért eleinte hasznos, de ha a tanítvány a kérdés és felelet összefüggésének világos tudatára jutott, s azt ebbe felvenni elég gyakorlottságot szerzett, méltán mellőzhető. Legfeljebb az igen és nem kérdések pótlandók mondatokká, vagy okadatolandók.

92. §. Alkalmazkodás a különbféle feleletekhez.

Mi mint katekheták nem akarjuk azon hiú dicsőséget kiérdemleni, hogy Pestalozzi szerint minden ismeretet a tanítványból szivatytyúzzunk ki; így azon negélyzett kéntelenség helyett; hogy a tanítónak semmit se szabadjon mondani, segíthetünk tanítványinkon a legrövidebb, s biztosb módon, akar kérdések, akar saját közbeszőtt magyarázatink, vagy példák, okadatolás, következtetés, sőt érzékeny buzdítások által is. De mégis, nemcsak azért, mert ez a legtöbb katekhetikai kézikönyvekbe felszokott vétetni, hanem inkább, hogy ha a tanító csakugyan használja a kérdéseket, mint kell is, a nyert feleletekhezi alkalmazkodásban némi útasítást találjon itt, melyhez a maga eljárását következetesen csatolhassa, álljanak itt ez igénytelen szabályok:

1. Ha a felelet jó azaz ha a kérdés szövegéhez is alkalmazott, a keresett fogalmat is (ha nem is épen a kívántt szóval) elég világosan tartalmazza, időtlen s kora dícséret helyett vizsgáljuk meg: nem súgott, vaktába találtt, vagy költsönzött-e az? mi napfényre jön, ha a kérdést változtatva teszük fel, ha a feleletnek okát kérdjük, példát kérünk annak világosítására, vagy ellenvetést teszünk ellene: p. o. ki a mi felebarátunk? minden emberek! miért? vagy kik tartoznak velünk együtt az emberiség cél-

ját előmozdítani? a ki ellenségünknek mutatja magát felebarátunk-e? miért, mondj példát, hogy az én ellenségem az emberiség célját velem együtt mozdítja elő?.

93. §. Hibás feleleteknéll eljárás.

Ha a felelet hibás a hiba vagy a) a fogalmazásban van, ha a felelet nem a kérdéses eszmére irányúl, s akkor azt nyomottabban ismételni, olykor világosítani szükség; vagy ha nyelvtanilag hibás, röviden ki kell javítani, s úgy utánmondatni, hogy a jóhangzatú mondatban a nyelv szabályosság felismertessék; vagy hibás

b) tartalmára nézve ha α) nem igaz, ekkor az elhibázott pontot óldalt kell jobban kitüntetni, a kérdő szavakat jól alkalmazni, az észt az okokra, következetekre, ismertető jelekre vezetni; vagy ha hibás véleményt gyanít a tanító: adassa okát a feleletnek, azon hibás vélemény rosz következeteit ismertesse el, s mutassa fel az ellenkező igazságot eredményeivel együtt: p. o. miért kell a tanúlónak szorgalmasnak lennie? hogy meg ne verjék! itt a felelet nem igaz; azért a szorgalom okait, következeteit lehet fejtegetni így: mit szerez a tanúló ha szorgalmasan tanúl? tudományt! hát a tudomány által mit nyerhet az életben? hívatalt, kenyeret, becsűletet, s helyes ítéletet a világi dolgokról! miért kell hát a tanúlónak szorgalmasnak lennie? — Hát ha a vesszőtől nem félnél, nem tanúlnál? és ha nem tanúlnál mi lenne belőled? és ha jól tanúlsz mi lehet belőled? miért kell hát szorgalmasnak lenned?! sat.

β) Ha a felelet ellentmondó, érthetlen, vagy bárgyú szórakozott elme szüleménye, a mikor ha lehet magával, ha nem lehet, mással kell a hibát kimutattatni s jobbítatni; vagy dacból eredhet, a midőn azt megkell szépen szégyeníteni: p. e. láttad-e te Bécset? nem! de azért hiszed-e hogy Bécs van? nem! hát csak azt hiszed,

a mit láttál? azt! jó! láttad-e saját eszedet? nem! de azért hiszed-e hogy van eszed? sat.

γ) Ha a felelet határozatlan, vagy kelletinél többet tartalmaz, vagy ki nem meríti a kérdést: az elnézett ismertető jelekre, a már tárgyaltt fogalmakra kell visszaemlékeztetni, vagy úgy kiszélesíteni a főfogalmat, hogy a keresett alfogalom világosan kitűnjék, a felesleges a szükségestől önként külön váljék: p. o. megjobbúl-e az, a ki valamely rossztól eltér? meg! megjobbúl-e a fukar ha a pazarlásra tér? mikor jobbúl meg hát az, ki valami rossztól eltér?

δ) A nevetséges feleleteknél a komolyságot lehetőleg megtartani, s ha mint Gräffe javallja, nem dícsérhetjük is, ne is gyalázzuk; hanem oly fordúlatot adjunk a tárgyalásnak, mely a tréfától a kérdésre vonja a figyelmet, a nevetséges feleletet. vagy az arra okot adott kifejezést szorgalmasan mellőzvén.

94. §. Eljárás a felelet kimaradásakor.

Ha a felelet kimarad fejcsóválás, vagy úgynevezett bakólás, integetés, vagy a szavak eleinek kinyögése szájbarágása (fájdalom! gyakori ferde fogások)! az ohajtott siker helyett többször a legnevetségesebb eredményekre visznek! p. o. hol az unikornis szarva? (a taníió figyelmeztetőleg saját homlokát vakargatván felűletűl nyerte) a tanító uram homlokán! (tény!); hanem kevés várás után (mert a hosszas várás a tanító készűltségét hozná gyanúba) ismételjük vagy a kérdezettel ismételtessük a kérdést. Meggyőződvén, hogy kérdésünk hallható volt, a felelet kimaradásának okát igyekezzünk feltalálni. Mi vagy magunkban lehet, vagy a növendékben a) bennünk van az, ha a kérdés a gyermek fogalomkörén felűl áll, vagy határozatlan, kértelmű, s nem illőleg előkészített; s ekkor vagy a kérdésen kell célirányosan változtatni, vagy a fogalmakat magyarázat, világásosítás által

felfoghatókká tenni. De lehet az ok b) a gyermekben, ha az félénk, figyelmetlen, vagy nincs elég szóbővsége maga kifejezésére, s'ekkor ezekben kell segélyt nyújtanunk.

95. § Általános szabályok ezek lehetnek!

1. Szoktassuk a gyermekeket, hogy nyiltan merjék bevallani, ha nem tudják felfejteni, vagy nem értették a kérdést, így a tapogatódzási időt s fáradságot megkíméljük.

2) Minden feleletet méltányoljon s használjon fel a tanító, hogy növendékeit a hiányos óldalon építse tökélyesítse; meggyőződésre vezesse, mely az akaratot is szabályozni bírja.

3. Minden kitérésről, a hibás, tévesztett feleletek igazításáról, magyarázatról, buzdításáról, igyekezzék visszatérni a megszakított tárgyalásra, s a beszéd, s gondolat kitűzött fonalát el ne ejtse.

4. A feleleteket ismételtetni, csak ha lassúk voltak, vagy nehezek és fontosak, vagy néha a figyelem próbájáúl kell s többször inkább változtatott alakzatban.

96. §. B) A magán vagy folytonos beszéd (akroamatika).

A párbeszéd után némileg tájékoznunk kell magunkat a folytonos akroamatikus beszedmód használata körűl is. Itt ugyan az csak annyiban jöhet vizsgálat alá, menyiben a katekhezis szerkesztésében egyik alkató elemet képezi: kellékei felől az „irály" cikk alatt értekezendünk tüzetesebben

A folytonos beszédmódot mi nemcsak annyiban véljük használandónak, mennyiben előszó, epizódok s berekesztések csak e modorban szerkeszthetők; hanem mint szükségben segítő eszközt mindenütt a tanító szabad rendelkezése alá adjuk, hol rövidebb úton kimerí-

több szabatosabb ismeretközlőűl ajánlkozik. Kérdésbe merjük hozni, hogy a szigorú szokratizmus is nem használja-e azt többször a gyakorlatban, mint írott elméleteiben feltüntetni akarja? mert sokszor előáll a szükség: vagy a feleleteket adni a tanítvány szájába, s utánmondva betanúltatni vele, vagy illő felvilágosításra venni szabadságot, miből ő a felelet kijavítására elemet s útasítást nyerjen, mely két mód közt kétség kívűl előnyösb az utólsó.

E szerint a folytonos beszéd szüksége be áll:

1. A bevezetések, epizodok (fő tárgyat világosító kitérések), berekesztések, intések és buzdításoknál.

2. Valahányszor a helytelen feleletek vagy igen hosszas visszatéréseket kívánnának az eszme elemzésére, s a már tárgyaltt dolgok új felemlegetésére; vagy teljes ismeretlenséget gyanítatnak.

3. A részletek nehezebb összeállításánál; az elrejtettebb okok s következetek kifürkészésénél tíz húsz kétes eredményű kérdést tehet egy ügyesen közbeszőtt oktatás feleslegessé.

4. Hol a szív érzelmére akarunk hatni, kellő, komoly, találó rajza a bűnnek, érzékeny felmutatása annak átkának, vonzó ecsetelése az erénynek, nyájas hívogatás részt venni annak bóldogságában: százszor könnyre lágyítja az ifjat, mig a hideg kérdés szorongó felelete, ha legjobb is, egyegy közönbös szó- vagy mondatban hat s legfeljebb akkor is csak az emlékezetre.

97. § Némely szabályok a folytonos beszédmód használatánál.

1. Ne legyen túlözönlő, bőv; sok beszédben fogyatkozás vagyon Péld. 10. 19. az értelem keves szóban is kifejezhető, s könnyebb azok irányát értékét felfogni, mint halmazból kikeresni a valót. „Ki azt tudja, mondá egy-

kor Somossy János, mit mondania kell: azt tanúlmányozza, hogy mit ne mondjon. Ezért:

2. Ne legyen messziről kezdett. Ki nagy feneket kerít, igazságát vagy tárgyértését hozza gyanúba, ritkán találja el a kellő modort, s állítja illő fénybe az érveket, így figyelmet fárasztva hatást veszít.

3. Ne legyen túlmély. Ez annyira szükséges kellék, hogy minden § végire oda kellene tenni. Sokan tetszelgnek maguknak abban, hogy gyönge tanítványok előtt egész szónoklatokat tartanak, tömve azok felfogását túlhaladó eszmékkel; átszökdelnek az egyszerű kátéból a rendszeres hit-, sőt természet s bölcsészettan regióiba oly merészen, hogy eszök ugrásait az avatottabbak is alig tudják egy gondolatláncolattá fűzni. Ezért a már tárgyalttak körén csak lépésenként terjeszkedjünk túl; kitéréseink pedig rövidek, tárgyhoz szólók, felfogáshoz mérettek legyenek, hogy az oktatás kissé megszakított folyamára minél előbb s könnyen térhessünk vissza.

MÁSODIK CIKKELY.

Az eszmeközlés nyelvezete.

98. § Az irály (stilistica) általában.

Miután a katekhetikai beszédmódokat átvizsgáltuk, s magunkat azok használatában keletelni megkísértők: az előadás nyelvezetét kell komoly vizsga alá vennünk.

A nyelvezet azon út, melyen a lélek közlekedik a lélekkel, gyönge erőnek könnyű, járott út kell. A beszéd az az olvasztó elem, mely az eszmék felhígított savát a lélek átsajátító műszereihez viszi, közli azokkal, hogy abból taprészeket szívhassanak magukba, általuk növekedendők; valóban a közlékenységtől több függ, mint az átsajátító képességtől, mert ezt is amaz által lehet és kell felkölteni, kifejteni.

Ha nem tudjuk a lélek bennsőnkben történtt működését szavakkal szemlélhetővé tenni: hogy tudnók annak utánzására vezetni a kezdőt? ha a gondolatmagvak ellesett felpattanását megnevezni, kimutatni, megértetni képtelenek vagyunk: hiányzik belőlünk a tenyészet megindító hévfoka, s parlag marad kezelésünk alatt az ifjú szellemi mezője. Sőt ha nem gyakorlánk magunkat, ön szellemi fejlődésünk menetét figyelemmel kísérni, arról magunknak mintegy számot adni: hogy találjuk el azon álláspontot, melyen az idomítandó lélek áll; ha nem ismerjük a nép nyelvét, beszéd és szóllásformáit, melyekkel a gyermek fogalmait ki szokta fejezni: hogy költsük fel bennseje öntudatát, hogy világosítjuk meg lelke fejlődése fokozatait, hogy jelöljük ki, ismertetjük fel vele azon pontokat, melyekből mint rügyekből új gallyakat kell kisarjadztatnunk?!

Pedig ezek nélkül az ismerethalmaz közlésével csak lenyesett gallyakat dugdosunk a lelkület földébe, melyek megeredését sok véletlen teszi kétessé; a helyett hogy belől költenők fel azon erőt, mely azt önmagából táplálva indítná hajtásba.

Ezekből szükségesképen folyik, hogy a katekheta legnagyobb előnye a nyelv bírásában áll, mi a tisztázott s megalapított fogalmak bőségével bővűl s biztosodik. Mert csak annak magyarázatában nem ingadozunk, annak tárgyalásában nem zavarnak meg a változó kitételek, minek értelmével határozottan tisztában vagyunk; csak azt tudjuk kellőn részletezni értelmezni, minek értelmét részleteit magunk is teljes biztossággal ösmerjük.

Ha hát azon tárgy és fogalombővséghez, melyet a tárgyalandó tudomány bírásából nyerénk, megszerezzük a lélek azon belműködésének ismeretét, melylyel az új gondolat átsajátíttatik, s bennünk az élet gyümölcsöző fájává honosúl: még egy tehetségre van szükségünk, t. i. hogy a nép használatában levő rokon, hasonértelmű szavakból, kitételekből, körűlírásokból oly bővséggel

legyünk ellátva, hogy a fogalmakat-, a nélkül, hogy általános értéköktől megfosztanók, átláthatóvá véknyítani, tárgyiasítani, szóval „népszerűsíteni“ bírjuk.

Igy tehát a stílben legelső, s legfőbb kellék a népszerűség.

99. §. Az irály különböző nemei; melyikbe áll azok közül a népszerűség?

Az írászat legnagyobb kérdéseinek egyike ez: miben áll a népszerűség? Sokan a konyhai vagy útcai pórbeszéd mesterkéltt utánzásában helyezik azt, legfeljebb durvább nyelvtani hibáitól megtisztítva; némelyek azon gondolat elsilányítást nevezik így, midőn egy eszme temérdek szavak polyvájába vegyíttetik, mintha morzsányi sóval akarnánk icce vizet megízesíteni; mások a fogalmak azon szájbarágásával vélik elérhetőnek, midőn egy tárgyat három négy oldalról tüntetnek fel, köz szólásformák, utcai szójárások sem hiányozván, hogy az előadás valóban pórias legyen.

De e modor inkább póriasság, mint népszerűség, mire alázodni szükségtelen, sőt céltalan! Mert a magyar nép természetes józanesze tanúltság nélkül is csak a legelhanyagolttabb viszonyok közt juthat oda, hogy vele e modorbani közlekedésre legyünk szorítva; sőt a míveletlenebbek közt is gyakran találunk, kik vizenyőske beszédünkre egyszerű, de meglepőn szabatos felelettel útasítják mintegy rendre felőlök való véleményünket; a csak kissé olvasottakban pedig nemcsak ellenszenv támad az ily írmodor iránt; hanem ízlés, fogékonyság szónoki s költészeti szépségekre, mit rögtönzött népdalaink, s népszónokaink, bizony nem prozódiai s költészettani kisérletek eredményei-, fényesen igazolnak!

De hasonlag távol van a népszerűség a tudósság megszabott alkatú s többnyire új szabályú műbeszédétől. A magyar természetfia; érzelmei, gondolatai a

ráható külvilágból erednek, mely iránt sajátos fogékonysággal ruháztatott fel. Ama hajszálig menő elméleti szabatosság (praecisio), a német filozófiák önteremtett szüksége ránézve feleslegés, gyúlékony mérsékletével ellentételben áll. Ő veszi és adja a benyomást a mint jön, szavakba önti gondolatait, a mint ébrednek; ősi nyelvéhez, mint régi szokásaihoz hű, s talán könnyebb vólna kenyere s pecsenyéje helyett a spenátot elfogadtatni vele, mint régi használt szavai helyett újakat. Valóban, hol a tudományosság azon fokig nem haladt, hogy a műszavak szükségét a gondolatok megkísérlett kifejezésénél belátni kényszerüljön: e makacs ragaszkodás alól csak a hiúság „míveltnek látszani“ képez némi kivételt.

Hanem van-e két túlság közt egy egyszerű nemes, gazdag közép sztíl, melyet történelminek, elbeszélőnek nevezhetünk (narrativ), Ez felül emelkedve a póri aljasságon, nem szorúl a tudós szabatosságra, mert azért a leírások elevenségében, a szép képek bővségében elég kárpótlást s világosságot talál. Hozzásimúl a nemesebb ízléshez, átkölcsönzi az érzelem hangját, elég bőv és erős szavakat adni az ész okoskodásihoz, s mind ezt a nép mindenütt beszéllt, mindenütt értett nyelvéből, oly kellemmel s kerekdeden, mint más nyelv alig! mert míg majdminden nyelvben van felsőbb és alsóbb beszédmód : a magyarnak társalgó nyelve ez a kunyhóban és palotában.

Ezt tartom én a maga természetes tisztaságában, mesterkéletlen egyszerűségében népszerűnek.

De ha e nyelv nem vólna is annyira tulajdona e népnek, ama komoly tárgy-, a vallásossághoz, a póriasnál illedelmesb, kifejlettebb beszédmód látszik illetékesnek már csak azért is, mert így az oktatás az isteni tiszteletben oly nagy szerepet játszó egyházi szónoklatok sikeres hallgatására is előkészűletűl szolgáland! Ezek pedig, sőt a közönséges könyörgések és templomi énekek is virágosabb nyelvezetűek. Lásd. „Megújított Énekeskönyv Kolosvár 1838. több darabjait, a mi énekes könyvünkben is a vasárnap reggeliek néhanyát.

100. §. A népszerűség kellékei szorosabb értelemben.

A fenntebb szélesb értelemben népszerűnek nevezett írmodor még számtalan fokozatokat zár magába; ide tartozik minden, a legegyszerűbb történelmi elbeszéléstől, fel az ész és lélek legbensőbb életének szónoki, költői előadásaig; a legszárazabb krónikától a legmagasztosb drámáig. Azért ép ezen osztály írói keresik a szorosb értelemben vett népszerű írmodor kulcsát, s kisértgetik megvonni a választó határt: meddig szabad a szónoklat szabályainak, s a költészet szépségeinek helyet engedni a műben, mely népszerűségi igényét nem akarja kockáztatni?

Ezt elhatározni azonban felette nehéz, nemcsak, mivel az elvek ingatagok, a kellékek kétesek; hanem, és inkább, mert a népszerűség nagyon viszonyi (relativ), sőt teljesen egyéni sajátság. Egynél népszerű az, mi másnál már magas, művészi, — és viszont! úgy hogy teljes általánosságban megszabni akarni is azt, több mint hiú vállalat: tárgy ismeretlenség! A főbb kellékeket azért megkisérlhetjük kijelölni, melyeket kiki saját nézete szerint szaporíthat, vagy fogyaszthat; még pedig kalaúzúl veszük a nyelv természetét.

101. §. Népszerűség az egyes kitételekben.

1) Népszerűnek mondjuk a kitételt, midőn az állítmány lehetőleg igével fejeztetik ki. Azok a sok főnevek (substantivum) melyekkel beszédünk, kivált íratunk pezsg és pompázik, a német irodalomból szivárogtak át, s mindig némi németes szagot hagynak a munkán. Azon nyelv igéi t. i. összetett hosszadalmas és nehézkes hajlítási modoruk által felette ártanak a mondát kerekdedségének, miért a filozófiai rövidséget kereső írók leginkább főneveket formálnak s használnak helyettök, mi a magyarnak nem természete, de szüksége sincs rá,

mert szabatosabb, kerekebb s kimerítőbb ígehajlítása egy nyelvnek sincs a földhátán, mint a magyarnak, úgyhogy legfőbb ereje épen ebben áll. — A természetes magyar pedig sosem mondja: hol van lakása — mi az eledele az oroszlánnak? hanem: hol lakik, s mivel él az oroszlán? — Igy ez: micsoda tenéked életedben és halálodban legfőbb vígasztalásod? germán szagú! természetes népszerű magyarsággal: mi vígasztal téged ... legjobban?... mi haszna van te reád nézve az úrvacsorávali élésnek? helyett: mit használ neked, ha élsz az úrvacsorával?

2) Népszerűleg az igék szenvedő módja is gyéren használtatik, mit eléggé indokol az, hogy a magyarban a passzív igék nem teszik a mondatot rövidebbé, mint azok kimellőzése, a mire nyelvünknek sajátos módjai vannak, p. o. micsoda fő törvényben vannak befoglaltatva Jézus minden parancsolati? = micsoda főtörvénybe foglalt Jézus minden parancsolatot, vagy melyik fő törvény foglalja magában...? hány részekre osztatik az apostoli hitforma? = hány részekre van osztva, vagy hány részekre oszthatjuk az apostoli hitformát? mi módon emlékeztettel, s erősítetel az úrvacsorában ...? mi módon emlékeztet s erősít téged az úrvacsora arról sat?

3) Ha még megemlítjük, hogy az új, idegen, s tudós műszavak kintesnek a népszerűség körén, hová a theológi műszavak is tartoznak, melyek helyett a bibliában a legszebb változatosságot találjuk, (miért, ha azokat kikerülni nem akarnók, meg kell magyaráznunk, s többször köznyelvből vett szavakkal helyettesítenünk, hogy igaz értelmökhöz szokjanak a növendékek); s hogy a magyar nép költőies természeténél fogva hajlóbb a képes, mint az elvontt fogalmakat használni; továbbá ha mondjuk, hogy a halmozott cifra epithetonok, erőltetett szóösszetételek mint: vagyonbirtok, vígasszavak, füzérkoszorú, dicsfénykoszorú, mint a hiányzó mélyebb értelem vagy nyelvbővség hitvány pótlékai, soha a nép közt kedély élesztőkké nem válandnak: körülbelől mindent

megmondánk, mire az egyes szavak használatánál figyelnünk kell.

102. §. Népszerűség kijelölése a mondat szerkesztésben.

Itt két különböző modor vonja magára figyelmünket: a körírati (periodicus) kiszélesítő, bővítőnek is nevezhetni; s a leszármaztató írmodor. Ismerjük meg mind kettőt!

A körírati modornál egy főtételbe mást, ebbe ismét újat, és ebbe még részletesebbet dugnak az írók; mintha egy ládába más ládácskát, ebbe ismét kissebbet tennénk, mely még apróbbat zár; s ezt folytatván a következő mondatoknál, beszédünk a ládáknak egy sorát képviseli, melyet nem végignézni, hanem mindeniket felnyitogatni átkutatni kell, hogy tartalmukat teljesen ismerjük.

E modor a latin klasszikusoktól eredve átültettetett a míveltt élő nyelvekbe is, de a természetes magyar mondatrend nem tűri el a szavak azon széljelhányását, mely amabban az irály egyik tökélyének tartaték. Eszélyesen használva az írat rövidsége, s tömöttségének nagy előmozdítója, de többször hármas koporsója az érthetőségnek, minden esetben álruha, melyben a nép nem ismer saját nyelvére. Származhatik keresettségből, midőn a nép rövides lábcolatos beszédmódjától meg akarjuk a magunkét különböztetni; bővítési szándokból, midőn szigorúan figyelünk, hogy mondataink elő- s utórészei (antecedens, consequens) egyforma hosszúak legyenek; vagy eszmebőségből, s azon igyekezetből, hogy gondolátink mindenikét beletömjük egy mondatkába.

103. §. Az elágaztató modor.

Ennél a mondat eszméi egymás után vétetnek előadás alá, s az abban felmerültt fogalmak ismét tovább fű-

zetnek, újabb, ismét részletezendő ötletekre vezetvén. Mintha a gondolat láncolatának mindenik szemébe még óldalszemeket öltenénk, melyek egy ismét több ágú mellék láncolatba nyúlnának szét; vagy: mintha az okoskodás folyamának fő medrét elhagyva, minden abba ömlő patakra, ezekből az apróbb csermelyekre is kitéregetnénk. E mindent mondani akaró modor saját szerzőjével is sokszor eltéveszteti a fő célt, legalább a visszatérést nehézzé, a fő gondolat tovafűzését erőltetetté teszi; maga kérdi sokszor: „mit is mondtam? mit is akartam kihozni? honnan is jöttem ide? hogy ne zavarná az olvasók vagy hallgatók tájékozását?

Előáll többször az élőszóvali rögtönzött beszédben, mint írásban, leginkább ha a gondolat fő menetét, az okoskodás főbb pontjait s fordúlatait nem alapítottuk meg elölre; hanem vaktában kezdvén a beszédhez, hogy ki ne fogyjunk mindig a végszót, vagy azon eszmét ragadjuk meg, mely új ötletekkel kínálkozik. Ívszámra dolgozott régényekben, szónoki beszédekben, s oly érzelgésekben, miket minden főtárgy nélkűl, csak néhány összeszedett mondatvirágok kiállításaúl akarunk használni, legtöbb úntató példáit találhatjuk; de legkárosabb ez a készűletlen tanításoknál, hol a tárgyat még jobban bezavarván, a tanítványok vonzalmát lehangolja. Azért e rendezetlen eszmehalmazt, mint beltartalom s léleknélküli alakot, mint vázra aggatott szép ruhát a nép természetes gondolkozásától elütőnek vélem.

101. §. Kikerűlhetjük ezeket:

1. Ha a gondolatláncolatot, lehetőleg egyes szemeivel elölre megalapítjuk, úgy hogy a feldolgozásnál csak a világosítás megmutatása, s szükséges kitérések (epizódok) maradnak beillesztendőkűl hátra.

2. Ha egyes eszmékbe kitételekbe nem szerelmesedünk bele, nem akarunk minden pontban, minden gondolatról mindent elmondani, mit azon tárgyról tudunk. A

leglényegesebbeket azonban részint fűszerező epitheton-, takarékosan s röviden használtt interjektákként, de leginkább okok, következetek vagy magyarázatok gyanánt illesztjük a láncolatba, vagy új szentenciákban ragasztjuk a szöveghez, vígyázva, hogy az elágáztató modorba ne tévedjünk.

Szép tanúlmányozni való példányt ad ebben az új romantika rövid pontokban foglaltt előadása; de miben ismét ne túlozzunk annyira, hogy egy „igen“ s „nem-“mel új sorokat foglaljunk, mint ez igen sokszor, talán ív szaporításáért történik; se ne negélyezzük azon összefüggetlen rövidséget, mely a művet máshonnan szedett szentenciák tarka tóldozmányává süllyeszti alá. E keresettség az „avatatlan kezdő“ cégét függeszti a mű felibe!

103. §. Népszerűség a mű kidolgozásában.

Az egész mű részeinek összeállításában s kidolgozásában u. m. a magyarázatok s érvek alkalmazásában is sajátos eljárást tanácsol a népszerűség.

1. A magyarázatban értelmezésben célosb az elvontt filozófiai lehozás s meghatározásnál az érzékítő, részletező, szemléltető, példákban foglaltt világosítás. Itt hát kivált az elvontt fogalmakat kell kerűlnünk, mert hogy magyarázhatnánk azzal, mi maga is értelmezést szükségel? s ovakodnunk kell, hogy ne öntsük azokat szigorú iskolai formákba.

Találó példa e nép ajkiról vett naiv magyarázat, vagy meghatározás: „gazdag ő, mert százszor annyija van, mint mennyi kell neki;“ ezt én egy német katekhetikai műben így ólvastam „leggazdagabb az, ki igényekben legszegényebb;“ szép, jó; de ama népies meghatározás keves csínosítással semmi kívánni valót nem hagy fenn: p. o. gazdag ő, mert százannyival bír, mint mennyire szüksége van; s általában: gazdag az ki többel bír, mint mennyire szüksége van.

2. A megmutatasnál ne valami számtani megbizonyítás-, s szillogizmusi következtetésben keressük az erőt, mert azok „quod erat demonstranduma, s ergója“ az elméleti igazságok láncolatából levonva, bár mily ellenmondhatlanok is az észre, elhalványúlnak a tapasztalati okok s következetek előtt.

A begyőzésnél egy fő szereplőül ajánlható az „inductio“ vagyis az általános, de kétlett igaznak, részletes, de ismertt igazbóli következtetése: p. o. Nem hiszed hogy Isten tart meg mindent? (ez az általános megmutatandó igazság, melyet részletes ismertt igazságokkal így bizonyíthatunk): biztosíthatsz-e te csak egy búza szemet, hogy csirát hajtson, kalaszt érleljen? vagy biztosíthatja-e valaki e földön? termékennyé teheted-e a füvek fák virágait, s az állatok meddőségét elháríthatod-e? hogy mindenik fenntartsa saját nemét? vagy teheti-e ezt valaki e földön? és lásd! ki nem fogy a búza magva a földről, el nem pusztúl a mezőről a füvek szőnyege, s az állatok ezred éves fajaiból csak egy sem hólt ki! ki tartja meg hát ezeket, ki az egész világ minden részeinek életét, mit ember nem tehet? — és „az analógia“ ha a tapasztalat gyakori adatait, mint egy örök törvény kifolyásait mutátjuk fel, s állítjuk, hogy az ezután is úgy bizonyúlánd be! p. o. Nem hiszed, hogy a bűn büntetést von maga után? nézd meg a korhelyt, mint pusztúl el vagyona, mint korhad testében az egésség, fogy lelkéből a józan értelem; nézd a kevélyt, kétszínűt, mint lesznek megvettetés tárgyai; nézd mint szívja el a hamis kereset az igaz vagyont is: s meggyőződöl hogy az úr nem hagy törvényeiből jájékot űzni! — Nem megvetendő súlyylyal bír a népies lelkületre a szépnek, igaznak, erkölcsinek, hasznosság általi ajánlasa sem, mely tért a vallásosság mezején eddig majdnem használatlan hagyánk azon előítéletből, mintha az a vallás szellemi fönségéhez illetlen vólna.

3. A buzdításnál hasonlag nem elvontt erkölcsi s

bölcsészeti szabályok, hanem azok részletes alkalmazásának kimutatása heviti tettre a lelket. „Légy adakozó, könyörülő;“ sokat mondó, de mindíg hallott hideg intések! mond csak: „menj! fogd meg a hazátlan árva kezét, vezesd meleg tűzhelyedhez, ruházd fel saját öltözetidből sat.“ s érzeni, tenni fogja azt!

A szépítést, kivált a találó hasonlításokat, s hasonlati áttételeket (metaphora) elfogadja ez írmód; a szívélyes s érzékeny leírások szinte összeférnek vele, sőt ékesítvén, kenettel gazdagítván azt, útat készítnek számára észhez és szívhez. Szóval: ha a népszerűségnek fenntebb elősorolt kellékeire figyelünk, bírni fog beszédünk mind azon tulajdonokkal, melyeket a tanítványok egyszerűsége, a munka komolysága, a tárgy fönsége, s az eljárás eszélyessége egyiránt megkívánnak; és ki tanítványival a legalsóbb fokon kezdi, haladhat maga, s viheti azokat feljebb feljebb, míg közönségét magához emeli, s nem csak saját nyelvezetét, hanem önbensejének egész kincstárát adván azoknak örök sajátúl.

HARMADIK CIKKELY.

A Katekheta eljárása e módszerek alkalmazásánál.

I. ÁTALÁNOSSÁGBAN.

106. §. A katekheta hang- és taglejtése.

A nyelv ama legnemesebb hangszer, melyet maga Isten úgy alkotott, hogy rajta a változó érzelmek oly bájos hangváltozatokkal fejeztethessenek ki, melyek hasonló érzelmeket bírjanak költeni másokban is. De mint más hangot adott a természet a madarkának melylyel fiait összehívja, mást melylyel párját kiáltsa elő, ismét mást, hogy társait a veszélytől óvja; úgy az embert egy ösztönszerű készséggel ruházá fel, hogy hangját érzelmei-

hez idomítani, az ily érzelemhangokat másoknál fölismerni, s tőlök átszívni bírja. És igy ki érzelmeit természethűn tolmácsolni, mások által megértetni, s azokba átplántálni vágyik: nem kell a mesterkéltség természettől ellesett, s sokszor ferdén alkalmazható szabályai szerint kottából szavalnia beszédét; hanem egyedül belösztöne sugallatát követnie híven; az megtanítja őt mit hogyan mondjon. Valóban ki érez valamit, azt éreztetni is bírja mással; s azon egyhangú leolvasása gondolatink szavainak, miszerint azokat mint egy súgott beszédet lepergetni szoktuk, vagy érzelemhiányról tanúskodik, vagy a megszokott betanúlási s leckezési modor maradványa bennünk.

Kövesse hát a katekheta is a természet intését, legyen szava szelíd, nyájas, vonzó, sőt ellágyúltt, hol szíve édes érzelmek harmatában olvadoz; bár komoly, méltóságteljes, ihletett, (nem asszonyosan siránkozó), mint a tárgy fönsége hozza magával; magasúlva, hevűlve hol elragadtatik; sebes hol rajzol, fest; lassú hol győzni akar, és megnyomott az erősségek előadásaközben; de még a büntetéseknél is legritkábban kemény, dörgő, mi csak a bűnös kebel megrázkodtatására célos, mi pedig gyermeknél még alig képzelhető. — Szóval az atya hangját vegye át szeretett családja körében, ne a mesterség fogásait hajhássza színészileg.

Taglejtésében is ugyanazon mester (a természet) útasításait használja mérsékletten, annyival inkább, mert a szokásos mozdúlatok, szójárások, netán nevettséges állások, affektált tagtartások a tréfás gyermek seregben sokszor c-úfoló utánzásokra adnak alkalmat; és erre minden „mesterkélt“ számíthat, a természetes pedig nem feltűnik, hanem hat.

107. §. A katekheta kül alkalmazkodása.

Fenntebb a beltulajdonok elősorolásánál (lásd. §. 59 — 76). részletesen előadottakban feltalálhatók a kül maga-

viselet kellékei, azért itt csak az ott mondottakat lehet bizonyos pontokba összevonnunk úgy mint:

1. Legyen a katekheta szelíd, nyájas. Ki a szeretet tudományát akarja lélekbe óltani, mogorva vagy fellobbanó természetével megcáfolná tanítását. A nyájas kedély különben is bír valami vonzóval, megnyerővel, mi még az érdekletlent is körébe vonja, felnyitja a szíveket s megfűszerezi a foglalkozás fáradalmait, így keresetté, várottá teszi a tanúlás óráit. — E szelídséghez igen jól illik azon olykor szükséges ellágyúlás, érzékenyűlés, melylyel vagy a tárgyaltt anyag ránk hatását visszatükröztetjük, vagy az elkerülhetlen büntetéseket szánalommal kísérjük.

2. Legyen mindig komoly, nem az a merev hideg szigor értetvén e szó alatt, mely minden vidorság ellen kikel, s melynek ajkiról a feddés keserű, a dicséret elhidegszik; hanem az a méltóságérzet, melylyel mint az egyetemes egyház képviselői, s a növendékek testi s szellemi javának építői, a nagy ügytől áthatottan állunk közönségünk előtt, mely előtt semmi nincs csekély, elhanyagolandó; semmi oly nagy, hogy felhasználásához fogni ne merjen. — Az igaz komolyság a nélkül, hogy visszataszítana megóv azon túlbizalmasságtól, melynek kinövéseit visszatorlani mindig csak a ragaszkodás csökkentésével lehet, mit tennünk nem szabad.

3. Hogy legyen türelmes, kitartó, s illedelmes külviseletében öltözék-, beszéd-, s cselekedetekben, a fentebbiekből önként következik, s nem kíván ajánlást.

Jegyz. Nős vagy nőtlen legyen-e? nem tartozik az ügyre, de igen az, hogy ha családja van, azon mutassa meg igyekezetének s tanításainak első sikerét; azért saját gyermekei növelésére fordítson legnagyobb gondot, hogy azok kedvessége az érzéketlen szülőket is meggyőzze a vallásos oktatás hasznairól, s buzdítsa hogy annak áldásaiba gyermekeiket részeltetni maguk óhajtsák.

II. AZ EGYES KATEKHIZÁCIÓKBAN.

108. §. Az egyes katekhizációknak lehet-e megszabott alakjuk.

Az egyes katekheziseknek nincs, s nem lehet külön megszabott alakjuk s tartalmuk, vagy menetelök, mert azoknak csak kezdetök van a tanító hatalmában a további folyamat hosszabb vagy rövidebb, ide vagy odaterő iránya mindig a felfogás sikerétől függ. Olyan az, mint egy folyam, a lejtőn egyenesen végig folyik, a partot körűl kell kerűlnie, vagy csak mély árkok, fárasztó átvágások által lehet azon keresztűl vezetni; vagy mint egy sakkjáték melyben hogy helyes lépést tehessünk, be kell várnunk ellenfelünk húzását: hallanunk kell a feleletet, hogy tudjuk mit kelljen újolag kérdeznünk.

A tárgyalás tehát, ha az egyénhez akar alkalmazkodni annyiféle lehet, mint a tárgy nehézsége s a felfogási képesség, mire a tanító s tanítvány azon percnyi hangúlata, sőt azon véletlen is jelentékeny befolyást gyakorol, mely olykor szerencsésebben adja az ész és szív kúlcsát kezünkbe, míg máskor hosszas tapogatódzás után is csak félig sikerűl azok nyitjára találnunk. Azon kimértt modor tehát, midőn a katekhizációt inkább egy elől:e kidolgozott, kérdésekkel megtömött gyermekes predikációvá*) dolgozzák, mint a felvett tárgyat a rendszerben kívánt irányban, s még ismeretlen óldalán fejtegetnék, nem látszik célhoz vezetőnek. Mert egy előlre kimért idő alatt, vagy egy otthon kidolgozott magyarázat-, bizonytalan eredményű, talán szükségtelen kérdések (míg

---

Jegyzés. Ilyennek képzeli azt Hüffel is Predigt an die heranwachsende Gemeindenak nevezvén a katekhizációt. Többen pedig, mint Hanschman Lehrbuch r. allgem. Katekhet. homiletikát írnak inkabb, mint vallásos oktatásban vezérlő kézíkönyvet, hol a katéthezis textusáról, főtárgyáról, felosztásáról, kidolgozásáról, nyelvezetéről, elmondásáról, betanúlásáról mindenéről tanítnak!

a szükségesek kimaradhattak), sorozata által, vagy nem azt, s nem azon óldalról fejtjük, mit értetlennek találtunk, vagy csak felületes sietéssel érhetünk a készített epilogra, mi a félig végzett munka után úgy jönne ki, mint diadal előtti ének, s mint kifejtetlen dolgok ajánlása, hatásra nem számíthatna.

Azért mi azt hisszük hogy a katekhizációknak egy bizonyos alakzatot nem adhatunk, sőt célosbnak véljük annak szerkezetét az idő és körülményektől fetételezni, megjegyezvén, hogy minél feljebb megy a katekhizációi folyam, annál szükségesbbé lesz bizonyos modorú kidolgozás, míg a legfelsőbb fokán már teljesen kidolgozott műveket kíván.

Különböző levén tehát a különböző katekheti folyamokban az eljárás célos lesz azt röviden külön átnézni.

109. §. A). A családi katekhizáció.

A családi katekhizáció nem egyéb egy kedélyes mesénél, hol a gyermeki kegyelet, tisztelet, engedelmesség példái, vagy azokkal ellenkező bibliai történetek, mint Jósefé, Absoloné, Elipap fiaié sat. továbbá az apai szeretet, gondoskodás-, a felsőbbek iránti hódolatnak, törvény tiszteletének vallásos történetei, sőt az azokkal ellenkezők is, legegyszerűbben szívrehatólag beszéltetnek el, vagy olvastatnak fel, melyek közé olykor kérdések vegyíttetnek a szavak kitételek értelme felől tudakozva; továbbá kikérdezhetjük a gyermek ítélétét a hallottak felől: jól tette-e ezt? úgy tennél-e te ;? némileg ismételtetni is lehet a hallottakat: mit csináltak Józseffel testvérei? hát József mit tett testvéreivel? eltudnád-e mondani József históriáját? s azt rövid kivonatban meg kell velök kísérletni többször, segítve emlékezetökön, pótolva a hiányzókat, érdekkel halgatva, s erkölcsi oktatásokat csatolva a mondottakhoz.

Továbbá ha a gyermek egy ily történetet megked-

vell, tudtára kell adni, hogy az egy könyvben- a Bibliában van, s hogy abban még sok oly szép s kedves és hasznos történetek s dolgok foglaltatnak, hogy az első megszeretett tárgygyal annak forrását kedveltessük meg velé, s vágyat költsünk benne annak foglalatával egykor önállólag is megismerkedni.

Legfőbb dolog azonban, hogy az erényt megszerettessük, a bűnt meggyűlöltessük, s azok iránt oly maradó benyomást szerezzünk bennök mely valódi hajlammá erősödjék.

Bibliai történetek mellett más világi történelmi-, sőt költötteket is használhatni, mik iránt a gyermek különös elő szeretettel viseltetvén a legalkalmasb s kelendőbb eszközt adják kezünkbe bár mely célbavett erény, vagy bűn iránt érzékenynyé tenni szíveiket, csak hogy a történetek mindig kellő erkölcsi fényökben állíttassanak eleikbe hogy ne könnyű legyen választaniok, hanem ne lehessen nem választaniok.

A gyermekekkeli katekhizációban, még ha nagyobbacskák is azok, a tárgyalandó szövegnek csak azon pontjait kell magunknak előkészületileg kijelölnünk, melyekhez némi világosítást adni, vagy lelkület ébresztő kitéréseinket kapcsolni látjuk célosnak Legnagyobb előgondot magának a tárgynak kiválasztása kíván.

Nagyobb, oskolához közeledő gyermekektől összefüggőbb részletesebb elbeszélést a jellemvonások tüzetesb kijelölését s a történet értékesebb s tartalmasabb mondatait is lehet kívánni. P. o mit mondott József az ő testvéreinek," „ti gondoltatok a ti szívetekben én ellenem gonoszt, de az Isten gondolta azt nekem jómra fordítani;" s azokból némi következéseket vonatni ki velök.

J e g y z é s. Mindezekről a még szükséges útasításokat egy „C s a l á d k ö n y v é"nek nevezhető vezérkönyvben lehetne kimerítőleg adni.

110. § B) Iskolai katekhizációk foglalata.

Az iskolai katekhizáció már sokkal változóbb foglalatú s fokozatú a családinál, mertk ezdve a családi egyszerű elbeszéltetésen, hol az előadottnak csak nyelvtani hibátlanságára s eszmei értelmezésére szorítkoztunk (csupán a szók alatt értetni szokott fogalmakat értetvén meg): itt már lassan belevonjuk a mondat szerkeztését s elemzését, mind hogy magukat szabatosabban tudják kifejezni, mindhogy az olvasottakból a lényegest a mellékestől elválasztani, s egy mondatot apróbb kérdések s feleletekre szaggatni tudjanak; — később fejlesztenünk kell az önálló gondolkozást is, hogy a fogalmak ismertető jeleit előszámlálni, határozatokba (definiciókba) összeállítani, egyiket a másiktól megkülönböztetni, a nemet a nemmel, a fajt a fajjal egyűvé s alá osztályozni szoktattatván, az állímányoknak okát adni, igazságokból következeteket vonni gyakorlatilag képesíttessenek.

Sőt tekintettel kell lennünk nem csak a vallástudomány azon kiszabott szakmájára — penzumára —, melyet épen tanúlmányozniok kell, s arra, hogy az históriai-e vagy vizsgálati, töredékes szentírási helyekből, vagy rendszeresen előádott szövegből áll; hanem azon reáltudományokra is, melyeket a vallástudománynyal párvonalban tanúlnak, hogy azok jól alkalmazandó tanúságai által is a vallásos ismeret és meggyőződés segítessék elő, sőt azon tudomány mezején később teendő felfedezéseiket is tudják a vallásos hit erősítésére majd egykor felhasználni.

Továbbá: már a kihágások s gyermeki bűnök több több nemeivel ismerkedvén meg, azok szorosan szem előtt tartandók, s a magyarázott igazságokból azok ellen alkalomszerű intések, elúndorító rajzok s épületes tanácsok osztandók s vonandók ki. Végre lassan lassan közeledni lehet a katekhizációknak egy megszabott alakzatához, nem annyira, hogy egy unalmas szakmánymodort ölt-

senek fel, hanem hogy az által is bizonyos vallásos gyakorlottság céloztassék.

III. §. Az egyes katekhizációk menete.

Állandó s változhatlan katekhetikai schémát nem adhatunk, de hogy a még ismeretlenek előtt felmutassuk: hogyan gondoljuk a tárgyalás menetét eszélyesen intézhetni: adnunk kell legelőbb a teendők egymásutánját; nem, hogy attól eltérni ne lehessen, mert minden nehezebb tárgy s gyarlóbb tanítvány zavarólag hathat e rendre, valamint az alsóbb osztályokban kevesebbet, feljebb pedig többet nyújthat s kívánhat a tanító; hanem hogy egy középútat mutassunk, melytől a tanító ügyessége s a szükség szerint, le s felszállhat, s emelkedhetik. Tehát:

1. Kezdetül ének és ima, ha az idő szigorú gazdálkodást nem parancsol ajánlatosok, mert az ezekbeni ügyességet a későbbi vallásgyakorlat is megkívánja; de a kegyeletes hajlam fejlesztésére, s ünnepélyes érzelem fenntartására is nagy befolyásúak, azért néha még a tárgyalás közben is üdvösen alkalmazhatók a tárgyaltt igazsággal rokon értelmű énekek.

2. Maga a katekhizáció kezdődjék némi bevezetésen, melyben a tárgy fontossága az előbb tartott oktatások röviden ismétlendő igazságaiból levonva mutattassék fel; komoly figyelem, tudvágy, s illedelmes viselet, mint a vallásos épülési órák múlhatlan kellékei, mindannyiszor szíveikre köttetvén az élénk vérű fiataloknak. Igy

3. Az oktatás tárgyát a bevezetés világosan kifejezvén, az ifjúság komoly kérdésekkel meggyőzendő arról, hogy az tüzetes fejtegetést igényel. (A fensőbb katekhizációi folyamon e meggyőződést a ferdeségek kimutatása által eszközölhetni). Mire:

a) Az elolvastatott szövegben lévő egyes szavak,

fogalmak, kitételek értelmezésébe bocsátkozik a tanító, s azokat röviden szokratizálja; mert hol a mondat értelme hiányos, hogyan lehetne ott annak észre s szívre hatására számitani?

b) Az egyes mondatok elemeztetnek, fő s mellék részeik különválasztatnak, s az egyszerű mondatot saját fogalmuk szerint kifejezvén, az interjekták, mint tulajdonságok, okok, következetek utánnok ragasztatnak. Ez folyik, míg a fogalmat vagy igazságot magok a tanoncok példák ráalkalmazása által mintegy szemlélhetővé teendik, rokon fogalmakkal összehasonlítani, különbségeiket kimutatni tudják, példld. miben különböznek a históriai, tudományos s vallásos hit egymástó?

c) Ezt a többi fogalmak s mondatokkal is ismételvén, ismét elolvastatja a szöveget, s annak egy sommás kivonatban adatja tartalmát, hogy a gondolat, vagy történet menetét a tanonc saját fogalmazása szerint vissza tudja adni.

d) Ez után az igazságok indokai, alapjai, következetei, üdvös, vagy káros voltuk fejtegetendők, hogy az igazság ne viselje az önkényiség színét, hanem az okok szükséges következete, s a belőle folyó szabályok természetes forrása ként tűnjék fel. Végre:

e) Azoknak életre alkalmazásában gyakoroltassanak, hogy ne legyen előttük oly idegen eledel, melyet ne tudjanak: mire való, s hogy kelljen használniok. E célra felmutathatni az azzal ellenkező bűnt, átkaival, — fel az erényt, melyet abban isten önéletünk bóldogítására parancsol; a nyertt feleletekhez mindig avatott rövid magyarázatot kívánván, s advân, s szeretetből folyó intést csatolván (Lásd Moll. §. 562).

4. Igy következetesen jön a végszó, melyben a tárgyalás főbb mozzanatai ismételtetvén, legfőbb súly mindég a gyakorlatiasságra fektetendő, hogy az ész meggyőződése, s a szív, meghódolása egész erejevel az akarat irányítására hassanak.

112. §. Kivánnak-e e katekhizációk előleges készületet, vagy kidolgozást s miben álljon az?

A fentebbiekben nem az van kimondva, mintha a fennebbi sorozat- s részek szerint minden előkészület nélkül vélnők a katekhezist megtarthatni, mert azt csakugyan előkell készíteni, különben elveszti a tárgyalás egyöntetűségét, nyomosságát, s azon irányfonalat, mélyet kezünkből kiejtenünk sosem szabad; sőt kell, hogy ahoz bár mikor, bár honnan ismét visszatérhessünk. Mert hasonló a jó katekhezis egy virág-füzérhez, melynek szárai mind egy vesszőhöz vannak kötve, de virágai úgy illesztetnek össze, hogy mindenik egész pompájában tűnjék ki, még is egy koszorú kiegészítő része maradjon, se be nem húzva, se túl ki nem hagyva annak keretjéből. Ezért:

A vezérfonalat mindég azon szöveg képezvén, melyet tárgyalni célúl tűzénk (bibliai hely-, vagy káté szöveg) abból elhagyni semmi lényegését, hozzáadni annyit lehet, mi a szöveget épületessé teheti, mert mindig ez a legfőbb végcél!

A készület azért körülbelől ebből állána:

1. A kitűzött, vagy adott szöveget magunk értelmezzük, a magyarázatot igénylő mélyebb, elvont fogalmakat kiválasztjuk, a világosító adatokat, szemléltető példákat kikeressük, s kijelöljük az útat, sőt annak főbb fordúlatait is, melyen a felfogást eszközölhetőnek véljük. Megalapítván azon átmeneteket, melyek egyik fogalomról a másikra természetes átlépést igérnek, azokkal a fentebbi vizsgáló eljárást szinte végezzük. Vigyázva, hogy az unalmas egyformaságot, mely az eljárást mekhanizmussá tenné, lehetőleg kerüljük. — Így a kezdő s átmeneti kérdéseket vagy pontokat, a világosító eszméket s példákat előlre ki kell gondolnunk, megalapítanunk. De a tárgyalást maga a tárgyalás folyama módosítándja, a részleteket a növendékek feleletei adándják.

2. Az elólre elláthatô ferde fogalmak is komoly átgondolást igényelnek, s okszerű kijavításuk gondos elmélet után eszközlendő. Mert nincs nehezebb, mint a balítéleteket legyőzni, s gyökeresen kiirtani. E kényes esetben ovakodjunk, hogy a szülei tekintélyt a gyermeki kegyeletben meg ne rengessük, mert ha azzal ellentétbe teszük magunkat, a mindennapi társalgás ezer alkalmat nyújt azoknak, hogy a régi véleményt oktatásunk hátrányára visszaplántálják. Azért ne tudatlanság, vagy roszszaságból eredő hibák-, hanem inkább oly hagyományos balhit gyanánt tüntessük fel azokat, miket az emberek a dajkatejjel, cselédek meséivel, vagy az útca porában szednek fel kis korukban, velök nőnek, s megmaradnak bennök, mert okaik után vizsgálódni, következeteikre figyelmi mulasztják!

3) A következetek s okok kifejtésében is szükséges az elókészület. Az elhallgatott, elfeledett, nem levőnek vétetik; a mondottak sem maradnak mind meg, de közülök egyre egy, másra más hatván, a hallgatóságban majd mindenik érv képviselve lész; de ha mind elfeledtetnének is, a későbbi hallásnál megújúlnak az emlékben, s mint a nedvesült főldre hulló essó, mélyebben szívódnak a kebelbe! És minden szívnek más vágya, szüksége, minden észnek más zárja lévén, a különböző érvek közül mindenikhez egyik vagy másik fog vonzatni; az elhanyagolttban tehát valamelyiknek kúlcsát hajítnók el! — A példák is nagy választékosságot kivánnak. Igen messziről ne vétessenek. túl torzítottak, vagy erőszakolva alkalmazhatók ne legyenek. A jó példa legjobban győz, a rosz még kétesebbé teszi a bizonyítandót!

4. A végalkalmazás szinte átgondolást, készületet vár. Itt nem szabad hajszál hasogatóknak, kapkodóknak lennünk; mély levonások, disszertációszerű messzevivések, vékony s meddő különböztetések, mindig céltalanok, hézag pótlóúl pedig ide téved az ki gondolatait nem rendezte teendőit meg nem alapítá. Ismeretlen bű-

nök s erények, ha futólag érintetnek is, mint p. o. a pogányokéi, csak mint a keresztyénség által megszüntetett rosszak, győzők: a súly a kor és táj ferdeségeire fektettessék, melyekből mindig a legkomolyabbakat kell kiválasztani. Egy előlre kidolgozott magyarázat s kérdéssorozattal tehát inkább végig erőszakolnók a tárgyalást, mint értelmet vagy érzést költetnénk ifjainkban. De azért e munkát nem mondhatjuk rögtönzöttnek, mert előzőleg komoly elmélődést, az eljárásnál folytonos figyelmet kíván mind arra, hogy a gyermeki ész járásában otthonossá legyünk; mind arra, hogy eljárási modorunk célosságáról helyesen ítélhessünk; s e két eszköz többet fog használni minden leírott, kölcsönzött, sőt elméletileg otthon dolgozott katekhetikai magyarázatnál.

113. §. C) A konfirmációi katekhizációk.

Az iskolai vallásoktatás rendesen a konfirmációhozi készítéssel szokott bevégeztetni, mi a további katekhetikai folyamatnak kezdő pontjaúl szolgálván, de azért is, mert benne a tanító és lelkész kölcsönösen szoktak működni, kissé szorosb átnézést igényel, hogy az eljárás öszhangzó, a siker áldásosabb legyen.

114. §. A konfirmáció fogalma.

A konfirmáció nem sakramentom, mert nem Krisztus rendelé; így nincs, nem lehet hozzá üdv-, vagy isteni kegyígéret kötve. Ezért nem lehet a keresztségi fogadás megújítása, mintha az által istennel új szövetség köttetnék, mert ha a keresztségben mint sakramentomban van valami lelki összeköttetés, valami üdv eszközlő áldás-, s erőközlés és elfogadás, az egyház feje Krisztus s a kereszteltt közt, mint bizonnyal van! azt egy nem sakramentomi cselekmény meg nem újíthatja, át nem ruházhatja sem magasabb fokra nem emelheti; ezt csak

egy más sákramentom, az első áldozát teheti; hanem az a keresztség egyházi (de nem egyszersmind üdvintézményi) jogainak s kötelességeinek önmagárai átvétele, s gyakorlati megkezdése a növendék részirôl; az egyház részirôl pedig: azon gyülekezetbei ünnepélyes felvétetés, hol az új tag önállólag újíthatándja meg szövetségét az üdv attyával, a megváltó Krisztus áldozatábani hívő részesülés által.

Itt hát Kálvin ama mondata példáztatik s teljesül, „Deus trahit, sed trahit volentem“ mert az akarat nyilvánúl s ajánltatik fel, melynek teljesülése szerint munkál s fokozódik az isteni kegyelem hatása; az ígéretbeváltás pedig az első áldozattal kezdődik, s az erény küzdelmében folyik végig az életen.

115. §. A konfirmációhozi készités mi pontokra irányúl?

A konfirmáció hát nem sakramentom, nem is a katekhetikai működés zárköve, s mit Harms az ő 16—18 éves konfirmandusaikról mondott: hogy „ki korábban nem konfirmáltatott, mint konfirmáltatott: akkor nem konfirmáltatott, mikor konfirmáltatott; nálunk megfordítva igazabb; mert nemde nyomorúság vólna a vallás, üres és meddő az egész élet, ha semmit ahoz adni nem bírna, mit egy 12 éves ifjú abból tudott, érzett, bírt? Hiszen addig a vallásosság csak üvegházi virág, növelők mint kertészek által ápolva a külártalmaktól s belső ellenségektől; ezután kell megvívnia a külélet viharaival, a szerencse ingatag légmérsékletével; ezután küzdeni saját földje ellen, melynek új rétegeibe kell gyökereit lebocsátnia beszoktatnia, és csak az marad győztes mi ez ellenségekkel dacolni bír!

Igen! az élet próbára teszi a növelés alkotmányát, az iskolai gondolkozást sokszor átváltoztatja a történetek iránya, az egész ész és szív világának új színt kölcsönöz

a gondviselés útain szerzett meggyőződés, és épen ez által nyer a vallás egyéniséget, amaz erőt, melylyel ő szívünk sajátjává nő, lelkünk szükséges irányát követi és vezeti. Igy nő a vallás az életben folyvást, előbb tanúlás-, majd gyakorlat által, sőt a mi az észt vagy szívet megtörné, a mire a világ felvilágosítást nem adhat: az is a hit táplálója, a lélek azon érzéke lesz, melylyel az eddig nem látottat, mint egy nagyító üveggel látja, az eddig csak ohajtottat hittet bensőleg érzi, s felé bizalommal halad!

Innen a vallásnak két kora van, mint a vetésnek őszi és tavaszi ideje: az ártatlan, jóra nemesre fogékony gyermekkor, és a világban megelégedést bóldogságot nem találtt aggság. A középkor a test és vér sugallatinak próbálgatásában azon kérdésre gyűjt begyőző feleletet: „vallás nélkül tudna e az ember bóldog lenni?,“ s a szerint tart hosszabb rövidebb ideig, hajlik ide vagy amoda; a mint a csalódás vagy világoslátás az önáltatást megszünteti. Innen a konfirmációban is két cél rejlik, irányát is e két pont mutatja ki, u. m.

1. „Köz tudomásra hozni azon szerzett képességet,“ mely kiindúló pont gyanánt az új egyháztagtól minimumúl elfogadható. Köz vizsga.

2. A fentebb kijelöltt jövőnek t. i. a közep- munkáskor küzdelmeinek könnyítésére, és a vallásos erő győzelmének biztosítására „az akaratot egy bizonyos célra irányítani, s ahoz kötni“ mire a megismertt s igaznak vallott tudomány követésére tett önfelajánlás, = fogadás tétel ajánlkozik legjobb eszközűl.

116. §. A konfirmáció előtti vizsga szükséges-e?

Több katekheták s liturgusuk gáncsolják a konfirmáció előtti vizsgát, mintha az inkább a tudásbani előmenetelt eszközölné s mutatná, mint a gyakorlati épülést; s mintha ama feszült figyelem, mely a feltett kérdés be-

felelésére fordítatik, lefoglalná bezárná a szívet az ünnepély ihlete elől. De ez nem a közvizsga ellen ok, hanem arra, hogy több figyelemmel járjunk el annak előkészítésében s megtartásában; mi annál lehetőbb, mert az ellenvetések a kikerülendő fonákságokat tüntetvén fel, azon szabályokat is kimutatják, melyekre a konfirmáció előkészítésénél figyelnünk kelljen. u. m.

1. Hogy ne szorítkozzunk puszta betanúltatásra.

2. Hogy az atyai bánásmód által kivívott bizalommal nyissuk fel a gyermek, sót a leendő férfi keblét is az egykor szükséges papi tanácsok s intések számára.

Sőt használ egy ily közvizsga még az egyház felnőtt népének is. Megújúl lelkében a szózat, melylyel ahoz egykor a vallas szóllott; felvilágosodik sokszor mi addig homályos vólt; erőt nyer, szíve mélyébe száll, mi mint könnyű tartalmatlan mondat suhant el figyelmén, s lelke buzgóbban ragaszkodik ahoz, kinek nevéről, szeretetéről dicsőségéről a kisdedek ajkai is bizonyságot tesznek.

IIV. §. Szabályok a konfirmációhozi készítésnél.

1. A tanúlttat szívbe vezessük, a keresztyén igazságot élettörvénynyé tegyük, vagy mint Harms 1 Th. 12. mondja az evangyéliomi tudomány ismertetését párosítsuk a keresztyén élethezi szoktatással. E célból:

a) Ne szorítkozzunk puszta elkérdezésre, sőt adjunk alkalmat, hogy a benső meggyőződést önfelfogásuk szerint nyilváníthassák vagy kételyeiket eloszlatás végett közöljék velünk; s hogy e kipótolandó hiányaikat felismerjük, használjuk a magyarázati, értelmezési vizsgáló kérdéseket.

b) Észtani fejtegetésekre, különböztetésekre, szokratizálásokra ne sokat térjünk ki, mi, ha eddigi tanításainkban rendesen jártunk el, szükségtelen is már itt, hol csak az eddig tanúlttak summája ismételtetik; inkább a tartalmasb igazságok alkalmazásánál időzzünk, megmutatván, miként a hit és erkölcsi igazságok mint ok

és okozat, mint előzmény és következet a legszorosbb összeköttetésben vannak.

c) Ne várjuk, s ne sajtóljuk a feleleteket, sőt vegyük át a tanítói szerepet, s az életből vett példákkal tegyük természetessé a bekövetkezni kellett feleletet.

d) Ne legyünk túlszigorúk a fegyelemben. *) Szóval ne iskolában, hanem atyai házban találja magát a gyermek, hol a szeretet nem üres nyájaskodásban, hanem a léleképítésben mutatkozik. Sőt.

2. Nyájas közlékenységgel tegyük a tudottat bírott kincscsé, mint atya bírjuk rá az ifjakat, hogy:

a) Maguk vegyék gyakorlatba magukat jól fegyelmezni,

b) Szoktassák önmagukat bizonyos szelíd, de komoly asketikai életrendhez, hogy kívánságaik akaratjuk gyermekségökben hajoljék az erkölcsiség uralma alá, s a lélek erői korán szokjanak munkásságra, hogy a tűzzel és szentlélekkel megkeresztelt, maga igyekezzék magában az újonta megismertt hit világát felépíteni!

A nehéz eszűekkel inkább csak elveket értessünk, olykor csak éreztessünk, ezek a zsenik felett illemtapintatban, érzet nemességben higgadtságban sokszor fogékonyabbak, itt pótolván ki a természet, mit máshol elvőn. A megtanúltt úgy is feledésbe megy, de a mi lelkületünkbe olvad bele, mint a só a vizet megízesíti azt, és a cselekedetek választásánál egész életen át kimutatja hatalmát.

119. §. Figyelmeztetések a vizsga tartásánál.

A közvizsga mint láttuk a felnőttekre nézve is épületes, hogy azt még inkább azzá tehessük, úgy kell intéznünk, hogy az minél több tanításokat intő kitéréseket foglaljon magában, mik által sokszor az oskoláztatásban ejtett hiányokat gyógyítjuk ki, nevezetesen: intessenek.

---

*) Lásd előbb a fegyelmezést. 72—76. §.

1. Az atyák, gyermekeikre jövőben még komolyabb fegyelmet fordítani, hogy az önmunkásság kezdete hamis irányba ne indúljon, s a nagy ügy iránt közönbösség ne lépjen be. Továbbá.

2. Az anyák óvassanak azon majomi szeretettől, melynek lágysága minden komoly kezdeményt elpuhít, a könnyű életet és hiúságot szokássá erőssíti, s előbb követelővé majd elégedetlenné teszi a világgal a szerencsétlen gyermeket.

3. Az egész közönség előtt mutassák fel, hogy még most is igazak azon igazságok, melyeket ők s őseik századok előtt tanúlták, és igazak maradnak örökké; hogy még most sem tudott az ész az életnek tökéletesb útat törvényt találni fel, mint a Jézus által felállított szeretet törvénye; hogy még most sincs léleknyugtatóbb, istenengesztelőbb, s életboldogítóbb áldozat, mint a közbenjárőúl ajánlkozott Krisztus elégtétele: azért hidjék és kövessék azt mind, s az új tagokat, kik gyermekekből ma testvérekűl jövének közéjök, testvérekűl óvják vezessék; a közfigyelem s közszerétet legyen az ő védangyaluk, mely bűntől óvja s jóra segélje őket!

119. §. A konfirmáczióí fogadás.

Azzal sincs még a katekhetika s liturgika tisztában: mi fogadással elégedjék meg a katekhuménektől, s lehet e ebben figyelmeznie az észtehetségek különbözéseire?

Némelyek az egész evangyéliomra kívánnak fogadást tetetni; de ebben, mint minden felekezeti vélemények tengerében mások nem találnak elég határozottságot, hogy át egyén ragaszkodása biztosítatnék az egyházhoz; de nagyobb tömeg is az, minthogy az elfoglaltt ifjúkorban, azt úgy át lehetne tanúlmányozni, hogy annak minden igazságára, melyet talán nem is ismer, akkori vagy jövő értelmezése szerint fogadást lehetne tenni. Igy vagy minden további vallásos önképzésnek útja vágatnék, vagy

egész önkényivé tétetnék annak értelmezése: a fogadás nem tudottra, nem levőre tétetnék.

Mások az apostoli hitformát mondatják, s fogadtatják el mint kötelezőt, bár ez sem elégít ki mindent, mert pusztán hitcikkekből állván nem tartalmazza az egész vallásos életet, kivált az erkölcsiségre nem vezet világos útasításokkal. Ezt többen a kanfirmációi káté végire tett ünnepélyes igérettel pótolják, mely eljárásnak, kivált ha a káték egyéni vélemény után készültek, s nincsennek köz egyházi tekintély által authentizálva, Nitzschchel § 380. minden keresztyén méltán ellenemond.

Többen, minthogy a konfirmáció a keresztség következménye, csak a keresztségi igékben foglaltt fogadást akarják itt megújíttatni, ismételtetni, mit kielégítő magyarázat mellett, de a mi igen erős, sem alkalom-, sem elvellenesnek nem lehet mondani.

Véleményünk szerint a fogadásnak a konfirmációi kátéhoz kell csatoltatnia, de annak nem minden tételeit igazságait, hanem csak legfőbb elveit, lehetőleg a hit és erkölcsiség alapigazságait egyesítve, a felekezeti színezet éles kitüntetése nélkűl, krisztusi szellemben kell tartalmaznia, hogy az a krisztianizmus és humanizmus elveit összeolvasztva adja. — E mellett legyen az könnyen megtanúlható, megtartható az emlékezetben és teljesítésben, végig nyúló az egész életen, bevilágító annak minden sötéteibe, hogy minden válságos percében a küzdelemnek készen legyen a nyelven, készen a szívben óvni, vezetni, erőt adni, áldani;

Azért a konfirmációi kátének mind szerkesztetnie úgy kell, hogy annak minden tétele e fogadás szövegére vezessen; mind magyarázatának, tanításának célja legyen: e fogadást, mint a lélek kívánalmát, mint az élet nélkülözhetlen iránytűjét, mint a kétségek egyetlen eloszlatóját kedveltetni meg, s emelni uralomra a habzó indúlatok felett. És e szívből tett, s szívben maradó fogadás závár leend ajakainkon, tagainkon a bűn ellen, s tenyészerő kebelünkben a jó cselekedetekre.

120. §. Mi szerint konfirmáljunk?

Minden hosszas előzmény nélkül ki mondjuk: míg a katekhetikai tanrendszerbe beillő tökéletesebb új készítve, hatóságilag elfogadva s szentesítve nem lesz: maradjunk a jelen körülmények közt bizony nem rossz régi kézikönyvünknél, önkényileg szerkesztettel úgy is tilosnak véljük azt pótolni; s igyekezzünk annak némely-, példaúl történelmi, kissé hideg s iskolaias erkölcsisége hiányait megelőző alapos vallástanítás által kiegészíteni.

De erre nem elég az a 3—4 hét, mennyit bevégezésére fordítani szoktunk; sőt célos vólna azt pár évvel a konfirmáció előtt betanúltatni, s mind a vallástörténelmi folyamból, mind a szimbolikus káté magyarázatából ki kitérni a konfirmációi káté párhúzamos szövegére, hogy annak alapja, igazsága-, kifejlődése, s részletei s egész ugyanazonsága az egyház vallástudományával, s vallásoséletével teljes világosságban tünjék fel; s az ily hosszas tárgyalás necsak megtanúlását, hanem tökéletes megértését elsajátítását is biztosítsa.

121. §. D) A vasárnapiskolai katekhizáció mezeje.

A szimbolikus káté szövegének értelmezését, sőt a benne foglalt igazságok gyakorlati alkalmazását is végig fejtegetvén az iskolai folyam alatt, itt egy egészen új mező nyílik a katekheta előtt, t. i. a szimbolikus káté tartalmának a bibliábóli levezetése; vagy is annak bebizonyítása, hogy vallástudományunk minden igazságaival, állítmányival, szabályaival, szertartásaival nem emberi önkényes véleményből ered; hanem közvetlen a biblia helyesen értelmezett helyeiből, egyenes s több helyeken ismételtt tanításaiból van merítve, s összeállítva.

E mező okszerű mivelése által két célt érünk el, u. m. a szentírásnak próbáló így legtekintélyesb sarkalatos

helyeit ismertetjük, még pedig a bennök foglaltt igazságok alapos levonása által legkomolyabb jelentőségökben, s lehetőleg a többi szöveggeli összefüggésökben is; mert nemcsak egyes helyeket kell felolvastatnunk, hanem az egész perikopát, mely a tárgyalandó cikket, igazságot tartalmazza, mi által a biblia értelmezése jelentékenyen előmozdíttatik, s az evangyéliom, mint istentől adott törvénykönyve a léleknek, legmagasztosb fényben tűnik fel; — továbbá a hit és erkölcsiség igazságai amaz örök tekintélyre alapítatnak, mely az emberi vélemény s önzés ingatagságán felülállván, egyedűl illetékes azt szabályozni!

Ez eljárás által míg az egyéni egyháziasság ama kősziklára épitetik, melyen a pokol kapui eddig sem diadalmaskodtak, ezután sem fognak: magának az evangyéliomnak ismertetésében is annyira haladhatunk, főképen a lényeges és mellékes foglalat különválasztásában gyakorolván őket, hogy végre azt, mint a vallás egyedűli forrását önálló használatúl egészen is biztosan kezeikbe adhatjuk.

122. §. Eljárás a vasárnapiskolai katekhizációknál.

Rövid vágyat s figyelmet ébresztő bevezetés után felolvastatván, vagy elmondatván a kátének egy kérdése (jobb először könyvnélkűl megtanúltatni, hogy az elemzésnél szükséges mondatokban, adandó feleletekben készebbek legyenek, egyszersmind jobban felfogják a magyarázatnak egyik vagy másik tételrei vonatkozását), azt annyi részre osztatjuk, a hány igazságot foglal magában a felelet, mit abból is könnyű átlátni, hogy azok a) b) c) betükkel meg vannak a kátéban jelölve. — Az első igazságot különvévén azt megértetjük, magyarázatát apró-, a körülmények által előidézendő kérdések által is előmozdítván p. o. melyik itt az első igazság? Az hogy én az én megváltóm tulajdona vagyok testestől

lelkestől, életemben és halálomban; (a nagy kátė első kérdéséből); olyan tulajdona vagy-e te a Krisztusnak, mint neked a te házad, ruhád, s egyéb jószágod, melyet eladhatsz, s vehetsz? — nem! mert én ha másnak eladnám is magamat az ő tulajdona maradok! Itt ezen sajátságos tulajdoniságról lehet kiereszkedve beszélni. Miért vagy te az ő tulajdona, és mi mindnyájan? mert teremtett, megváltott, fenntart, sőt ha meghalok is az ő kezébe hatalmába esem, — „ha a koporsóba vetném az én ágyamat ott is jelen vagy sat.! — Ezekből erkölcsi következeteket vonhatunk, p. o. mi magunk adtuk-e neki magunkat tulajdonúl? nem, hanem ő vett minket magáéivá! miáltal tett sajátivá? az által, hogy drága vére által minden bűneimért eleget tett! de kiragadhatjuk talán magunkat az ő tulajdonai közül? Igen! kis időre! hogyan? ha elszakadunk törvényeitől! — hát örökre elszakadhatunk-e tőle? nem! mert a halál csakugyan hatalmába ad! mí annak következménye, ha a halál ad hatalmába s nem magunk hódolunk? az örök kárhozat! mit kell hát tennünk? — jobb ha magunk adjuk át neki magunkat sat.

Itt illő buzdítást lehet a tárgyalttakhoz csatolni, melybe az ő általok nem mondottakat is bele szőhetjük röviden.

Majd folytatjuk, bevégezvén az értelmezést s gyakorlati alkalmazást: „ember találta e ki, hogy mi a Krisztus tulajdonai vagyunk?" nem, hanem a szentirásban tanítatik az! Nyisd fel a bibliát, s olvasd fel a helyet, hol az meg van írva? Rom. 14. 7, 8. A hasonértelmű több helyeket is fel kell kerestetni, s elolvastatván azokat értelmezni, egybehasonlítani, tartalmukat kivonni, megalapítani, hitcikké, életelvvé kell emelni.

Ekképen járván el a többi igazságokkali is, az egész kérdésből életszabályokat, hit s erkölcsi elveket alkottatunk, vagy alkotunk, melyeket szívre s lélekre kötve zárjuk be az oktatást.

Jegyzés. Kátėnkban hiba az, hogy a kevésbé nyomaté-

kos próbáló helyek mind végűl vannak rakásra halmozva, melyek közűl ha a hasontartalmúak az idézett rokon hely végére vólnának külön jegyezve, felette megkönyíttetnek azok összekeresése, s sok idő kíméltetnék meg a készülő katekheta használatára.

123. §. Más módjai a vasárnapiskolai katekhizációnak.

Lehet más eljárást is követni, példaúl azon evangyéliomi szakaszt vagy cikkelyt vevén fel olvasmányúl, melyben a fő próbáló hely fekszik, s azt folytonos, de nem hosszadalmas magyarázattal addig kisérni, míg a szükségelt helyre érünk, melynek értelmét legtüzetesebben advár, átmegyünk a belőle kivontt s kátéokban felvett hit vagy erkölcsi igazságra, melyet a fentebb írott módon magyarázván, alkalmazván, ihletett ajánlattal zárhatunk be. — Sőt ha valamely erényt, bűnt, isteni tulajdonságot, munkát, ünnepi szertartást sat. akarunk tárgyalni : annak vagy valamely személyhez kötött leirását, vagy históriai előállását, menetét, vagy szép előadását tartalmazó szentirásbeli hely felolvastatásával kezdhetünk tárgyalásához, hol a szöveget teljes összefüggésében elemezvén, akkor térünk át azon napi szakmánkpenzumunk- hit s erkölcstani fejtegetésére, midőn az az előzményekből mintegy önként folyva ajánlkozik, és szinte kívánja hogy róla többet tudjunk.

Jézus élete történetein alapúló hitcikk tárgyalásánál, nem egyes hely, vagy egy író előadása-, hanem az egész történet összefüggő olvastatása, sőt a parallel helyekkeli összehasonlítása után kell a hitigazságot megalapítanunk, kifejeznünk, szorgalmasan kijelölvén felolvasás közben a fontosabb eseményeket, jelentőbb mondatokat, melyekhez mint alapokhoz kötendjük észrevételeinket lehozásunkat. És midőn a történelem lefolyását saját felfogásuk sztíljok szerint szabad lesz ismételniök: ezeket az eredeti szöveg szerint kell tőlök kivánnunk.

— Hasonlón járhatunk el hosszabb s tartalmasb parábolák tárgyalásánál is.

Innen látni való hogy már ezen katekhizációk komoly előkészületet, az anyagok és eszközök pontos megválasztását, s módok feletti elmélődést kivánnak, hol legalább a fő pontok, a gondolatmenet iránya, fordúlatai elölre meghatározandók, sőt írásba foglalandók.

124. §. A szentírás magyarázatáról.

A három katekhetikai év után jöhet, sőt az egész közönség előtt is életbe léptethetik vagy vasárnap délutáni-, vagy hetenként egy köznapi reggeli órán (lásd Zsarnay L. Paptan §. 52.) egy szentírás olvasó s magyarázó folyamat. Hol a szentírás helyeit nem grammatikailag elemezni, (mint az eddigi exegezisek szokták) hanem a bennök levő igazság kivonása által tartalmilag kell megértetni, s a megértetett igazságot életre alkalmazni, ajánlani. Itt is célos feltűntetni az evangyéliom tartalmi párvonalosságát — paralleliáját, miszerint az egyik szentírónál találtató igazság nemhogy megcáfoltatnék a másik által; desőt, ugyan azon elvek, igazságok, ugyan azon lélek található fel mindeniknél, mi míg az evangyelisták s apostolok egyenlő meggyőződéséről tanúskodik, a hit objektiv igazságát is erősíti!

E szentírás magyarázat ugyan nagyon különböző fokozatú. Mert a házi növelésnél csak azok egyszerű értelmezése, s az érzékeny jeleneteknek éreztetése a fő cél; az iskolaiban az egyes rövid mondatok nyelvtani összevetéséből vonatik le az értelem; itt pedig az egész szöveg részleteinek átgondolásából vezetjük le a vallásos elveket; az előadás mellékes körülményeiből azok fontosságát, ajánló okaikat, életre alkalmazhatóságukat tüntethetjük fel.

A szoros katekhetikai folyamban csak azon szentírásbeli helyek s cikkek magyarázatára terjeszkedhetünk,

melyek mint próbáló helyek- vagy azok paralleljei szerepelnek; ha pedig valamelyik evangyeliomot, vagy apostoli levelet akarnánk végig magyarázni azt az egész gyülekezet előtt tehetjük, mi inkább homiletai foglalkozás.

125. §. E) A templomi, vagy isteni tiszteleti katekhizációk.

Mint az 52. §-ban láttuk, a vallásos fejlesztés két stádiumra oszlik u. m. tanszakira, hol az ifjat minden őt érdeklő körülmények, s minden tanúlandó tudományok oly felhasználására vezetjük, hogy „mindenből a vallásosság vegyen ismeret-, s meggyőződésbeli növekedést" és gyakorlatira, melyben a nyertt vallásos erő használtatik úgy fel, hogy „abból minden gondolat, érzelem s cselekedet, mint forrásból a csermely buzogjon ki" minden a vallásból származzék.

De mint amott nem lehetett az ismeretet, hitet gyakorlati alkalmazás nélkül beóltani, mert épen a gyakorlatiasság annak egyik legfőbb megkedveltető sőt megszerző eszköze; úgy nem lehet itt a gyakorlatot az igazság elméleti megmutatása nélkül vonni ki az igazságból, mert csak a teljesen megismertt igaz fogadtathatik élettörvényűl; azért a katekhetikának e legfennsőbb fokán is szükséges.

1. A szövegben foglaltt igazságok természetes lehozása, hogy a mondatoknak tartalma, lelke tűnjék fel a hallgatók előtt,

2. A megmutatás, annyival inkább mert az érett elmék az okok hatását felfogni képesebbek, sőt a meggyőződést az elfeledett érvek emlékbe hozatala, kivált újakkal is támogatva, kétszerezve érleli.

3. A gyakorlati alkalmazás annyival nagyobb mérvben, mennyivel szaporodottabbak a kétségek, az élet kisértetei, a kötelességek összeütközésének alkal-

mai, melyek éjjelébe Fárósz kell, hogy a téveteg vándort magát kelletelni segítse. Erre jóltevő eszközűl ajánlkoznak a katekhetikai akroamatikus tanítások.

126. §. Miben különböznek ezek a rendes prédikációktól.

Különbségök részint abban áll, hogy a rendes prédikáció egészen szabadon választott textust tárgyal, s a szentírás hosszabb vagy rövidebb cikkjét veheti alapjaúl: ez a vallásigazságoknak a szimbolikus kátéban elfogadott rendjét követi, s egyegy ott egésznek vett hitelvet, előzményeivel, következeteivel együtt egész tartalmában terjeszti a hívek eleibe; részint abban, hogy a katekhizációk, mint rendszeres analytika predikációk, vagy homíliák (mert nem egyebek azok) nem valamely tétel vagy igazság okadatolásában, bebizonyításában fáradoznak, mint inkább a szöveg elemezésében, kimélyezésében, hogy abból a tartalmat értelmet kivonván a gyülekezet előtt felmutathassák. A katekhizációi homiliában tehát vagy

1. A kátè szövegét tüntetjük úgy fel, mint a biblia több öszhangzó tanításaiból lehozott igazságot, hitelvet, hogy azt az emberi vélemény gyanújától megmentsük, vagy

2. Magának a kátènak feleleteiből vonjuk ki a bennök talán nem elég világosan előadott hit- és erkölcsigazságokat, s azokat olykor józan észből, többször gyakorlati példákkal világosítván igyekszünk a léleknek elsájátíthatóvá tenni, s élet törvénnyé emelni.

Alakilag pedig abban különbözik a szinthetika és analitika predikáció egymástól, — hogy amáz előlre tűzi ki a textusból kivontt tartalmat, főtárgyat, thémát; azt azután tárgyalja; az az: részletezi = felosztja, világosítja bizonyítja, s mint igazat hasznosát ajánlja; — Ez pedig az ész azon működését, a gondolkozás azon

menetelét tünteti fel, a mint kivonjuk a jelképes, parabolás textusban vagy a káté kérdéseiben rejlő igazságot, s azt csak akkor mondjuk ki mint „Conclusiot“ midőn a lehozásból önként következik. A szinthetikában hát elől állnak a megmutatandó igazságok, mint bizonyítandó tételek; ebben pedig utól, mint záradékok, következtetesek.

Például: Ha felvészünk egy rövid szentírási helyet, a milyet szinthetika predikációk textusaiúl használni szoktunk „Ne légy felettébb igaz; Bóldogok a lelki szegények:“ ezeket előbb magyarázhatjuk: mi a felettébb igaz? mi a lelki szegény? majd és leginkább bizonyítjuk: miért bóldogok ők? miért ne legyünk felettébb igazak? a honnan ezek legtöbbször okadatolók.

Ha pedig egy parabolát veszünk fel, mint Luk. XVI. 19—31 a gazdag és Lázár példázolatát, azt nem bizonyítani, nem is egyes szavak értelmezésén késni (ez az alsóbb katekhezisek feladata), hanem a mondatokban rejlő igazságot kivonni a cél p. o. 19—21. vers felolvasása után ezt lehet és kell kivonni „az élet útai különbözők;“ a 22. v.ből ezt: „és még is együve vezetnek;“ a 23—24. v.ból „hol elveszi mindenik az ő jutalmát;“ a 35. v.ből: így az Isten világigazgatása megigazúl;“ a 26—29-ből: „és ez igazság felől ne várjuk, ne kivánjuk, hogy csodák győzzenek meg bennünket, hanem a vallás által hagyjuk magunkat meggyőzetni! De ezt mint mondók nem előlre kell kijelenteni, hanem előlre az illető verseket olvasni el, s annak előadását úgy részletezni, összeállítani, magyarázni, hogy ezen igazságok jőjjönek ki belőlök, melyeket végül ki is mondván szónokilag lehet életre alkalmazni ajánlani.

Vagy a nagy káté első kérdését vévén fel.

Bevezetésül: Bóldog a gyermek kor, nem tud gondolkozni! bóldogok az együgyűek, nem keserítetnek a világ ferdeségei által; de majd elhozzák az ész vizsgálódásai a kétségeket, az élet ellenmondásai a botránkozást,

a törvényismeret a bünöslét csüggesztő tudatát sat. ki ment meg-, hol az orvosság ezek ellen? ... De midőn e nagy nyavalyásságban nem találunk szabadítót az életben, nem saját testi vagy szellemi erőinkben — nem a világon: megzendül a szent költő ihletett himnusza: „hívj segítségül engemet a te nyomorúságod idején“ sat. — Igen! mit a föld nem adhatott, megadá az ég; mit az ész fel nem találhatott, kijelenté Isten! olvassuk bár e hitünk igazságait tartalmazó könyv legelső lapját, (itt olvasni kell a kátéból): „micsoda te neked életetben... legfőbb vigasztalásod? Ez hogy mind testestől.... sat. tulajdona vagyok“. Nem siralom vőlgye hát az élet, van vigasztalás a nyomorok közt, én nem magamé vagyok! ha élek is az úrnak élek .... örömöm hálaénekében más is gyönyörködik, bánatom fájdalmas sohaja iránt másban is kél részvét, ki szán, segít, boldogítni akar! És ki? Gyarló ember, ki maga is küzd csalódik, sír, kétségbe eshetik — porrá lész....? Nem! az égi atya! s az ő égi követe a Megváltó, ki hozzám jött, értem szenvedett.... sat. Ember! égben atyád van, ha itt nem vólna is! ki őriz mint sajátját, s te övé vagy!

De hogy — s miként vagyok én övé? (olvassuk tovább) „ki az ő drágalátos vérével minden büneimért sat.... az én idvességemre szolgáljanak.“ Hát nem hitvány portéka vagyok én, kit nyomorúlt pénzen vásárolhatnak? Krisztus váltott meg-? drága vérén? az Atya egyetlenét küldé el, egeit üresite ki, a Fiú szolgai formát vőn magára-, megalázá magát a kereszt halálaig ..... átokká lett, hogy engem a bűn átkától megmentene? Ember! érezd nagyságod! az égi kegyelem karját nyújtja, hogy azon felemelkedhessél!

De miként? lássuk könyvünk tanítását tovább (ismét olvasva) „Mi okaért engemet az ő sz. lelkével... sat. életemet rendelni igyekezzem.“ Erőködésem hát nem hiú törekvés? ő atyám igéri a szent lelket, hogy segéljen, s erőm felfokozza; biztosít az örök életről, hogy a

föld nyomorai, igaztalanságai kétségbe ne ejtsenek. — Ő hív, biztat önként ajánlott szeretetével, kénszerít hogy akaratját teljesítsem mert az az én boldogságom legbiztosb eszköze.

Megszabadúlhatok hát a bűn nyomorából, meg a kétségek örvényéből! ha ön erőm gyönge, Isten segél — a mindenható! útmutatóúl adá evangyéliomát, segédül, vezérül lelkét, s mind ezért csak gyermeki hálás szivet kiván! Buzdúlj lelkem az ő imádására! szilárdúljatok erőim az ő akarata teljesítésére!...! Félre világ! félre bűn, kétségek, ti elavúltok, — én nem tietek vagyok! hanem az én menyei atyámé! ő jutalmam örökségem!

De ezekre itt tüzetesebben kiboçsátkozni rendszerellenes, kéntelen vagyok hát t. c. olvasóimat homiletikai munkákra útasítani, hol azok készítésének szabályai feltalálhatók.

Itt megjegyezni csak annyit kell, hogy hajdanában a katekhizációk a vallástalanság erkölcstelenség igen vastag-, sokszor illedelmetlen korbácsolása miatt rossz hirbe jöttek, sőt példabeszéddé lettek: óvakodjunk hát e drasztikus modortól, mely papiszószékhez különben is illetlen.

Hosszas szabályok helyett célosb lesz egy pár ily homiliai katekhizációk tervét ide csatolnunk, melyekből, több avatott szerzők műveivel összehasonlítva, az illő modort felfedezhetik az illetők.

Sőt ezekhez sem kell az utólsó végletekig ragaszkodnunk, hanem kivált változatosság kedveért szabadságot vehetnek a katekheták, a fő próbáló szentírási helyet venni textusúl, s azt rendes szinthetika predikációba dolgozni fel, kivált ott, hol a kérdés egy oly egyszerű igazságot tartalmaz, mely a fő próbáló helyben is bentfoglaltatik; csakhogy a káté szövegének értelmében, sőt tételeinek felhasználásával s beszédökbe beszövésével történjék az; hogy ne önkényi elmélet, hanem valóban hitelvi könyvünk magyarázata legyen az!

*

TOLDALÉK.

Mutatványok a katekhetikában előforduló eljárási módszerekből.

I. SZOKRATIZÁLÁSI KISÉRLET.

Kérdés: Mi a hit? (A konfirmációi 1-ső kérdésből). Tanító: Te még ezt nem tudod, de várj csak miadjárt kifejtjük. Láttad-e te Bécset, vagy Párist? — Nem! — de azért hiszed, hogy Bécs van? — Igen! — Miért hiszed? — Mert sok becsűletes okos embertől hallottam....! — Mit hiszünk hát mi, ha nem láttuk is? — A mit több okos ember állít! — Mi hát a hit? — Az, ha igaznak tartjuk azt, mit nem láttunk, hallottunk,... érzeltünk, minthogy mások állítják! jobban: több emberek állításából szerzett meggyőződés a nem érzelt dolgok felől.

Átmenetűl ezen érzéki, vagy hisztoriai hitről:

Csak azt hihetjük-e, mit magunk vagy mások láthatnak, érzelhetnek? Nincsennek-e olyan dolgok is, melyeket hinnünk lehet, pedig meg nem lehet azokat tapogatni? — Vannak! például: Láthatta, tapasztalhatta-e azt valaki, hogy miljyen a föld alakja? Milyennek mondják azt? Lehet-e azt hinni? Honnan győződtél meg, hogy a föld gömbölyű? — Mert tanítóm mondta, vagy úgy tanúltam! — De a ki minket tanított, honnan győződött meg erről? Hogy nevezzük azokat az erősségeket, melyek velünk valamit elhitetnek? Okoknak! Mily dolgokat is lehet hát még igazaknak hinnünk? Olyanokat, melyeket érzelni nem lehet, de okok bizonyítják valóságukat; — hogy is határozhatjuk meg hát a hitet? vagy ezen óldaláról tekintve mi hát a hit? Oly dolgokróli meggyőződés, melyek érzék alá nem esnek, de igazságok mellett erős okok tesznek bizonyságot!

Hány féle tárgyait láttuk hát eddig a hitnek? Kétfélét: érzéki és érzék alá nem eső tárgyait! Hány féle

eszközök vezethetnek e kétféle hitre? Kétfélék: bizonyságtételek, állítások, és megmutatások, okok! — Hányféle hát a hit? Kétféle: érzéki, tapasztalati vagy históriai; és okossági, vagy tudományos hit!

Hát a vallásos hit egyezik-e ezekkel? .. ha nem tudod, várj, mindjárt megvizsgáljuk: figyelj csak!

Ha te azt hiszed, hogy Bécs van: teszen-e az a te szívedben, érzéseidben valami változást? érzesz-e annál valami meglepő indúlatot? Nem! — De hát ha azt hiszed, hogy a Krisztus az ő életét érettünk váltságúl adta: érzesz-e valamit szívedben? igen! Mit? tisztelem, szeretem, csodálom őt! Mi származik hát a vallásos hitből? tiszteletet, szeretetet, csodálás! E szerint miben különbözik az érzéki, vagy tapasztaláti s tudományos hittől a vallásos hit? Abban, hogy ez az én szívemben szent érzéseket támaszt, amazok pedig csak tudomásomat, ismereteimet szaporítják. — Hát ha azt hiszed, hogy a Krisztus azért jött, hogy minket a boldogság megszerzésére tanítson, mit ébreszt fel benned? Azt a kivánságot, kágyát, hogy bárcsak én is megtanúlhatnám azt a boldogság megszerzését; vagy: Azt szeretném megtudni: hogy lehet azt a boldogságot megszerzeni? — Mi is származik hát még a vallásos hitből? Vágy, igyekezet, hogy valamit, mit boldogítónak tartunk, megszerezzünk!

Ha már mind azokat összeszedjük, melyeket eddig kifejtettünk, megtudnád-e mondani mi a vallásos, vagy keresztyén hit? „Az érzékek alá nem eső, az az szellemi, lelki dolgokról, mások, (de kivált az evangyelioma) bizonyságtételéből, s józan okokból szerzett meggyőződés, mely szívünkben tiszteletet és szeretetet támaszt, s lelkünket s akaratunkat az igaz boldogság megszerzésére ösztönzi.“

Ezt még tovább is lehetne folytatni, hogy például az evangyéliom eszméje is belevonassék a meghatározásba, mint:

Hol taníttatik, hogy a Krisztus a mi váltságunkra

hólt meg? honnan lehet az igáz bóldogság megszerzését legjobban megtanúlni, s igy tovább. — —

Kérdés: Mi a reménység? (ugyan onnan.)

Mi a remény? A mit várunk! ez nem jó felelet, de be lehet az első feleletet várni, s ha — a mint légtöbbször megesik — rossz az, ahoz kötjük oktató kérdéseinket. Vagy megmondjuk, hogy az csak földi reménység, mely gyakran megcsal, hanem a vallásos remény más, biztosabb, mely meg nem szégyenűl. Próbáljuk csak annak fogalmát kifejteni. — Példaúl itt az előbbi felelethez kötve: Reményled-e azt, hogy estve lesz? Igen! Vigyázz csak, nem jól feleltél, de mindjárt megigazítjuk! Reményled-e azt, a mid van? nem, mert az már megvan; reményled-e azt, mit nem szeretsz? nem! Mit reményelsz hát? A mi nincs, s szeretném, ha vólna! — Jó! ezt jegyezd meg! Reményled-e, hogy ma 100 forintot kapsz? — Nem. — Miért? mert nem ad senki ingyen! Mit tesz az: ingyen? azt, hogy én semmit se adjak érte! Mit adhat az ember pénzért? marhát, jószágot, sat. hát még példaúl a kinek semmie nincs, mi által szerez pénzt? munkája szolgálata által! — Jó! — igy hát azt reményleted, hogy valaha lesz 100 forintod? Igen! — Miért? — kaphatok valamiért, példaúl munkáimért, igyekezetemért! — Szeretnéd-e, ha reményed teljesednék? igen. Előmozdíthatod-e s mi által mozdíthatod elő annak teljesűlését? igyekezet, munkásság által! — hát ha nem igyekezel, reményed teljesűlend-e? Nem! hát ha igyekszel, az a 100 forint magától fog-e a zsebedbe teremni? hát honnan jön? más adja, az a kinek én adtam valamit! szedjük össze hát azon gondolatokat, melyek a remény szó alatt együtt értetnek? (Itt a tanító is segíthet). 1) a mi nincs; 2) a mit szeretnék; 3) a mit igyekszem megszerezni; 4) a mit más ad. Állítsuk hát össze egy fogalomba: mi a remény? Oly nem levő, kedves dolog várása, ohajtása; minek teljesedésén magunk is igyekszünk, de azért mástól kapjuk azt! — Mástól függ

teljesedése. Igyekezhetsz-e azon, hogy estve legyen? — reménylheted-e hát azt, hogy estve lesz? hát hogy mondjuk azt ki, mikor a bizonyosan eljövő dolgot kívánjuk? Várjuk azt, nem reménylјük.

Megnyered-e azt mindég, mit ily földi módon reménylesz? miért nem? — Biztosabbá tehet-e téged valaki, hogy reményed teljesül? — Miben biztosíthat téged valaki? — abban, a mit teljesíteni bír! — Ki biztosíthat hát mindenben? a ki mindent teljesíthet! Ki az? Isten! — Tegyük hát belé ezt a gondolatot is a reménység fogalmába: s határozzuk meg: mi a vallásos remény? — „oly nem levő kedves dolgok várása, ohajtása, melyek teljesülésén magunk is igyekszünk, de mely Istentől függ.“

Mehetnénk még tovább is; példaúl; szokratizálhatnók az igéret fogalmát, hogy azt is beleszőjjük a remény meghatározásába, miszerint lenne az: a most nem bírott, de kedves dolgok felől tett isteni igéreteknek munkálása és biztos várása; de az eddigiekből is világos, hogy ez a mód legrövidebbre egyszerűsítve is hosszadalmasb, sőt hálátlanabb (mert míg végire érnénk, elejét elfelejtik a növendékek), minthogy az iskolai eljáráshoz, kivált vallástanításhoz, jó lélekkel ajánlhatnók. Igen röviden egyes eszméket lehet vele fejtegettetni; de jobb, ha a tanító maga mondja meg, hogy „az estve eljöttét nem reménylјük, hanem várjuk; mert az bizonyos, reménylеni pedig csak az oly jövőt lehet, mit magunk munkálunk, más pedig ígérete szerint megadhat.“

Szóval jobbnak tartjuk a fejlesztő modornál az oktatót. Példaúl az utóbbi fogalomnál: „Vannak oly dolgok, melyekkel még most nem bírunk, hanem csak várjuk, ohajtjuk, munkáljuk azokat, mit kell hát tenni az oly dolgokért, melyeket reménylünk?.....Még pedig úgy várjuk, hogy bízunk is teljesedésökben, mert a mindenható s változhatlan atya megbiztatott minket azokkal, ezek a mi reményünk tárgyai. Mit nevezhetünk

hát mi reménynek? Igen a mi reménységünk az, hogy Isten megadja nekünk azon jókat, melyekkel most még nem bírunk, de teljesedésöket a hit bizalmával várjuk és munkáljuk. Igy reményljük, hogy ha erényeink most jutalmat nem nyernek is: Isten megfizet azokért; így, hogyha meghalunk is, feltámaszt a mindenható; ha gyarlók vagyunk is, de a jóra állhatatosan törekszünk: Jézusért bűneink bocsánatát nyerjük. Miket is lehet, és miket kell hát a keresztyénnek reménylenie? ...sat.

II. MUTATVÁNY A KONFIRMÁCIÓI KÁTÉ MAGYARÁZATÁBÓL.

1. Kérdés. Mi végre állottál a gyülekezet eleibe? ezt magyarázni: mire való ez a konfirmáció? mi célt akar azzal az egyház elérni? és ti mit akartok ott felmutatni, megbizonyítani? felelet: „A végre hogy a mi keresztyéni hitünk, reménységünk, és fogadástételünk felől, magunk önként az egész gyülekezet hallattára vallást tegyünk!“ Mi felől tesztek hát ott vallást? hitünk, reménységünk, és fogadástételünk felől! Itt több oly szó-, kifejezés van, mely értelmezést kíván, p. o. mit tesz az: vallást tenni? ezt aligha megtudja a gyermek fejteni, tehát a tanító fejtheti meg: vallást tenni = vallani, megvallani kinyilatkoztatni, mondani azt, a mit tudsz; hogy teszel hát vallást a te hitedről? kinyilatkoztatom, kimondom azt, hogy én mit tudok, mit hiszek a vallásigazságai, s tanításaiból! még pedig az egész gyülekezet előtt. Tanító! igen! mert látjátok az egyház tagjainak tudniok kell azt, hogy minden ember úgy s, azt hiszi-e, a mit ők, a mit az evangyéliom tanít; mert a ki nem azt hiszi, az nem igaz tagja annak az eklézsiának! Egyformán kell hát hinnünk a Krisztus evangyéliomát, apáink is ezt hitték, s minthogy meggyőződtek felőle hogy az jó,

igaz, üdvös, azért tanítatnak titeket is arra, s a mit hiszünk azt nyilván be is kell vallanunk. sat.

De miről is kell hát legelőször vallást tennünk? „a mi hitünkről!“ hit..de hát mi az a hit? (itt nem kell valami elvontt definiciót kivánni; hanem csak népszerű értelmezést) mit hiszesz te? példáúl: hiszed-e hogy én itt állok? úgy e azt nem hiszed, hanem látod, meg is tapogathatod, így érzékeid által győződhetel meg hogy itt állok! hát azt látod-e hogy az Isten itt van? itt van-e azért? mit hiszünk hát? mi, hát a hit? az oly igazságróli meggyőződés, melyet nem lehet érzelni! melynek valóságáról nem érzelés által győződünk meg. Sid. 11: 1. hát mi által győződünk meg az oly igazságok valódiságáról? okok- okos emberek tanítása által, Róm. 10: 17. Látod édes apád téged megcsalni nem akar, sőt boldogítani ohajt; úgy-é ő is arra tanít hogy van Isten, és ő mindenütt jelen van?....hát ő és mi mind honnan tanúltuk azt? a szentírásból! igen! „Én vagyok a te urad istened! Egy az Isten, mindeneknek attyok!“ sat. hol vannak hát azok megírva, a mit nekünk hinnünk kell a vallás dolgára nézve? mi hát a hit? ha én arról meggyőződöm hogy azok igazak, a mik a bibliában tanítatnak! sat... Végig olvastad-e már a bibliát? nem! hogy tudhatod hát hogy mit tanít az, s hogy tehetsz arról vallást hogy te azt mind hiszed? ezt nem fogja a gyermek megfejthetni, tehát a tanító fejti meg: látod fiam! okos tudós emberek sokszor átolvasták már azt, és kiszedegették belőle a mit abból hinni, teljesíteni kell! azt összeírták egy könyvbe, azt Nagy Kátének nevezték, abból ismét egy rövidebbet csináltak, hogy minden könnyebben megtanúlhassa a hinni való igazságokat, s a kötelességeket: az a könyv ez a mi kis agendánk, vagy konfirmácioi kátének; a ki hát ezt végig tudja, mind tudja azokat a vallásigazságokat, melyek a bibliában vannak. Majd ha olvasgatjátok a bibliát megtaláljátok benne ezeket az igazságokat mind! több helyeken, többféle kép előadva...

Elég-e azt a kis könyvet megtanúlni, és elhinni hogy az mind igaz, a mit ez tanít? mi kell még ehez? itt ismét a tanító segíthet: úgy-é hogy ha te elhitted hogy édes apád jóra tanít: bízol abba, reményled azt, hogy az neked hasznos lesz? hát e szerint az evangyéliom tanítása mi érzést költhet benned? bizalmat, reményt! igen! hogy az mind be fog teljesedni a mi ott tanítatik, igértetik; mifelől teszesz hát másodszor vallást? a mi reménységünkről! miben áll hát az a keresztyén reménység? abban hogy azt biztosan várom hogy a mit a keresztyén vallás tanít, az mind befog teljesedni! „Az ő szavai ugyanok és ámenek!"

De még harmadik tárgy is van ott a miről vallást kell tenned, melyik az? „a mi fogadástételünkről." Hát mi az a fogadás tétel? az az erős igéret, mikor valaminek teljesítésére kötelezzük magunkat. Hát tettel te ily fogadást? nem! De lásd édes szüleid tettek a te nevedben, vagy is a te keresztszüleid tették azt, ő és te helyetted, mikor téged kereszteltek, mert azok beleegyezésével keresztelt meg téged a pap „az Atyának, Fiúnak, Szentléleknek nevébe" azaz, azon fogadást tették ők a te képedben, te helyetted, hogy te az Atya Fiú Szentlélek Istent fogod hinni, és annak parancsolati szerint fogsz élni! Igy hát már te-, vagy is te helyetted ők tettek fogadást; s ezt a fogadástételt te most magadénak vallod, az egész gyülekezet előtt! azaz: kinyilatkoztatod az egész nép előtt, hogy azt a fogadást, melyet szüléid, keresztszüléid és a pap tettek te helyetted, most te ő rólok leveszed, és magadra vállalod. Mert látod már ők teljesítették fogadásukat, téged megtanítattak a keresztyén vallásra, a mit abból tudni kell; a mit abból teljesíteni kell már azt ők tehelyetted nem teljesíthetik, ők nem hihetnek te helyetted, azt neked kell tenned; ők nem szerethetik Istent te helyetted, azt neked kell! ők nem teljesíthetik a te kötelességeidet ..... osztán elég-e csak tudni? ... hinni? ... mi kell még a hithez, hogy

elő boldogító légyen?... annak teljesítése = jó cselekedet. „A hit jó cselekedetek nélkül meghólt!"

Ezt hát oly komoly figyelemmel s meggondoltsággal kell tenni, sőt készíteni is, hogy itt a keresztyén, legelső s legfontosabb lépését teszi sat....

Ebből látni való, hogy csak e kis könyvecske methodikája egy kötetecskére szaporodnék, igy rendszeres tudományba helyet nem foglalhat; ohajtandó, hogy egy ily önálló könyv készítésére egyházi kórmányunk figyelmét minél előbb kiterjessze.

Megjegyzendő itt is, hogy e mutatvány a papi magyarázat folyamából való, mely már akkor alkalmazandó, mikor a könyv szövege könyvnélkül áttanúltatván utólsó magyarázattal repetáltatik végig. Az iskola tanítói, vagy is könyvnélkülözést megelőző magyarázatnak, inkább mondatelemzésnek kell lennie, hogy a mondati értelmezést könnyítse, mely is abban áll, hogy a kérdésre adandó egyenes s rövid feleletet, vegye ki a felelet egész szövegéből, minden mellékes mondatrészektől elválasztva, s a mellékes mondatrészeket ismét részletes kérdésekbe állítassa össze a gyermekekkel. p. o.

2. Kérdés. Miért szükség ezekről nektek magatoknak tenni vallást?

Fel. Azért, mert a keresztségben szüléink tettek fogadást hogy gondjuk lesz keresztyéni növeltetésünkre, most már Isten segedelmével ezen ő fogadásukat mi teszük magunkévá. Kik által tették ők azon fogadást? a magok helyett küldött keresztatyák s anyák által! hol?... miről tettek fogadást? hogy gondjok lesz.... növeltetésünkre! miért kell ezt a gyülekezet előtt tennetek? hogy megtudja a szent gyülekezet hogy a mi szüléink nevelőink mennyiben tettek eleget ezen ő kötelességöknek, és azért is, hogy megértsék, hogy már most ezen ő fogadásukat mi teszük magunkévá! hát ti rátok nézve mi ereje ezen vallástételnek? az, hogy kötelességünkké fogadjuk, hogy ezután az idvezitő hitben s a kegyes

életben egész életünkben növekedni igyekszünk. Ezen katekhizáció tehát az iskolai, vagy is a könyvnélkülözést megelőző, s azzal együttjáró; az elsőbb pedig a papi, vagy is utólsó ismétléskori magyarázat lenne, bár hol a tanító képes, amabba is általmehet, s hol ez utóbbi elmulasztatott vólna, a lelkésznek ide is célosan lehet sőt kell visszatérnie?

III. KATEKHIZÁCIÓI HOMILIÁK VÁZLATAI.

I. CXXIII. Kérdés: Jöjjön el a te országod!

Bevezetés: Ama természeti láncok közt, melyek az embert emberhez, s az élethez kötik, legerősb a hazaszeretet; elhagyja az ember attyát s annyát s ragaszkodik az ő szíve választottjához; de elhagyja az ő ifjúságának feleségét, szerelmének gyermekeit s siet testével vetni gátat a vésznek, mely hona virányait fenyegeti! — Egy legyőzhetlen ösztönként van kebelünkbe óltva ama tudat hogy nagy célt csak a honpolgárság millióinak egyesített ereje érhet el. Úgy össze vagyunk forradva azokkal, kiket soha nem láttunk, hogy meggyőződésök lángja felgyúl kebleinkben, kiáltásuk viszhangzik ajkainkról s együtt kiáltjuk „éljen a haza.“

Óh pedig hány különböző érzelem hangzik e kiáltásban? Egyik élteti azt, mert önző érdekei együtt halnának vele; másik mert hiúságának, henye bóldogságának biztosságát látja annak életében.

Jertek csak ker barátim! én egy jobb hazába vezetlek, hol az érdek nem szaggat pártokra; hol a sikert nem az önkény, hanem az atyai irgalommal párúlt isteni igazság osztja egyenlőn. Ez ország az, melyért naponként imádkozunk: Mi atyánk jöjjön el országod!

De ez országba jutni nehéz, s hogy áleszmék után ne indúljunk, s tévútra ne vezettessünk, olvassuk fel vallásos hitelvi káténknak ide vonatkozó cikkjét, s az ott

ajánlott útakat megvizsgálván, fogadjuk életünk ösvényévé.

„Jöjjön el a te országod! azaz úgy bírj és igazgass minket a te igéddel, szent lelkeddel, hogy neked napról napra inkább engedhessünk" azaz: válasszunk egy vezért, kinek törvényét, bölcsességét, szeretetét hatalmát, egész lelkét úgy ismerjük, úgy kövessük, hogy az a társaság melynek ő feje, mi tagjai vagyunk, számban, erőben egyetértő akaratban nőjjön! Miért ingadoztok hát jobb és bal kéz felé.... hisz Isten országa addig el nem jő, míg mindeniknek saját törvénye, saját bálványa, saját céljai vannak, melyekért rontja a közjót?..... Egy legyen a cél, egy legyen a törvény, egy legyen az úr!.... ország kórmány nélkül, törvény engedelmesség nélkül, cél munkásság nélkül fel nem áll, el nem éretik... azért... sat.

De nézzük tovább mit tanít még kátének ez ország eljöveteléről? „Rontsd el az ördögaek cselekedeteit" sat. — végig.. Bennünk is vannak kisértetek, mások sem menttek azoktól; szándékainkban magunk s mások erőtlensége sokszor gonoszsága gátol. Óh a földi érdek vakít, ragad, rombol, s itt csak Isten segíthet, azért igyekezetünkhöz tőle kérjünk segélyt! Miért savarnak meg hát csalódások? nem elhozza-e az úr a tavaszt, ha ideje eljő: csak mi vessünk annak reményében szorgalmasan sat... s az igaz ügy győzedelme hogy maradna ki, csak mi érleljük arra magunkat s a világot! — sat. Hogy hát Isten országa eljőjjön valljuk, ezeket kívánja tőlünk: ismerjük meg az urat, ki mennyen és földön országol! ismerjük meg törvényeit, s teljesítsük azokat, s kérjük Istent, hogy győzzön meg minden kétkedőt, s gonosz szándékot, s eljő Isten országa, ő lesz minden mindenekben!

S. CXXIV. Kérdés: Legyen meg akaratod sat.

(Ima után felolvasni a kérdést s feleletet, textus gyanánt).

Örök törvényekre van a természet folyama fektetve, miknek a lelketlen világ a kéntelenség következetességével enged. Lefelé simúl a patak habja, fölrepülnek a párák könyű buborékjai, örökké özönlik a napfénysugárinak árja, s megérzi változatlanúl a virág virúlása hévfokát; minden ismer egy urat, minden követi amaz általános akaratot, melynek törvényei ezer változatokban tűnnek fel, s még is egy azokban a cél, az elv! — Itt öl az, ott a csirát életre költi; itt vonz, amott férkezhetlenűl löki el az idegen elemet sat. Óh a mindenség egy miliárd irányú s munkásságú gépezet, minden kereke mást mível, minden rúgója másfelé hat, minden része máskép működik; s ezt mi átlátjuk, hogy ez így jó, még is mihelyt következetei céljainkkal érintkeznek, bele szeretnénk a nagy gépezetbe nyúlni, s céljaink szerint fordítandók azt, vagy annak törvényei alól magunkat vágynánk kimenteni! — Vakmerő halandó! átgondoltad-e, hogy ha Isten csak egy évig vezetné a te eszed szerint a világot, hová jutna az?!

Nem boldogitóbb-é ha a tavasz nem akkor jön, mikor az emberi szeszély vagy kiszámító önzés kéri, hanem mikor Isten elhozza idejét? nem bóldogítóbb-e ha saját gyarló akaratunk helyett hagyjuk, sőt segéljük Isten akaratát teljesűlni? — Igen Krisztus is ez önmegadás jeleűl, s mindennap ismétlendő emlékeztetőjeűl kívánja tőlünk, hogy imánkban így fohászkodjunk: mi atyánk! legyen meg a te akaratod, mint a mennyben, úgy itt e földön is! Ismételjük ezt mi is, de öntudatosan, mire nézve vizsgáljuk át valláskönyvünk tanítását e tartalmas jézusi fohászról (itt olvassuk a kátéból).

„Legyen meg a te akaratod sat. azaz: adjad hogy mi; és minden emberek ön akaratunkat hátra hagyván, a te akaratodnak készen és minden zúgolódás nélkül engedjünk.“ Igen! a te akaratod legyen meg, nem a mi önző akaratunk, mert csalárd a szív mindenek felett, ki tudhatná azt meg?! — Mi is lenne a világból, ha minden

ember akarata teljesülne? hiszen ez szükséget kíván, az bővséget; ez békét, amaz háborút, ez .... az ... sat. S melyik jó? az Úré! ő rendeli az időket, ő hozza elő a történeteket, hogy általok megintene sat. Miért akarod hát akaratodat Isten akaratja elébe tolni, tanácsot adni Istennek? — ... Miért zúgolódol, ha önveszedelmed esztelen kéréseire siket marad az ég? ... a te áldásodra van az! Vedd hálásan, mit nyerél ... használd! Isten annyit kíván mennyire képességet adott s segített! annyi bízatott rád!

De lássuk tovább: „mindenikünk a nekünk parancsoltatott dologban, híven és vígan eljárjon, miképen az angyalok az égben cselekesznek“ (ezt is a könyvből kell olvasni).

Nem csak kérnünk kell hát, hogy Isten akaratja meglegyen, nem csak belenyugodnunk az ő rendeleteibe, a történelem .... folyamába; hanem magunknak is híven eljárnunk kötelességeinkben, munkálnunk az elismert jót sat. Isten mindenre csak anyagot adott, az ész szépíti, édesíti hasznosítja azt. Ő alkot óltárt a kőből, kenyeret a fűvek magvaiból, ruhát ... szerszámot fegyvert a kövekbe vegyített érc porszemeiből .... Isten a teremtő, ember az alakító .... s ha el nem jön az-, ha nem bírod megszerezni azt, mire vágyol, vagy szükséged van: nem Isten késlelteti, ön hanyagságod... céltalan erőpazérlásod!

Akarod, hogy az élet szép legyen? Isten is akarja; de csak akkor lesz, ha magad munkálsz annak szépségén anyagilag, erkölcsileg! Akarod, hogy az igazság győzzön? Isten is akarja; de csak akkor győzend, ha előbb önmagadban emeled uralomra- s nem érdekörző, hanem érdekegyenlítővé teszed a világban! Akarod, hogy a bűn uralma megszűnjék? Isten is akarja; de csak akkor teljesűlend, ha önmagadon kezdve igyekszed annak uralmát a világban megszüntetni sat. Azért hagyjuk meg Isten akaratát, s nyugodjunk meg azon; s minden erővel igyekezzünk azt mi is győzelemre juttatni sat. s eljő Isten országa! — Úgy legyen! —

8. CXXV. Kérdés: A mi mindennapi kenyerünket sat.

Nem csak kenyérrel él az ember .... mert van bennünk valami fensőbb, mit a földi eledel, a világ minden fűszere ki nem elégít! sőt van idő, midőn nem táplál az étel, megízetlenűl az élvezet, s valami szellemibbet óhajt a világunott teremtés. De kenyér a test tápláléka mégis, az egésséges táplálék teszi azt a lélek elég erős műszerévé; s ha a táplálati gond elménkre nehezedik, ki kívánhatná, hogy magasb tárgyakkal foglalkozzék; ha a szükség megtöri s alacsony napszámosságra szorítja a szellemet, felmagasúlhat-e az, nézhet-e égbe az, kinek a földön, a földit kell sikeretlen verejtékkel keresnie?

Nagy kísértet a szükség! hány szív tört meg az alatt, hány ártatlan adá el erényét miatta? bizony ha a bölcs király bölcsen imádkozék Péld. 30: 8, 9. Szegénységet ne adj nekem sat. keresztyéniebben esedezhetünk mi Jézusunk tanítása szerinti mi atyánk! a mi mindennapi kenyerünket sat.....

De kitsoda adna követ gyermekének midőn az kenyeret kér tőle, hasonlón: ki kívánhatná, hogy a bölcs atya minden eszélytelen kérést, minden gyarló óhajtást megadjon? hogy hát megnyerhessük a mit kérünk itt sem emberi gyarló bölcseség, hanem szent vallásunk tanítása szerint kell életfenntartási szükségeinkért esedeznünk. Nézzük azért mit tanít erről vallásunk útmutatója! — (itt olvastassék).

1. „A mi mindennapi sat. azaz: add meg nekünk mind azokat, melyek az élet táplálására szükségesek." Az életben keves a valóban szükséges, de mi magunk teremtünk szükségeket sat.... miért nem elégszik meg a halandó a természetszerű szükségesekkel? ... neki nem tápláló az étel; fűszerek kellenek hozzá! nem erősít a tiszta víz; égető mérget kell beinnia! Ember! nem lefőzött. kiégett véredet árúlod-e el, ha a természet belső

melegéhez mesterkéltt tűzre van szükséged ? test fedezésre való a ruha! kell-e azokra kacérság cégéreit aggatni, hogy a hiúság tetszelgése kielégítessék ? nem romlott szíved kiáltó félíratai-e azok, miket oly követelve kérsz Istentől ?! Azt kérd Istentől, mi az élet egésség erő fenntartására múlhatlan szükséges!

2) De nézzük tovább könyvünk tanítását: (itt megint könyvből olvasva eleitől). „Add meg nekünk mind azokat, melyek az élet táplálására szükségesek, hogy azok által ismerjünk tégedet egyetlen egy kútfőnek lenni, melyből minden jók származnak.“ Te vagy az élet, te az áldások kútfeje! ha te nem áldasz hijábavaló a szorgalom, sőt az áldás átkos lehet; azért (itt ismét a könyvből olvasni). „Vegyük eszünkbe, hogy ha te meg nem áldasz, minden mi gondviselésünk és szorgalmatosságunk, sőt még a te ajándékid is nekünk bóldogtalanok és veszedelmesek lesznek.“ Isten egeiben lakik az áldás! az emberi szorgalom csatornát készít, melyen azt családjához vezesse, de az Úr csöpögteti abba a bővség harmatát; és az ember kevély gazdagságával, melyet talán nem is szerzett. kérdés igazán-e? s Isten segélye nélkül? Te vetsz, dolgozol ? az kötelességed! de adj csak egy magnak csirát, csak egy kalászba magot, bíztosítsd csak egy marhád életét, sőt ön megadét! Te számítol, tervezel? óh ha az Úr olykor teljesülni hagyja, hányszor húzza keresztül kevély terveidet? . . . Ha az Úr nem őrzi a várost híjjába sat. — Sólt. 127. 1, 2. — Sőt mint tőr húll ártatlanságunk eleibe a meg nem érdemlett szerencse. . . . .

Lássuk hát által, hogy Isten ad mindent! sikert a munkára, vagy próbát az állhatatatosság felől! kegyelme nélkül az áldás is átokká lehet! — Itt meg nem áll könyvünk, hanem.

3. Igy folytatja tanítását. „Adjad azért, hogy a mi bizodalmunkat minden teremtett állattól elfordítván, csak egyedül benned helyheztessük.“ Pedig hányan bíznak

Második szakasz.

A katekhetikai tantárgy beosztása.

A. Az életkor.

B. Kül viszonyok.

Szám. Lap.

Második szakasz.

A katekhetikai előadási módok.

ELSŐ CIKKELY.

Az eszmeközlés módjai s azok alakzatai.

MÁSODIK CIKKELY.

Az eszmeközlés nyelvezete.

§ szám. Lap.

HARMADIK CIKKELY.

A katekheta eljárása e módszerek alkalmazásánál.

I. Általánosságban.

II. Az egyes katekhizációkban.

TÓLDALÉK.

Mutatványok a katekhetikában előfordúló eljárási módokból.

FÖLHÍVÁS.

Jelen dolgozat csak kezdemény, legjobb fogadtatás esetében, sőt ha a kritika azt egész tökéletesnek nyilvánítaná is, utándolgozatokat szükségel. Szerző ajánlkoznék, a bővebb tárgyalást igénylő gyakorlati részek világosítására néhány ívnyi pótlékkal szolgálni; sőt az alkalmazott katekhetika vasárnapiskolai, vagy homiliai részét, akár rövid vázlatokban (a munka végén látható modorban), akár egész terjedelemben dolgozni; de hogy az ügyet iskolai monopoliummá ne tegyük: célosbnak mutatkozik egy papi dolgozatok folyóiratát indítani meg, melyben vidéki tudós, munkás lelkészek véleménye, s különböző munkáik is megjelenvén, mind azok közkincscsé lennének, a szorgalomnak s eszmecserének tér nyittatnék, mind a közszükségen mi hamar segítetnék!

E folyóirat évenként 2—3, 4—6 íves füzetkében jelenhetnék meg; melynek kétharmada kész liturgiai (keresztelési, esketési, konfirmációi, úrasztali) agendákat adna; harmada az eljárás feletti rövid értekezéseket, katekhizációi vázlatokat, vagy egész munkákat tartalmazna.

De hogy e munka ívét 10 kron. kiállíthassuk, 300 előfizető kell; (a munkatársak dolgozataiért a legis legszerényebb díjat, egy tisztelet példányt számítván) több pártolók mellett ólcsóbb lehetne. Azért:

Tisztelettel felhívom a n. t. lelkészi testületet, szíveskedjenek velem ebbeli nézetüket bérmentett levelökben közleni, egyszersmind azon hivataltársaik neveit tudatni, kik az ügy pártolói közé állanának.

Kedvező eredmény esetében a legközelebbi s. pataki Füzet, s a protest. E. I. lap közlendi programmunkat.

A világ halad! közvád; hogy csak a papok maradnak el! munkára! Isten megsegéllend, s a világ elismeréssel jutalmazánd!

a szerző.

3 2044 023 388 820